

TÜRKİYE CUMHURİYETİ
ÇUKUROVA ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
TEMEL İSLAMİ BİLİMLER ANA BİLİM DALI

SALİH BABA DİVANI'NDA MÜRİD-MÜRŞİD İLİŞKİSİ

Abdullah GÜKSEL

YÜKSEK LİSANS TEZİ

ADANA / 2020

TÜRKİYE CUMHURİYETİ
ÇUKUROVA ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
TEMEL İSLAMİ BİLİMLER ANA BİLİM DALI

SALİH BABA DİVANI'NDA MÜRİD-MÜRŞİD İLİŞKİSİ

Abdullah GÜKSEL

Danışman: Dr. Öğr. Üyesi Ömer SADIKER
Jüri Üyesi: Dr. Öğr. Üyesi Mehmet Mansur GÖKCAN
Jüri Üyesi: Dr. Öğr. Üyesi Ertuğrul DÖNER

YÜKSEK LİSANS TEZİ

ADANA / 2020

Çukurova Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Müdürlüğüne;

Bu çalışma, jürimiz tarafından Temel İslam Bilimleri Ana Bilim Dalında YÜKSEK LİSANS olarak kabul edilmiştir.

Başkan: Dr. Öğr. Üyesi Ömer SADIKER
(Danışman)

Üye: Dr. Öğr. Üyesi Mehmet Mansur GÖKCAN

Üye: Dr. Öğr. Üyesi Ertuğrul DÖNER

ONAY

Yukarıdaki imzaların, adı geçen öğretim elemanlarına ait olduklarını onaylarım.

.../.../2020

Prof. Dr. Serap ÇABUK
Enstitü Müdürü

NOT: Bu tezde kullanılan ve başka kaynaktan yapılan bildirişlerin, çizelge, şekil ve fotoğrafların kaynak gösterilmeden kullanımı, 5846 sayılı Fikir ve Sanat Eserleri Kanunu'ndaki hükümlere tabidir.

ETİK BEYANI

Çukurova Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Tez Yazım Kurallarına uygun olarak hazırladığım bu tez çalışmada;

- Tez içinde sunduğum verileri, bilgileri ve dokümanları akademik ve etik kurallar çerçevesinde elde ettiğimi,
- Tüm bilgi, belge, değerlendirme ve sonuçları bilimsel etik ve ahlak kurallarına uygun olarak sunduğumu,
- Tez çalışmada yararlandığım eserlerin tümüne uygun atıfta bulunarak kaynak gösterdiğimi,
- Kullanılan verilerde ve ortaya çıkan sonuçlarda herhangi bir değişiklik yapmadığımı,
- Bu tezde sunduğum çalışmanın özgün olduğunu bildirir, aksi bir durumda aleyhime doğabilecek tüm hak kayıplarını kabullendiğimi beyan ederim. / / 2020

Abdullah GÜKSEL

ÖZET

SALİH BABA DİVANI'NDA MÜRİD-MÜRŞİD İLİŞKİSİ

Abdullah GÜKSEL

Yüksek Lisans, Temel İslam Bilimleri Ana Bilim Dalı

Danışman: Dr. Öğr. Üyesi Ömer SADIKER

Aralık 2020, 97 sayfa

Tasavvufî hayat, özünü Hz. Muhammed ve ashabı arasında cereyan eden olaylardan almaktadır. Öyle ki Kur'ân-ı Kerîm'in ışığında yaşayan Peygamber dinî hayatın derinliklerini, kabiliyetlerine göre ashabına yaşatmıştır. Bunun sonucunda mürid mürşid arasındaki ilişkinin ilk nüveleri Hz. Peygamber ve ashabı arasında ortaya çıkmıştır.

Hz. Peygamber ve ashabından sonra gelen nesiller asrı saaadet olarak nitelendirdikleri bu dönemi kendilerine rehber edinmişlerdir. Özellikle dini hayatı derinden yaşama arzusuna sahip sûfiler Kur'ân-ı Kerîm ile Hz. Peygamber'in sünneti ışığında ilerlemişler ve ilk dönem zâhidleri olarak ortaya çıkmışlardır. Daha sonra bu sûfî düşünce tekke ve tarikatların önderliğinde sistemli bir şekilde devam etmiştir.

Mürid ve mürşid arasındaki manevî bağlılık, üflet ve muhabbet duygusu feyz yolu ile bazı müridlerde vâridât olarak ortaya çıkmıştır. Bu vâridâtı rumuzlu bir şekilde şiir olarak ele alanlar olmuştur. Tezimize konu olan Salih Baba'nın Divanı da bu vâridâtın ürünüdür.

Biz de tezimizi Nakşibendi tarikatına mensub olan Salih Baba'nın *Rabıta-i Nakşî Hayâlî* adlı eserindeki mürid-mürşid arasındaki ilişkileri incelemeye çalıştık.

Bu çalışmamızda öncelikle tekke, tarikat, mürid ve mürşid ilişkisine dair kavramları inceledik. Bunlar ile ilgili bilgilendirmelerde bulunduktan sonra Salih Baba'nın divanındaki yansımalarını ele alarak açıklamaya çalıştık.

Anahtar kelimeler: Salih Baba, Mürid, Mürşid, Mürid Mürşid İlişkisi, Rabıta, *Rabıta-i Nakşî Hayâlî*

ABSTRACT**THE DISCIPLE-SHAYKH RELATIONSHIP IN THE DIVAN OF SALIH
BABA****Abdullah GÜKSEL****Master Thesis, Department of The Basic Islamic Sciences****Supervisor: Assist. Prof. Dr. Ömer SADIKER****December 2020, 97 pages**

The roots of Sufistic life consist of events that take place between Muhammad and his companions. So much so that the Prophet, who lived in the light of the Qur'an, tried to show the depths of religious life to his companions as much as he could. As a result, the first roots of the disciple-shaykh relationship appeared between the Prophet Muhammad and his companions.

The generations that came after the Muhammad and his companions adopted this period, which they considered as golden age. Sufis, who especially had the desire to live religious life deeply, proceeded in the light of the Holy Quran and the prophets of the Qur'an and emerged as the first term ascetics. Later on, Sufi thought continued systematically under the leadership of lodges and religious orders.

Spiritual devotion, blow and feelings of love between the disciple and the shaykh have emerged as a succession in some disciples. They treated these varieties as poems using nicknames. Salih Baba, who is the subject of our thesis, shows himself as the product of this variant.

We also tried to examine the principles and procedures between the disciple and shaykh in the work of Salih Baba's *Rabita-i Nakşî Hayâlî*, who is a member of the Naqshbandi order.

In this thesis study, we firstly examined the concepts related to dervish lodge, cult, disciple, and shaykh. After giving information about these, we tried to explain the reflections of Divan of Salih Baba.

Keywords: Salih Baba, Disciple, Shaykh, The Disciple-Shaykh Relationship, Nexus, *Rabita-i Nakşî Hayâlî*

ÖNSÖZ

Tasavvuf, insanı kemâle erdirmeye çalışan manevî bir ilimdir. Bu kemâle eriş hem nefsin kötü arzu ve isteklerinden kurtularak iyi ve güzelliğe yönlendirmek hem de manevî lezzetlerle donanmakla gerçekleşir. Kişinin kendi başına bu hasletleri kazanması bir rehber olmaksızın pek mümkün gözükmemektedir. Bu durum kişiyi manevî bir iklimin yaşandığı mürid ve mürşid ilişkisine götürmektedir.

Tasavvufta kemâl kasdı ile yola çıkan, manevî mertebeler ile yükselip nefsinin fenalıklarından âzede olmaya çalışan kişi mürid iken mürşid, bu menzilleri tamamlamış kemâl vasfı ile vasıflanıp irşad kabiliyeti kazanmış kişidir. Mürid maksadına erişmek kasdı ile bir kâmil mürşid bulmalı ve seyr u sülûku mürşidinin gözetiminde tamamlamalıdır. Mürşid müridin gideceği yoldan daha önce gittiği için yoldaki engelleri ve tuzakları bilmektedir. Müridini yoldaki bu fenalıklardan koruyarak maksadına ulaştırmakla görevlidir. Müridin ise mürşidine karşı üzerine düşen görev ve sorumlulukları vardır. Bunları eksiksiz yerine getirmeye çalışmalı samimiyet, sadakat ve bağlılıkta kusur etmemelidir.

Müridi menziline ulaştıracak önemli unsurlardan biri de mürşidine karşı duyduğu muhabbet ve ülfettir. Bu samimiyet sonucunda manevî olarak mürşidinden feyz ve bereket alan mürid hızlı bir şekilde ilerleme kat eder. Tıpkı Hz. Peygamber ve ashabı arasındaki muhabbet ve bereket gibi mürid ve mürşid arasındaki bu ilişki de silsile yoluyla devam etmektedir.

Biz de tezimize konu olan Salih Baba ve mürşidi Muhammed Sami Erzincânî arasındaki muhabbet ve ülfetin sonucu olarak Salih Baba'nın gönlüne doğan feyzin yansımalarını inceleyerek mürid mürşid ilişkisine temas etmeye çalıştık.

Tezimizin ilk kısmında Salih Baba'nın hayatına, yaşadığı coğrafyanın sosyo-kültürel durumuna değinerek tasavvufi hayatı ve mürşidi Muhammed Sami Erzincânî ile ilgili bilgiler vermeye çalıştık.

Tezimizin ikinci kısmında ise mürid mürşid ilişkisi ile ilgili temel kavram ve ifadeleri taradıktan sonra tasavvuf istilahındaki yerlerine temas ettik. Daha sonra Kur'ân-ı Kerîm, hadis ve sûfî sözlerine değinerek kavramları açıklamaya çalıştık. Son olarak da mürid mürşid ilişkisi kapsamında Salih Baba'nın *Rabıta-i Nakşî Hayâlî* adlı divanındaki yansımalarına değindik.

Konu seçiminde ve çalışmamızın tamamlanmasında desteklerini esirgemeyen, çalışmamızın bu hale gelmesinde önemli role sahip olan saygı değer hocalarım Dr .Öğr. Üyesi Ömer Sadıker, Dr .Öğr. Üyesi Mehmet Mansur Gökcan ve Prof. Dr. Hayri Kaplan'a; ayrıca çalışmamızın ortaya çıkış sürecinde bana tahammül edip çalışma ortamı sağlayan değerli eşim Meliha GÜKSEL'e, desteklerini esirgemeyen aileme teşekkür ederim.

Abdullah GÜKSEL
ŞANLIURFA/2020

İÇİNDEKİLER

ÖZET	iv
ABSTRACT.....	v
ÖNSÖZ.....	vi
İÇİNDEKİLER	viii

GİRİŞ

1. Tezin Konusu ve Kapsamı	1
2. Tezin Önemi ve Amacı	2
3. Tezin Yöntemi.....	3

BÖLÜM I

SALİH BABA VE TASAVVUFİ KİŞİLİĞİ

1.1. Salih Baba'nın Yaşadığı Dönemde Sosyo-Kültürel Hayat	4
1.1.1. Tarihi Süreç	4
1.1.2. Sosyal Hayat	5
1.1.3. Kültürel Hayat.....	6
1.2. Salih Baba'nın Hayatı.....	6
1.3. Edebi Kişiliği	11
1.4. Tasavvufi Hayatı.....	15
1.5. Mürşidi	19

BÖLÜM II

SALİH BABA'NIN “RABİTA-İ NAKŞÎ HAYÂLÎ” ADLI DİVANINDA MÜRİD MÜRŞİD İLİŞKİSİ

2.1. Mürşid	23
2.1.1. Mürşidde Bulunması Gereken Vasıflar.....	24
2.2. Mürid.....	38
2.2.1. Müridde Bulunması Gereken Vasıflar	39
2.3. Seyr u Sülûk	46
2.4. Biat	51
2.5. Sohbet	55
2.6. Rabıta	61
2.7. Zikir.....	64
2.8. Fenâ ve Bekâ.....	71

2.9. Muhabbet	76
2.10. Aşk	80
SONUÇ.....	89
KAYNAKÇA.....	90
ÖZGEMİŞ.....	97

KISALTMALAR

b.	Bin, ibn
bkz.	Bakınız
bl.	Bölüm
bs.	Baskı
c.	Cilt
çev.	Çeviren
der.	Derleyen
ed.	Editör
h.	Hicrî
haz.	Hazırlayan
hk.	Hakkında
Hn.	Hadis numarası
krş.	Karşılaştırınız
Ktp.	Kütüphane/Kütüphanesi
MÖ	Milattan önce
MS	Milattan sonra
nr.	Numara
nşr.	Neşreden
ö.	Ölüm
S.	Sayı
s.	Sayfa
ss.	Sayfa aralığı
s.nşr.	Sadeleştirerek neşreden
ş.	Şemsî
ts.	Tarihsiz
v.dğr.	Ve diğerleri
vb.	Ve benzeri
vd.	Ve devamı
vr.	Varak
y.y.	Yayın yeri yok

GİRİŞ

1. Tezin Konusu ve Kapsamı

Tasavvufî eğitim, büyük oranda mürid ile mürşid arasındaki birlikteliğe dayanır. Tıpkı Hz. Peygamber ile ashabı arasında olduğu gibi mürşid de genel anlamda İslam'ın özelde ise tasavvufun prensiplerini müridlerine örnek olmak suretiyle aktarır. Mürşid, müridlerine bir taraftan sözlü olarak diğer taraftan da bizzat uygulamalı olarak temel ilke ve esasların hayata nasıl aktarılabilceğini gösterir. Bunun karşısında mürid ise birtakım kurallara ve edeplere riayet etmekle yükümlüdür. Bunun için tasavvuf kaynaklarında mürşidde bulunması gereken nitelikler ve bunun yanında müridin şeyhine karşı riayet etmesi gereken edepler ayrıntılı şekilde ele alınmış, böylece sağlam bir mürid-mürşid ilişkisinin temelleri atılmıştır.

Tasavvufî eğitimde öğretici konumda bulunan mürşidde bulunması gereken temel vasıflar vardır. Bu vasıflar tasavvuf geleneğinin erken dönemlerinden itibaren üzerinde önemle durulan hususlardır. Tasavvuf kaynaklarında mürşidin temel özelliklerinin yanında müridlerin mürşidlere karşı uyması gereken bazı kural ve edeplerden de bahsedilmektedir. Müridin manevî yolculuğunda (seyr u sülûk) başarılı olabilmesi için müridin ve mürşidin bu vasıflara sahip olması gerekir. Tasavvuf geleneğinde pek çok sahte mürşid ortaya çıkmıştır. Bu durum tasavvuf ilminde kargaşaya yol açmakla beraber kâmil mürşid karakterine gölge düşürmüş ve doğru bir müridin nasıl olacağı hakkında soru işareti uyandırmıştır.

Biz de bu çalışmamızın konusu olarak kâmil bir mürşid karakterinin nasıl olduğunu, tasavvufî eğitime tâbi olmayı isteyen müridde bulunması gereken davranışların neler olması gerektiğini; müridlerin mürşidlere karşı uyması gereken bazı kural ve edepleri, birbirlerine karşı sorumlulukları ve görevlerinin neler olduğuna değindik. Bununla beraber tarikat, tekke hayatı ve tasavvufî hâl ve duyguları kendimize konu olarak belirledik.

Yukarıda zikrettiğimiz konular için kapsamımızı Kur'an-ı Kerîm, hadis külliyatı, tasavvuf klasikleri ve daha özel de Salih Baba'nın "*Rabîta-i Nakşî Hayâlî*" adlı divanındaki beyitlerden hareketle açıklamaya çalışacağız. Konu ve bağlam ile ilgili tasavvuf klasiklerindeki tanımlamaları ve açıklamaları esas alıp Kur'an-ı Kerîm ve hadis metinleri ile destekledik. Değindiğimiz konu ile ilgili Salih Baba'nın dizelerine

yer vererek tasavvufî düşüncedeki serencamını yansıtmaya çalıştık. Ayrıca tasavvuf alanında mürid mürşid ilişkisi adına yapılan çalışmaların yetersiz olması bizi bu çalışmaya iten sebepler arasındadır.

2. Tezin Önemi ve Amacı

Tasavvufî hayata giren mürid bir mürşidin gözetim ve denetimi altında, kabiliyetine göre değişen bir süre içinde çeşitli riyâzet ve mücâhede ile nefsin terbiye eder. Bu terbiye ve tezkiye sonucunda “fenâ-bekâ” konumuna ulaşılabilir. Tarikatların kurulup gelişmesinden sonra fenâ kavramı Allah-insan ilişkisinin dışına taşarak yeni boyutlar kazanmıştır. Bunların en meşhurları fenâ fi’ş-şeyh, fenâ fi’l-pîr, fenâ fi’r-resûl, fenâfillâhtır. Bir şeyhe intisap eden mürid onun öğütlerine kayıtsız şartsız bağlı kalmak ve onu sevmekle ilk merhaleyi tamamlayınca mürşidi ona tarikatın kurucu pîrini tanıtır ve sevdendirir. Pîrin mânevî tesirine terkedilen mürid düşüncesini onun tavsiye, fikir ve görüşleri üzerinde yoğunlaştırır. Üçüncü merhalede müridin Hz. Peygamber’in sevgisinde fânî olması söz konusudur. Fenâ fi’r-resûl fenâfillâh makamının eşiğidir. Çünkü Hz. Peygamber’i sevmek Allah’ı sevmenin ön şartıdır. Fenâfillâh kişide sevinç ve mutlulukla birlikte güven duygusu meydana getirir; mürid bu halin mânevî sarhoşluğuyla huzura kavuşur.

Bu çalışmamızın önemi Salih Baba’nın *Rabîta-i Nakşî Hayâlî* adlı divanında mürşidinde yaşadığı fenâ fi’ş-şeyh makamının ve hâlinin örneklerini yansıtmaları açısından literatüre bu makamın daha iyi anlaşılmasında katkıda bulunacaktır. Bilindiği üzere tasavvufta yaşanan hallerin izahı zordur. Bu açıdan bakıldığında fenâ fi’ş-şeyh halini yaşayan Salih Baba’nın yazıya dökmesi literatür açısından değerlidir.

Bu çalışmamızın amacı kâmil bir mürşidin vasıf ve sorumluluklarının neler olduğundan bahsederek sahte ve hakiki mürşid ayrımını yapmaya yardımcı olacak ve günümüzde bir tarikata mensub olacak şahısların daha bilinçli hareket etmelerine katkı sağlayacaktır. Aynı zamanda halis bir müridin nasıl davranması gerektiğini, hangi his ve duyguları barındırmasının uygun olacağı açısından da rehber niteliği taşıyacaktır.

Bu çalışmamızın bir diğer amacı ise mürid ve mürşid arasında yaşanan tasavvufî duygu ve düşüncelerin ortaya çıkarılmasıdır. Tasavvuf içerisinde yaşanan hâl ve makamların belli bir inisiyatif eğitim ile cereyan ettiğini ortaya koymaktır. Mürid

mürşid ilişkisi kapsamında ne gibi tasavvufî durumların meydana geldiğini göstermektedir.

3. Tezin Yöntemi

Çalışmada Salih Baba'nın *Rabıta-i Nakşî Hayâlî* adlı divanındaki deneyim ve algılarını ortaya koyan Olgu Bilim deseni, ayrıca doküman analizi ile elde edilmiş örneklem ve nitel veriler eşliğinde analiz ve yorumlarda bulunmak suretiyle Kuram Oluşturma deseni bir arada kullanılacaktır.

Öncelikle mürid ve mürşid kavramları derinlemesine araştırılıp halis bir müridde bulunması gereken davranışların neler olacağı ve kâmil bir mürşidin taşıması gereken vasıflar irdelenecektir. Buradan edinilen bilgiler doğrultusunda Salih Baba'nın *Rabıta-i Nakşî Hayâlî* adlı divanındaki beyitler incelenecektir. Salih Baba'nın Mürşidi Muhammed Sami Erzincânî'ye olan hissiyatının bu beyitlerden hareketle ne derecede olduğu tespit edilip bu ithaflarda kullanılan tasavvufî kavramlar, teşbihler, telmihler ve birçok edebî üslup mürid mürşid bağlamında değerlendirilecektir.

Salih Baba'nın mürşidi Muhammed Sami Erzincânî'ye ithafen beyitlerinde kullandığı tasavvuf terimleri açıklanırken ilk olarak Kur'an-ı Kerîm perspektifinden bakılarak açıklanacak daha sonra hadis külliyatı ve tasavvuf klasiklerinden irdelenerek Salih Baba'nın ithaflarının tam olarak ne demek istediği ortaya çıkarılacaktır.

Bunun sonucunda ise kâmil bir mürşidin vasıflarının neler olduğu ve halis bir müridde bulunması gereken davranışlar ortaya çıkarılıp mürid-mürşid ilişkisi aydınlatılacaktır.

BÖLÜM I

SALİH BABA VE TASAVVUFİ KİŞİLİĞİ

1.1. Salih Baba'nın Yaşadığı Dönemde Sosyo-Kültürel Hayat

1.1.1. Tarihi Süreç

Erzincan ili yukarı Fırat havzasının içinde 1200 m. yüksekliğinde bir ovada yer almaktadır. Erzincan'ın tarihi süreci milattan öncesine dayanmaktadır. Bilinen tarihinden günümüze kadar geçen süreçte Erzincan pek çok kavme ev sahipliği yapmıştır. Milattan önce 1180-1050 tarihleri arasında güçlü bir imparatorluk kuran Hititler, İç Anadolu ve yakın doğuyu egemenlik altına almışlardır. Bu durumdan da anlaşılacağı üzere Erzincan Hititlerin yönetimi altına girmiştir.¹

Milattan önce 900 tarihinde doğu Anadolu da kurulan ilk çağ devletlerinden biri de Urartulardır. Urartuların sınırları Doğuda Erzincan'dan Erzurum'a kadar ilerlemiştir. Erzincan ili içerisinde Kartepe'de 1953 yılında yapılan kazı çalışmaları sonucunda Urartulara ait birçok kalıntıya rastlanılmıştır. Medlerin bir takım sebeplerden dolayı Anadolu'yu yağmalamaları üzerine Urartu devleti ortadan kaldırılmıştır ve Erzincan Med hâkimiyetine girmiştir. Anadolu yarımadası jeopolitik konumundan dolayı devletlerin sürekli rekabet içerisinde olmasına sebebiyet vermiştir. Urartulardan sonra Erzincan ve yöresinde cereyan eden savaşlardan dolayı bu yöreler Milattan önce 550 tarihlerinde Perslerin eline geçmiştir.²

Uzun asırlar boyunca İran ve Roma imparatorlukları rekabet sahasında kalan bölge 7. asrın başlarında Sasani istilasına uğramış, Heraklius zamanında Bizans hâkimiyetine girmiştir.³

Erzincan bölgesine yönelik ilk Müslüman akınları Hz. Ömer devrinde gerçekleşmiştir. 17/638 yılında İyâz b. Ganm kumandasındaki İslâm ordusu buraya

¹ Doğan, Ahmet, *Sâlih Baba Hayatı ve Eserleri*, Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları, Ankara 1988, s. 4.

² Doğan, *Sâlih Baba Hayatı ve Eserleri*, s. 4.

³ Doğan, *Sâlih Baba Hayatı ve Eserleri*, s. 4-5.

kadar ilerlemiş, Müslümanların bölgeye yaptıkları akınlar bu tarihten sonra da sürmüş fakat elde edilen başarılar geçici olmuştur.⁴

Müslüman ordusunun Erzincan yöresine ikinci gelişi halife Hz. Osman devrinde gerçekleşmiştir. Fakat bu geliş çok kısa sürmüş bölge Arap, Ermeni, Gürcü beyliklerinin arasında sorunlara neden olmuştur.⁵

Müslüman Türkler bu bölgeye ilk defa 1071 Malazgirt Zaferiyle girmişlerdir.⁶ Selçuklu idaresindeki Mengücekliler uzun bir süre Erzincan'da hüküm sürmüşlerdir. Daha sonra kısa bir süre de olsa Erzincan civarı İlhanlıların hâkimiyeti altına girmiştir. Bu hâkimiyeti daha sonra Karakoyunlu, Akkoyunlu ve Moğol hakimiyetleri takip etmiştir. Devletlerin bu çekişmelerinin akabinde Erzincan ve yöresi 1514'te Yavuz Sultan Selim'in Çaldıran seferi sırasında savaşız olarak Osmanlı hâkimiyetine girmiştir. Erzincan yöresi 1916 -1918 tarihleri arasında Rus kuvvetleri tarafından işgal altına alınmıştır. Erzincan, Erzurum'a bağlı iken 1923'te Türkiye Cumhuriyeti devletinin kurulmasıyla il olmuştur.⁷

Erzincan ili Doğu Anadolu fay hattı üzerinde olup dolayısıyla aktif deprem kuşağındadır. Erzincan'ın tarihi sürecine bakıldığında pek çok yıkıcı büyüklükte deprem geçirdiği görülür. Özellikle 1939 depremi büyük hasarlara yol açmış ve yıllarca hafızalardan silinmemiştir. Bu depremde yaklaşık 33.000 insan yaşamını yitirmiştir. Deprem sonucunda çok sayıda aile göç etmiştir. Göç edenlerin bir kısmı sonradan Erzincan'a geri dönmüşlerdir.⁸

1.1.2. Sosyal Hayat

Erzincan'ın yaklaşık nüfusu 237.536'dır. Yüzölçümü büyük olduğu için çevre illere oranla Erzincan'da nüfus yoğunluğu düşüktür. Son yıllarda kent nüfusu kır nüfusunu geçmektedir. Erzincan ilinin sosyo-ekonomik yapısı tarım ve hayvancılığa dayanmaktadır. Bunun yanı sıra son yıllarda maden ve sanayi alanı da gelişme

⁴ Miroğlu, İsmet, "Erzincan", *TDV İslâm Ansiklopedisi (DİA)*, XI, s. 318, ss, 318-321, İstanbul 1995.

⁵ Miroğlu, "Erzincan", 319.

⁶ Doğan, *Sâlih Baba Hayatı ve Eserleri*, s. 5.

⁷ Miroğlu, "Erzincan", 320.

⁸ Miroğlu, "Erzincan", 320-321.

halindedir. Buna rağmen Erzincan sosyo-ekonomik anlamda Türkiye ortalamasının altında yer almaktadır.⁹

1.1.3. Kültürel Hayat

Geçmişten günümüze kadar Erzincan’da çeşitli dinlerin, kavimlerin, milletlerin etkisiyle farklı kültürler varlıklarını sürdürmüşlerdir. Bu kültürel farklılık şehrin mimarisinden insanların yaşayış tarzlarına kadar birçok alanda etkili olmuştur. Terzi Baba Türbesi, Mamahatun Kervansarayı, Kemah Kalesi, Abrenk Kilisesi ve Dikili Taşlar, Sultan Melik Türbesi, Refahiye Merkez Cami şehrin önemli mimari yapılarındandır. Daha pek çok önemli tarihi yapılar olmasına rağmen 1939 Erzincan depreminden sonra çoğu tahrip olmuştur. Halilullah Cami, Taş Han, Çadırcı Cami, Ulu Cami, Kurşunlu Cami tahrip olan yapılardan bazılarıdır.¹⁰

Erzincan’da halk edebiyatının önemli bir yeri vardır. Halk edebiyatı ürünleri insanların yaşamından pek çok izi beraberinde getirir. Şemsi Hayal, Salih Baba, Âşık Davut Sularî, Kemahlı Tabir, Âşık Beybanî, Âşık Müslüm Akbaba, Çevanlı Âşık Daimi Erzincan halk ozanlarındandır. Erzincan yöresindeki halk edebiyatı konularını ilahi aşk, sevgi, gurbet, sıla, özlemi, elem ve ızdırıp oluşturur.¹¹

1.2. Salih Baba’nın Hayatı

19. yüzyılın ikinci yarısı ile 20. yüzyılın başlarında yaşamış olmasına rağmen Erzincanlı Salih Baba hakkında elimizde sınırlı sayıda bilgi bulunmaktadır. Salih Baba ile ilgili bilgilerden bahseden ilk yazılı kaynak 1956 yılında Vehbi Cem Aşkun tarafından yazılan Terzibaba ve Erzincan’ın mutasavvıf şairleri isimli kitaptır. Vehbi Cem Aşkun eserinde şair ile ilgili herhangi bir bilgiye sahip olmadığını ifade etmektedir. Öğretmen arkadaşlarından biri olan Selahaddin Kırtıloğlu’nun kendisine yazma bir eser verdiğini, verirken doğum ve ölüm tarihi hakkında bilgisi olmadığını söylemiştir. Burada bahsedilen Vehbi Cem Aşkun’un öğretmen arkadaşı olan Selahaddin Kırtıloğlu Salih Baba’nın müşidi olan Muhammed Sami Erzincânî

⁹ Miroğlu, “Erzincan”, 321.

¹⁰ Doğan, *Sâlih Baba Hayatı ve Eserleri*, s.6

¹¹ Doğan, *Sâlih Baba Hayatı ve Eserleri*, s.6

Hazretlerinin oğludur. Vehbi Cem Aşkun'a verilen yazma eser ise Salih Baba'nın *Rabıta-i Nakşi Hayâlî* adlı divanıdır.¹²

Vehbi Cem Aşkun, Salih Baba'nın Nakşibendi halifelerinden Erzincanlı Muhammed Sami Hazretlerinin müridlerinden biri olduğunu belirtir. Bir gün müridlerinden birkaçı Fuzulî, Niyazî, Şemî gibi şairlerin eserleri gibi onun da bir eserinin bulunmasını arzu ederler ve Muhammed Sami Hazretlerine “Siz de Nakşibendiler için bir eser yazsanız.” derler. Muhammed Sami Hazretleri de: “Bize ne hacet bizim Salih de söyleyebilir.” diye karşılık verir. Salih Baba da şiirlerini dile getirmeye başlar. Vehbi Cem Aşkun şairin her ne kadar okuma yazma bilmesede Şemsî Hayâlî'nin eserlerini okuduğunu ve onun tesiri altında kaldığını ifade etmiştir. Vehbi Cem Aşkun Erzincan da 3 yıl kalmıştır. Salih Baba ile ilgili bundan sonraki çalışmaları kendisinden sonraki kişilere bıraktığını söylemiştir.¹³

1956'dan sonra Salih Baba ile ilgili ikinci bir bilgi Nezihi Ferhun'un 1975 yılında Yeni Sanat Dergisinde yazmış olduğu Erzincanlı Salih Baba isimli yazısıdır. Bu yazıda Salih Baba'nın yine Salih isimli bir arkadaşı vasıtasıyla tahminen 50 yaşlarında Nakşibendi tarikatına girip Muhammed Sami Erzincânî'nin müridi olduğunu, Kırtılzade tekkesinde içlerinde Salih Baba'nın da bulunduğu Erzurum'dan gelen bir derviş grubuyla sohbet ederlerken konunun şiire geldiğini belirtir. O sırada misafir dervişlerden biri bir şiir okur. Bunu üzerine Muhammed Sami Erzincânî Hazretleri “Şiir ve güzel ses ruhun gıdasıdır. Fakat bizim tarikatımızda bunlar gaye değil vasıta. Bu mesel öyle pek müşkül de değil hani. Şiiri ha bizim Salih de söyler.” diyerek tarikata henüz yeni intisab eden Salih'i gösterir. Ümmî olan Salih hemen o anda irticalen şiir söylemeye başlar. Bu olay tam 40 gün bu şekilde devam eder. Salih'in söylediği şiirleri derviş arkadaşları kaydetmiştir. Bu 40 gün sonunda irticalen söylenmiş şiirlerin toplandığı divana *Râbıta-i Nakşi Hayâlî* ismi verilmiştir. Nezihi Ferhun, kesin olmamakla birlikte Salih Baba'nın 1920-1925 yılları arasında vefat ettiğini ifade eder.¹⁴ Bu bilgiye ek olarak Salih Baba'nın tarikata girme hadisesini Fehmi Kuyumcu da eserinde aynen bu şekilde anlatmıştır.¹⁵

¹² Aşkun, Vehbi Cem, *Terzibaba ve Erzincan Şairleri*, Türk Dili Matbaası, Balıkesir 1956, s. 43

¹³ Aşkun, *Terzibaba ve Erzincan Şairleri*, s. 43-52.

¹⁴ Ferhun, Nezihi, “Eski Edebiyatımızdan Örnekler Erzincanlı Salih Baba”, *Yeni Sanat Dergisi*, 2/2, s. 13-14, ss. 13-17, , Ocak 1975.

¹⁵ Kuyumcu, Fehmi, *Erzincanlı Tüfekçizade Salih Baba Divanı (Rabıta-i Nakşi Hayalî)*, Gaye Matbaası, Ankara 1979, s. 32.

1977 yılında Erzincanlı Salih Baba ile ilgili ilk ciddi çalışma Doç. Dr. Orhan Aktepe tarafından Muştı Dergisinde yazılan “Erzincanlı Tekke Şairi Salih Baba” isimli makaledir. Orhan Aktepe adı geçen makalesinde Salih Baba’nın 1846 yılında Erzincan da doğduğunu, Tüfekçigil sülalesine mensup olduğunu, çocukları hakkında pek bilgi olmadığını, halk tarafından ümmi olarak tanındığını, şiire başladığı ve bitirdiği tarihleri divanın başında yer alan 1317-1319 (1899-1901) tarihleri olabileceğini belirtmiştir. Orhan Aktepe aynı zamanda divanı ilk defa latin harfleriyle yazmıştır.¹⁶

Abdurrahman Tüfekçi’nin 19.07.1979 tarihinde Fehmi Kuyumcu’ya yazdığı mektup Salih Baba ile ilgili en kapsamlı bilgiyi bizlere vermektedir. Salih Baba, Abdurrahman Tüfekçinin babasının amcası olması dolayısıyla aynı aileye mensuplardır. Abdurrahman Tüfekçi’nin yazmış olduğu mektup Salih Baba ile ilgili 1979 tarihine kadar yapılan araştırmaların doğruluğunu ispatlar niteliktedir ama Salih Baba ile ilgili daha önce yapılmış olan çalışmalardan farklı olarak Abdurrahman Tüfekçi, bu mektubunda diğer eserlerde ümmi olarak belirtilen Salih Baba’nın tahsilli, okuryazar birisi olduğunu ifade etmektedir.¹⁷

Ocak 1986’da Nurettin Albayrak’ın Salih Baba ile alakalı Maveria Dergisinde yazmış olduğu “Bir Tasavvuf Şairi Tüfekçizade Salih Baba” adlı çalışması bulunmaktadır. Nurettin Albayrak, Salih Baba’nın Tüfekçizade olarak anılmasının sebebini tüfekçi ustası olmasına bağlar. Salih Baba bir gün dükkânında otururken Erzincan’ın tanınmış ulema ve meşayihinden Muhammed Sami Erzincânî Hazretleri çıkagelir. Belli bir süre sohbet ettikten sonra Muhammed Sami Hazretleri tam kalkacağı zaman tezgâhtan ham bir demir alarak “Evladım, şundan bizim tekkeye bir bıçak yap.” der. Salih Baba, ham demirden bıçak olamayacağını ifade eder. Efendi Hazretleri: “Evladım siz yapınız, o olur.” diyerek dükkândan ayrılır. Salih Baba demiri dövmeye başlayınca ham demirin çelikten daha güzel dövüldüğünü görünce hayretler içinde kalır ve can evinden vurulmuşa döner. Hemen Kırtıloğlu tekkesine giderek Muhammed Sami Hazretlerine intisab eder. Nurettin Albayrak, Salih Baba’nın bazı şiirlerinde kendisinden ümmi olduğunu belirtse bile ümmi olmadığını ifade etmektedir. Salih Baba’nın sert mizaçlı biri olduğunu, eski Erzincan’ın Dağna Mahallesi Kanlıgöl mevkiindeki

¹⁶ Yalçınkaya, Şeyheddin, *Salih Baba Divanı*, Semerkant Yayınları, İstanbul 2015, s. 28-29.

¹⁷ Kuyumcu, *Erzincanlı Tüfekçizade Salih Baba Divanı (Rabita-i Nakşi Hayalî)*, s. 34.

Tüfekçilerin evinde uzun süre kalıp kimseyle görüşmediğini, belli bir süre sonra çıkıp birdenbire şiirler okuduğunu belirtir.¹⁸

1987 yılında Erzincanlı Salih Baba ile ilgili Ahmet Doğan tarafından hazırlanan akademik bir çalışma olan yüksek lisans tezi bulunmaktadır. Salih Baba ile ilgili bilgiler hemen hemen aynı ifadelerle bu konu ile ilgili çalışma yapan diğer yazarlar tarafından da tekrar edilmiştir.

Erzincanlı Salih Baba'nın divanındaki şiirlerine baktığımızda hayatı ile ilgili birtakım bilgilere rastlamak mümkündür.

Rabıta-i Nakşı Hayâlî adlı divanındaki şiirlerine bakıldığında¹⁹ Salih Baba'nın 1263(1846/1847) tarihinde doğduğu anlaşılr.

“Muhammed şeyh-i sâmi'dir pirimiz

Bilâd-ı şehri erzincân yerimiz

Bir ednâ sâlih'em ol'dur şîrimiz

Derinde kemterinin kemteriyiz

Zuhûratı pîrimden söylerem ben

Bu yolda cânı kurbân eylerem ben” diyerek Muhammed Sami Erzincânî Hazretlerinin müridi, şehrinin Erzincan olduğunu yazmaktadır. Divanın diğer yerlerinde de başka sebeplerden dolayı Erzincan'dan bahsetmektedir. Ayrıca Salih Baba kendisini Muhammed Sami Erzincânî'nin kapısında bekleyen aciz ve eksik birisi olduğundan bahsederek Muhammed Sami Erzincânî'nin müridi olduğuna da atıfta bulunmaktadır.²⁰

“Gönderdi sâmi'sin ol pîr-i tâgî

Erzincân şehrinde kurdu otağı

Sâmi'dir cihânın hem şeb-çirâğı

Bizim de ahd ile peymânımız var”

Tarikat ve tasavvuf geleneğinde bir mürşidin yanında yetişen ve icâzet almaya layık olan kişi, halkı irşad görevi ile başka beldelere gönderilir.²¹ Yukarıdaki dizelerinde

¹⁸ Albayrak, Nurettin, “Bir Tasavvuf Şairi Tüfekçizade Salih Baba”, *Mavera Dergisi*, 9/109, s. 8, ss. 8-10, Ocak 1986.

¹⁹ Ayvaz, Berk, *Râbıta-i Nakşı Hayâlî – Divan Tüfekçizâde Sâlih Baba*, Literan Yayıncılık, İstanbul 2015, s. 218.

²⁰ Doğan, Sâlih Baba Hayatı ve Eserleri, s. 8.

²¹ Akpınar, Cemil, “İcâzet”, *TDV İslâm Ansiklopedisi (DİA)*, XXI, s. 397, ss. 393-400, İstanbul 2000.

Salih Baba, Muhammed Sami Erzincânî'nin şeyhi olan Pîr-i Tâgî'ye atıfla onu Erzincan'a gönderdiğinden bahsetmiştir. Muhammed Sami Erzincânî'nin karanlıkta bir ışık gibi olduğunu söyleyen Salih Baba, kendisine biat ettiğini dizelerinde ele almıştır.

Salih Baba ile ilgili yapılan çalışmaları tarihi süreç içerisinde incelediğimizde hepsinde hemen hemen benzer ya da birbirinden çok az farklı bilgilerin yer aldığını görürüz. Ama Salih Baba'nın hayatı ile ilgili temel bilgiler hep aynıdır. Teferruata baktığımızda bilgilerde birtakım değişikliklerin olması normal kabul edilmektedir. Kuşkusuz Erzincanlı Salih Baba'nın hayatıyla ilgili en geniş bilgiyi Abdurrahman Tüfekçi'nin mektubunda bulmaktayız. Bu mektup şimdiye kadar bilinmeyenleri aydınlığa çıkarmıştır.

“Salih Baba, 1263 (1846/1847) tarihinde Erzincan'da doğmuştur. Mustafa adında imamlik yapan bir zatın oğludur. Annesi Âtike hanımdır. Salih Baba, Tüfekçizade olarak da anılmaktadır. Bunun sebebi tüfek ustası olması sebebiyledir. Abdurrahman Tüfekçi yazdığı mektubunda babası Hâlim Efendi'nin ve amcası Mustafa Efendi'nin, Salih Baba'nın yanında çalışarak tüfekçi ustası olduklarını belirtmektedir.”²² “Ayrıca Şeyhettin Yalçinkaya tarafından hazırlanan Semerkand Yayınevinden çıkmış olan “*Salih Baba Divanı*” adlı kitapta Salih'in, kendi babasından ve amcası Hâlim Efendi'den tüfekçi ustalığını öğrendiği bilgisi yer almaktadır. Bu bilgiyi eklemiş olduğu dipnota bakarak Fehmi Kuyumcu tarafından hazırlanan “*Salih Baba Divanı*” adlı kaynaktan aldığını görmekteyiz ama dipnot olarak gösterdiği kaynaktan yazan bilgi ile kendi kitabına yazdığı bilgi birbiriyle çelişmektedir.”²³

“Salih Baba'nın doğuştan bir kolu çolak, bir ayağı kısadır. İki defa evlenmiştir. İlk evliliğinden 2 tane oğlu vardır. İlk evliliğinden Osman ve Fehmi adında iki oğlu olmuştur. İkinci evliliğinden Dursun adında bir oğlu olmuştur. Büyük oğlu Osman sağır ve dilsizdi, aynı zamanda babası gibi tüfekçi ustasıydı. İkinci oğlu Fehmi İstanbul'a gitmiş ve orada kalmıştır. Üçüncü oğlu Dursun doğuştan dilsizdir. Babasının dükkânında bir müddet çalışıp babasına yardım etmiştir. Salih Baba'nın vefatından sonra Dursun, İstanbul'a abisi Fehmi'nin yanına gitmiştir. Elimizdeki kaynaklara göre İstanbul'da denizde boğulduğu bilgisini edinmekteyiz. Büyük oğlu Osman babasının vefatından sonra çok yaşamayıp o da vefat etmiştir.”²⁴

²² Kuyumcu, *Erzincanlı Tüfekçizade Salih Baba Divanı (Rabita-i Nakşi Hayalî)*, s. 33.

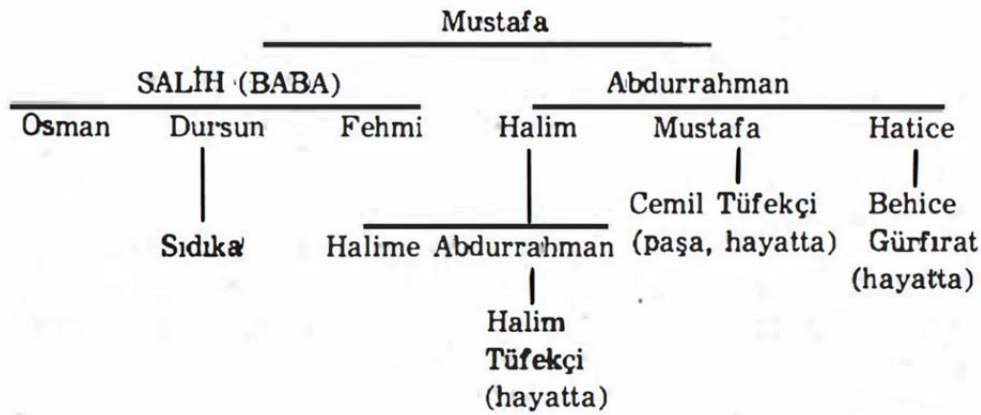
²³ Yalçinkaya, *Salih Baba Divanı*, s. 30.

²⁴ Kuyumcu, *Erzincanlı Tüfekçizade Salih Baba Divanı (Rabita-i Nakşi Hayalî)*, s. 33-34.

Salih Baba'nın doğum ve ölüm tarihleri hakkında elimizde kesin bir bilgi yoktur. Şiirlerinden hareketle 1324/1325 (1906/1907) yılında yaklaşık 90 yaşında vefat ettiği tahmin edilmektedir. Abdurrahman Tüfekçi yazmış olduğu mektupta Salih Baba'nın ömrünün son zamanlarında çok düşkün olduğunu ve bir sene kendi evlerinde kaldığını belirtmektedir. Salih Baba Tüfekçilerin evinde vefat edip Kırtıloğlu tekkesi civarında Ak Mezarlığa defnedilmiştir. Salih Baba'nın neslinden Cemil Paşa ile Abdurrahman Tüfekçi'den başka kimsesi olmadığı mektupta yazan bilgilerdendir.²⁵

Abdurrahman Tüfekçi'nin mektubuna ilaveten, Salih Baba'nın oğlu Dursun'nun Sıdika adında bir kızı olduğu, Sıdika'nın Erzincan'ın Ulular Köyünden Ali Polat adlı biriyle evlendiği, 1939 Erzincan depreminde çocuklarıyla beraber enkaz altında kalarak vefat ettiği bir başka kaynakta verilen bilgilerdendir. Salih Baba'nın defnedildiği Ak mezarlığın şu an ki ismi “Hava Şehitleri Mezarlığı”dır. Nakşibendi Tarikatının ileri gelen mutasavvıfları bu mezarlıkta yatmaktadır.²⁶

SALİH BABA'NIN ŞECERESİ

27

1.3. Edebi Kişiliği

Salih Baba'nın öğrenimi konusunda elimizde kesin bir bilgi bulunmamaktadır. Bu konu ile ilgili ilk çalışma olan Vehbi Cem Aşkun'un “*Terzi Baba ve Erzincan*

²⁵ Kuyumcu, *Erzincanlı Tüfekçizade Salih Baba Divanı (Rabita-i Nakşi Hayali)*, s. 33-34.

²⁶ Albayrak, “Bir Tasavvuf Şairi Tüfekçizade Salih Baba”, s. 9.

²⁷ Albayrak, “Bir Tasavvuf Şairi Tüfekçizade Salih Baba”, s. 10.

Şairleri” adlı kitabında şairin okuma yazma bilmediğini belirtir.²⁸ Abdurrahman Tüfekçi ise yazmış olduğu mektupta, Salih Baba’nın tahsili konusunda okuryazar olduğunu ifade eder.²⁹ Bu konuyla ilgili Salih Baba’nın yazmış olduğu şiirleri incelediğimizde “ümmi” olduğunu yazdığını görürüz. Salih Baba’nın aşağıdaki şiirine baktığımızda:

*“Ümmîyem bir zerre denli ilme yoktur tâkatim
Gâh olur ilm ile bî-pâyân oluram kime ne”* demektedir.

Bu dizeler Salih Baba’nın ümmi olduğunun bir alameti sayılabilir. Lakin bu durum şairlerin mütevazı olmalarından dolayı olması ihtimali de vardır. Bizim kanaatimizce de Salih Baba ümmi değildir. Çünkü şiirlerinde eğitim almış birinin ustalığı vardır. Salih Baba divanının çoğu yerinde söylediği şiirlerin şeyhinden kaynaklandığını ve bunların olağan dışı ortaya çıktığını ifade eder. Aynı zamanda şiirleri için söyleyenin kendisi ama söyletenin Muhammed Sami Erzincânî Hazretleri olduğunu yazmaktadır.

*“Söyleyen Salih’tir amma söyleten Sami’durur
Bulmak istersen birader böyle bir sultan ara.”*

*“Pirimin varidatıdır zuhur eden dehanımdan
Hakikat şemsine karşı heman bir saye düştüm ben.”*³⁰

Yukarıdaki dizelerde Salih Baba varidât kelimesinden bahsetmiştir. Tasavvuf literatüründe varidât, kişinin kastı ve dahli olmaksızın kalbine gelen ilham, feyz ve mânâlardır.³¹ Bu ilham, feyz ve manaların kaynağı olarak mürşidini göstermiştir. Dizelerinde hakikati bir güneşe benzeterek söylediklerinin o güneş sayesinde bir gölge oluşturduğunu belirterek hakikate dair sözler söylediği görülmektedir.

Salih Baba, mutasavvıf olduğundan dolayı şiirlerinde dini tasavvufî Türk Edebiyatı öğeleri oldukça fazla görülmektedir. Sadece tasavvufî edebiyatla kalmayıp

²⁸ Aşkun, *Terzibaba ve Erzincan Şairleri*, s. 43.

²⁹ Kuyumcu, *Erzincanlı Tüfekçizate Salih Baba Divanı (Rabita-i Nakşi Hayali)*, s. 34.

³⁰ Doğan, *Sâlih Baba Hayatı ve Eserleri*, s. 9-10.

³¹ Kılıç, Mahmud Erol, *Suflî ve Şiir*, İnsan Yayınları, I. Baskı, İstanbul 2004, s.69.

şiiirleri divan ve halk edebiyatından da izler taşımaktadır. Bundan dolayı şiiirlerinde hem aruz hem de hece veznini kullanmıştır. Yazmış olduğu şiiirlerde edebi sanatları oldukça başarılı kullanmış, sanat gayesi olmadan şiiirlerini yazmıştır.³²

Aruz vezni ile yazdığı şiiirlerin dili, hece vezniyle yazdığı şiiirlere göre biraz daha ağırdır. Salih Baba'nın divanındaki şiiirlere bakıldığında bazı hadis ve ayetlerin açıklaması niteliğinde olduğu görülür.³³

“Küntü kenz'in gevherisin mazhar-ı nûr-ı Huda

Andelîbâ sohbetinden gayrı verdân istemem”

“Seni sen kurtaramazsın ara bul kâmil insânı

Gider bu “Ahsen-i Takvîm” olursun sonra çok pişman”

“Vechinde yazılmış Seb'ul-Mesânî

İnnâ fetahnâ'dan verir nişanı

Âfitâb-ı hüsnün yandırır canı

Zülfün sed eylemiş yollarımızı”

Hazret-i Sâmî'den giymişem tacı

“Ve'd-Duhâ” yüzüdüür “ve'l-Leyli” saç

Olmak isteyenler fırka-i nâcî

Ziyaret eylesin pirlirimizi”

“Te'âlallah ne hûb zîbâ yaratmış kâmil insân

“Nefahtü fîhi min ruhî” deminde kılmış ihsanı” dizelerinde görüldüğü gibi ayet ve hadislerin şerhini yapar mahiyette dizeler ele almıştır.

Salih Baba ile ilgili araştırma yaptığımız kaynaklardan farklı olarak Nurettin Albayrak'ın *Mavera* Dergisindeki yazısında Salih Baba'nın şiiirlerinde aruz veznini hiç kullanmadığı ifadesi yer almaktadır.³⁴ Fakat Ahmet Doğan, *Salih Baba Hayatı ve*

³² Güzel, Abdurrahman, *Dini Tasavvufî Türk Edebiyatı El Kitabı*, Akçağ Yayınları, Ankara 2015, s. 895.

³³ Ayvaz, Berk, *Râbita-i Nakşî Hayâlî – Divan Tüfekçizâde Sâlih Baba*, Litera Yayıncılık, İstanbul 2015, s. 12.

³⁴ Albayrak, “Bir Tasavvuf Şairi Tüfekçizade Salih Baba”, s. 10.

Eserleri adlı eserinde aruz vezni ile yazılmış olan şiirler için ayrı bir bölüm oluşturmuştur.³⁵

Divanının, *Râbîta-i Nakşî Hayâlî*, *Risale-i Râbîta-i Nakşî Hayâlî*, *Hayâlî Nakşibendiye Halidiyye* gibi isimleri vardır. Bunun sebebi nüshaları yazan kişilerin farklılığından kaynaklandığı tahmin edilmektedir.

“*Tarih iduben rabîta-i nakşî Hayâlî*
İsmiyle müsemma oluben buldu kemali.”

Dizelerine baktığımızda Salih Baba’nın kendi divanına *Râbîta-i Nakşî Hayâlî* ismini verdiğini görmekteyiz.³⁶ *Râbîta-i Nakşî Hayâlî* “Nakşîlerin hayalen yapmış oldukları rabîta” anlamına gelmektedir.³⁷

Salih Baba, Nakşibendi tarikatının Halidî koluna mensuptur. *Rabîta-i Nakşî Hayâlî* adlı divanında sık sık şeyhi Muhammed Samî Erzincânî Hazretlerinden bahsetmektedir. Eserinde dünya hayatının geçiciliği, fenâ fi’ş-şeyh makamının halleri, mürid-mürşid ilişkisi, tarikat adabı, ahiret yurdu gibi daha birçok konudan bahsetmektedir.

Salih Baba da, Hacı Bektaş Veli (ö. 669/1271), Yunus Emre (ö. 720/1320), Eşrefoğlu Rumî (ö. 874/1469) gibi mutasavvıflardan izler görülmektedir. Hepsinde ortak olan husus şeyhe sonsuz bağlılık ve bu bağlılığın şiire dökülerek tekke edebiyatının klasiklerini oluşturmalarıdır. Bu klasikler aradan yüzyıllar geçmesine rağmen hala bize etki edebiliyorsa evrenselliği yakaladıklarını gösterir. Bu benzerlik Anadolu’nun mayasından ileri gelmektedir. Salih Baba’nın divanı, zamanın şartlarına göre dili sadedir. İçeriğinde Arapça ve Farsça kelimeler bulunmaktadır. Aynı zamanda edebi sanatları da ustalıkla kullandığı görülür.

Mecaz, teşbih, istiare, tezat, teşhis, tecrid, istifham, tenasüp, telmih, taksim, tekrar gibi edebi sanatları kullanmıştır. Şiirlerinde yarım, tam, zengin kafiye kullanmakla birlikte daha çok tam kafiye yer vermiştir. Edebiyatımızda kullandığımız mazmunlar Salih Baba’nın şiirlerinde görülmektedir. Gül-bülbül, pervane-şem, anasır-ı

³⁵ Doğan, *Salih Baba Hayatı ve Eserleri*, s. 27-168.

³⁶ Yalçınkaya, *Salih Baba Divanı*, s. 34

³⁷ Ferhun, Nezihi, “*Eski Edebiyatımızdan Örnekler Erzincanlı Salih Baba*”, s. 13.

erbaa, Leyla ile Mecnun, Ferhad ile Şirin, mansur, nesimi kullandığı mazmun çeşitlerindendir. Kullanmış olduğu mazmunlar şiire zenginlik katmıştır.³⁸

Salih Baba'nın eserinde seksen dört gazel, on beş kaside, dokuz murabba, on altı muhammes, iki müseddes, bir müstezad, mesnevi; kafiye düzeniyle yazılmış dört manzume, yirmi altı koşma, beş dizeden oluşan bentler ve hece vezniyle altı manzume bulunmaktadır.³⁹ Râbîta-i Nakşî Hayâlî'nin 1899 tarihli yazma nüshası Fehmi Kuyumcu tarafından yayımlanmıştır.

Salih Baba'nın *Rabîta-i Nakşî Hayâlî* adlı divanı dışında iki divanının daha bulunduğu söylenmektedir. Bu divanlardan birisi 1939 Erzincan depreminde kaybolmuştur. Diğerinin nerde olduğu bilinmemektedir.⁴⁰

1.4. Tasavvufî Hayatı

Erzincanlı Salih Baba, meşayih-i kibardan,⁴¹ Nakşibendi tarikatının Halidî koluna mensuptur.

*“Pîr-i Sâmi Hazretidir serverimiz şahımız
Hamdulillah peyk-i hazrettir delîl-i rahimiz
Nakşibendî'den açılmış âlidir dergâhımız
“Akl-ı küll” sensin gönül “levlak” senin şânındadır
Her ne var a'lâ vü esfel cümle dîvânındadır”*

Tasavvuf ve tarikat geleneğinin felsefî yönlerine temas ettiğini gördüğümüz yukardaki dizelerde Salih Baba, Muhammed Sami Erzincânî'den ilk olarak tarikatın başındaki kişi olarak bahsetmiştir. Tasavvuf litaratüründe genellikle Hz. Muhammed'in maneviyatına ithaf edilen “Akl-ı Küll ve Levlak” kavramlarını kullanarak Muhammed Sami Erzincânî'nin manevi yönünün Hz. Muhammed'den geldiğine vurgu yapmaktadır.⁴²

³⁸ Doğan, *Sâlih Baba Hayatı ve Eserleri*, s. 11-26.

³⁹ Doğan, Ahmet, “Salih Baba”, *TDV İslâm Ansiklopedisi (DİA)*, XXXVI, s.36, ss.36-37, İstanbul 2006.

⁴⁰ Doğan, “Salih Baba”, s. 37.

⁴¹ Aşkun, *Terzibaba ve Erzincan Şairleri*, s. 43.

⁴² Cebecioğlu, Ethem, *Tasavvuf Terimleri Ve Deyimleri Sözlüğü*, Otto Yayınları, Ankara 2014, s.68; Kılıç, Mahmud Erol, *Şeyh-i Ekber*, Sufi Kitap Yayınları, VI. Baskı, İstanbul 2013, s.279.

*“Tarîkimiz Tarîk-ı Nakşibendî
Kamu ehl-i tarîkin ser-bülendi
Kolumuz Hâlidî’dir dil-pesendi
Girenler hâb-ı gafletten uyandı
Zuhuratı pîrimden söylerem ben
Bu yolda canı kurbân eylerem”*

*“Mâsivânın illetinden pâk edip bu gönlümü
Kıl tarik-ı Nakşibend’in hadimi Allah için.”⁴³*

Yukarıdaki şiirlerinde Salih Baba, tarikâtının Nakşibendi olduğunu belirtmiştir.

Salih Babanın şeyhi Nakşibendi şeyhlerinden Muhammed Sami Erzincânî hazretleridir.

*“Zamanın Oldur imâmı Muhammed Pîrimin nâmu
Olubdur mahlası Sâmi yed-i beyza’ya düştüm ben”*

*“Pîrimiz Şeyh-i Sâmi’dir Muhammed’dir Anın ismi
Bekâbillâh olup zâtı tecellî Turudur cismi
Boyanıp reng-i dildâre bilinmez anların resmi
Okurlar mekteb-i dilde bular Kur’ân seher vakti”*

*“Çok meşâyih devr edip hergiz nazîrin görmedim
Hazret-i şeyhim Muhammed Sâmi Sultândan leziz”*

Salih Baba bu dizelerinde Muhammed Sami Erzincânî Hazretlerinden önce pek çok şeyhe gittiğini ama Şeyh-i Sami gibi birini bulamadığını belirtmektedir.⁴⁴

Elimizdeki kaynaklara baktığımızda Salih Baba’nın tarikata nasıl girdiği konusunda iki rivayetle karşılaşmaktayız. Nezihi Ferhun ve Fehmi Kuyumcu, Salih Baba’nın bir arkadaşı vasıtasıyla tarikata girdiğini ifade ederken Nurettin Albayrak ise Muhammed Sami Erzincânî Hazretlerinin, Salih Baba’nın demirci dükkânına geldiğini tanışmanın ve daha sonra tarikata girmenin bu şekilde gerçekleştiğini ifade

⁴³ Doğan, Sâlih Baba Hayatı ve Eserleri, s. 10.

⁴⁴ Doğan, Sâlih Baba Hayatı ve Eserleri, s. 10.

etmektedirler. Bu iki rivayetten hangisinin doğru olduğunu bilemiyoruz ama sonuç olarak Salih Baba, Kırtıloğlu tekkesinde Şeyh-i Muhammed Sami Erzincânî Hazretlerinin müridi olarak hizmette bulunmuştur.⁴⁵

Salih Baba divanında, tasavvufi hallerden ve makamlardan bolca bahsetmektedir. Özellikle tasavvuftaki fenâ fi'ş-şeyh makamının inceliklerinden ve usulünden bilgiler vermektedir. Bizzat kendisinde vaki olan fenâ fi'ş-şeyh makamını divanında bizlere yansıtmaktadır. Aynı zamanda divanında, hakka ulaşmak için kâmil bir rehberin şart olduğunu, insanların çoğunun gaflet hali içinde bulunduğunu, bu gafletten kurtulmanın yollarını söylemektedir.

*“Seni sen kurtaramazsın ara bul kâmil insânı
Gider bu “Ahsen-i Takvîm” olursun sonra çok pişman”*

*“Özün bir pîre teslim et müdavim ol kapısında
Meşayihden murâd şahım mürebbî kâmil olmaktır”*

*“Terk et seni doğru râha var yürü
Pîr-i Sâmi gibi şaha var yürü
Halâs ol zulmetten mâha var yürü
Ara bul kendine bir sâdık yoldaş”*

*“Derdli yürek âh eyleme
Derdine derman ara bul
Her yerde derdin söyleme
Derdine derman ara bul
Bir kâmil insân ara bul”*

*“Çoğu bu halkın cinnîdir
Mümîn olana kinnîdir
Bazıları var sünnîdir
Cinni bırak cân ara bul
Bir kâmil insân ara bul”*

⁴⁵ Doğan, Sâlih Baba Hayatı ve Eserleri, s. 11.

Yukarıda Salih Baba'nın Divanından örnek verdiğimiz şiirlere bakıldığında Salih Baba bir derdinin olduğundan bahsetmekte, bu derdin dermanı için ise kâmil bir mürşide ihtiyaç olduğunu dile getirmektedir. Bu dert kişinin kendi sıfatlarında mükemmel olamayışının ve hakka ermenin derdi olmalıdır. Bu yüzden bir kâmil insan ara bul olarak ele aldığı dizede mürşidi kâmile atıfta bulunmakta ve ancak mürşidi kâmilin müridi olarak derdine derman bulacağını anlamaktayız.

“Tarikimiz Tarîk-ı Nakşibendî

Kamu ehl-i tarîkin ser-bülendi

Kolumuz Hâlidî'dir dil-pesendi

Girenler hâb-ı gafletten uyandı

Zuhuratı pîrimden söylerem ben

Bu yolda canı kurbân eylerem ben”

“Evliyalar ser-fîrâzı Nakşibendî Hazreti

Pirlerimiz giydiler tacı abayı hil'ati

Âlemi kılmış ihata himmetiyle nisbeti

Biz gulâm-ı Nakşibendiz râhı erkân bizdedir”

Ayrıca yukarıdaki dizelerde Salih Baba Nakşibendi tarikatını bütün tarikatların başı olduğunu ve Hâlidî kolunun ise gönülleri çelen bir kol olduğundan bahsetmiştir. Tarikatını ve hangi koldan bu tarikata bağlı olduğunu veciz sözlerle dile getiren Salih Baba, evliyaların başı olarak Nakşibendi tarikatının kurucusu Bahaeddin Nakşibendi (ö. 791/1389) göstermiştir. Bahaeddin Nakşibendi'den sonra gelen mürşidlerin onun icazeti ve müridi olduğuna değinerek âlemi onun lütuf ve yardımlarının sardığını söylemiştir.⁴⁶

Salih Baba yukarıdaki şiirlerinde Nakşibendi tarikatına mensub olduğunu göstermektedir. Muhammed Sami Erzincânî Hazretleri Nakşibendi tarikatının Halidiye koluna mensup olması hasebi ile Salih Baba da Muhammed Sami Erzincânî Hazretlerinin müridi olmasından dolayı dizelerinde Nakşibendi usul ve esalarından bahsetmektedir.⁴⁷

Salih Baba tasavvufu her yönüyle hayatında yaşamaktaydı. Bu yaşantı şiirlerinde apaçık bir şekilde görülmektedir. Bu durum Salih Baba'nın “tasavvuf şairi” olarak

⁴⁶ Yalçinkaya, *Salih Baba Divanı*, s. 35.

⁴⁷ Yalçinkaya, *Salih Baba Divanı*, s. 36.

isimlendirilmesine zemin hazırlamıştır. Salih Baba Kırtıloğlu tekkesinde kaldığı süre boyunca müride yakışır bir hal içerisinde olmuştur. Kendisinden sonra gelen Nakşibendi tarikatı şeyhleri Salih Baba'dan bahsetmektedirler. Bahsedenlerden biri de son dönem Nakşibendî-Hâlidî şeyhlerinden Dede Paşa Hazretleridir.

Dede Paşa Hazretleri bir sohbetinde Salih Babayla ilgili olarak şunları söylemektedir: “Âlemde Salih Baba'nın kitabı elde olsa da okuyup serian dinlesek. Çünkü Salih Baba'nın kitabı, müridler için, şimdi şu zamanda bir mürşiddür. Tarikatı aliyenin her usulü, her adabı ne ise tamamıyla (onlardan) bahseder. Hem de kendisi vehbi ilim (sahibi) amma lakin çok ağır lügatı da yoktur. Yani lügatı da çabuk anlaşılır benim sultanım.”

Başka bir sohbetinde ise: “Bizim tarikimizde ümmi, âşık ve sadık bir Salih Baba var. Bu Salih Baba bir gazeline buyurur ki.. diyerek şiirini okur ve bu şiirler zuhurattır, hâl kelimadır, söyletendir söyleten sırrı ile söylenmiştir.”⁴⁸

Yine Dede Paşa Hazretleri: “Salih Baba divanı, tarikat adabı ve mürşidlik halleri ile mürşidlerin şanını; fuzuli Hazretlerinin divanı da muhabbet ve aşk âlemini; Kuddusi Baba Divanı ise tasavvufun bidayetinden nihayetine kadar tamamını en güzel ve kemalli tarzda ifade eden ve nazmeden eserlerdir.”⁴⁹

1.5. Mürşidi

İslam dünyasında Kadiriyye'den sonra en yaygın tarikat olan Nakşibendiyye tarikatı, Buharalı Muhammed Bahâeddin Nakşibendi (1318-1389) tarafından kurulmuştur.⁵⁰ Nakşibendi tarikatının silsilesi üç koldan Peygamber Efendimiz Hz. Muhammed (s.a.v)'e dayanır.

1. Kol: Hz. Ali (k.v.), İmam Hüseyin (r.a.), Zeynel Abidin (k.s.), İmam Muhammed Bakır, Cafer Sâdık (k.s.)'tir.

2. Kol: Hz. Ebu Bekir (r.a.) Selman Farisî (r.a.), Kasım B. Muhammet Cafer Sâdık, Ebu Yezit Bistami, Ebu Hasan Harkani, Ebu Ali Farmedi.

⁴⁸ Kuyumcu, *Erzincanlı Tüfekçizate Salih Baba Divanı (Rabita-i Nakşi Hayali)*, s. 30-35.

⁴⁹ Kuyumcu, *Erzincanlı Tüfekçizate Salih Baba Divanı (Rabita-i Nakşi Hayali)*, s. 30-35.

⁵⁰ Algar, Hamid, “Nakşibendiyye”, *TDV İslam Ansiklopedisi (DİA)*, XXXII, s.335, ss. 335-342, İstanbul 2006.

3. Kol: Hz. Ali, Hasan Basri, Habib Acemi, Dâvud-ı Taî, Maruf Kerhi, Seriy Sakatı, Cüneyd-i Bağdadi, Ebu Ali Rudbari, Ebu Ali Kâtip, Ebu Osman Mağribi, Ebu Kasım Kürkani, Ebu Ali Farmedi.⁵¹

Nakşibendi tarikatının en yaygın kolu Halidiyyedir. Halidiyye 19. yy'da Halid el-Bağdâdî (ö. 1242/1827) tarafından kurulmuştur. Muhammed Sami Erzincânî Hazretleri Nakşibendi tarikatının Halidi koluna mensuptur.⁵²

Piri Sami Hazretlerinin hayatıyla ilgili elimizdeki kaynaklarda birtakım bilgiler bulunmakla beraber biz derlediğimiz bu bilgileri özet olarak aktarmayı düşündük.

Muhammed Sami Erzincânî Hazretleri, Kırtıloğlu ailesine mensuptur. Kırtıloğlu denilmesinin sebebi, Osmanlı devleti savaşa hazırlık için belli sayıda asker yetiştirmek amacıyla Erzincan'ın batısında kırtıl tımarı denilen bir arazi vermiştir. Bu sebepten dolayı aileye Kırtıloğlu denilmiştir.⁵³

Muhammed Sami Erzincânî Hazretleri 1264/1847 tarihinde Erzincan'ın Selüke (Yeşilçay) Köyünde dünyaya gelmiştir. Adı Muhammed, mahlası Sami'dir. Babası İbrahim Efendi Erzincan'da imamlık yapan medrese tahsili görmüş bir kişiydi. İlk eğitimini babasından almıştır. Daha sonra Erzincan Müftüsü Kiremitçizade Salih Efendiden, Erzincan'ın tanınmış âlimlerinden Hacı Sıddık Efendiden tahsilini devam ettirerek icazet almıştır. İlmini derinleştirmek amacıyla İstanbul'a gidip Fatih Medresesine girmiştir. İstanbul'da iken boş zamanlarında bir saat tamircisinin yanında çalışarak geçimini sağlamıştır. Çok kısa bir süre de Tekirdağ'da imamlık yapmıştır. Daha sonra Fatih Medresesini başarıyla bitirerek müderrislik icazetnamesini almış ve Erzincan'a dönmüştür.⁵⁴

İstanbul'dan dönünce Erzincan'ın Üzümlü İlçesine bağlı Keleriç Köyü (şimdiki adı Karakaya) Piri Mehmet Efendi camisinde belli bir süre imamlık yapmıştır. Muhammed Sami Hazretleri Keleriç Köyünden ayrıldıktan sonra bir süre görev almamıştır. Görev almamasının sebebi bilinmemekle birlikte yararlandığımız kaynaklarda d bununla ilgili bilgiye rastlamamaktayız. Piri Sami Hazretleri görev için

⁵¹ Tuygun, Ünal, *Piri Sami Hazretleri Hayatı ve Sohbetleri*, Kervan Yayınları, IV. Baskı, İstanbul 2003, s.14-15.

⁵² Uludağ, Süleyman, "Hâliidiyye", *TDV İslam Ansiklopedisi (DİA)*, XV, s. 296, ss. 296-299, İstanbul 1997.

⁵³ Tuygun, *Piri Sami Hazretleri Hayatı ve Sohbetleri*, s. 16.

⁵⁴ Tuygun, *Piri Sami Hazretleri Hayatı ve Sohbetleri*, s. 18; Kuyumcu, *Erzincanlı Tüfekçizade Salih Baba Divanı (Rabıta-i Nakşi Hayalî)*, s. 16-22, ; Yalçınkaya, *Salih Baba Divanı*, s. 23-27.

tekrar müracaat ederek Erzurum Rüştîyesine muallim olarak atanmıştır. Burada dört yıl görev yaptıktan sonra Erzurum'un Hınıs ilçesine muallim olarak görevlendirilmiştir.⁵⁵

Nakşibendi- Halidi şeyhlerinden Abdurrahman-ı Tahi Hazretleri ile tanışması Hınıs'ta gerçekleşmiştir. Bir gün Tahi Hazretleri Hınıs'a teşrif ediyor. Piri Sami Hazretleri de birkaç arkadaşıyla beraber ziyaretine gidiyor. Abdurrahman-ı Tahi Hazretlerinin sohbetinden etkilenen Piri Sami Hazretleri 1882 yılında kendisine intisap eder. Şeyhine deruni duygular ile bağlanan Muhammed Sami Hazretleri bir müddet sonra Hınıs'taki muallimlik görevini bırakarak Nurşine Tagi Hazretlerinin yanına giderek hizmetine girmiştir. Piri Sami Hazretleri 1883 yılında yani bir yıl gibi kısa bir zamanda dergâh hizmetini tamamlamış ve halifelik göreviyle Erzincan'a dönmüştür. Erzincan'a gitmeden evvel daha önce imamlık yaptığı Keleriç Köyüne uğramıştır. 1883 yılında Erzincan'a dönen Piri Sami Hazretleri doğum yeri olan Selüke Köyüne yerleşmiştir.⁵⁶

Muhammed Sami Erzincânî Hazretleri dedesinin yardımıyla Erzincan'da bir arazi satın almıştır. Bu araziye tekke binası ve yanına da bir cami yaptırmıştır. Zamanla bu bölgeye evler yapılmış ve Mecidiyeyi Kebir isimli bir mahalle meydana gelmiştir. Kısa zamanda Piri Sami Hazretlerinin adı çevreye yayılmıştır. Çok sayıda müridi olmuştur. Dergâhın bulunduğu yerde dergâha ait evler de inşa edilmiştir. Söz konusu bu yerler 1939 Erzincan depreminde yıkılmıştır.⁵⁷

Piri Sami Hazretleri iki defa hacca gitmiştir. 1907 de ikinci hac yolculuğunda kara yoluyla Trabzon'a oradan da deniz yoluyla İstanbul'a uğramış ve iki gün Sultan 2. Abdülhamid'in misafiri olarak sarayda kalmıştır. Kendisine hediye olarak verilen para teklifini reddetmiştir. Sadece fakirlere verilmek şartıyla altmış lirayı kabul etmiştir. Piri Sami Hazretleri hac ziyaretine gidince Mekke emiri tarafından karşılanmış ve kendisine Peygamber Efendimizin sakal-ı şerifinden bir parçası hediye edilmiştir. İkinci haccından döndükten sonra dergâhında sohbetlerine, irşat faaliyetlerine devam etmiştir.⁵⁸

⁵⁵ Tuygun, *Piri Sami Hazretleri Hayatı ve Sohbetleri*, s. 19-20; Kuyumcu, *Erzincanlı Tüfekçizate Salih Baba Divanı (Rabita-i Nakşi Hayalî)*, s. 16-22.; Yalçınkaya, *Salih Baba Divanı*, s. 23-27.

⁵⁶ Tuygun, *Piri Sami Hazretleri Hayatı ve Sohbetleri*, s. 25-38.

⁵⁷ Tuygun, *Piri Sami Hazretleri Hayatı ve Sohbetleri*, s. 39-42.

⁵⁸ Tuygun, *Piri Sami Hazretleri Hayatı ve Sohbetleri*, s. 43.

Piri Sami Hazretleri, 1912 yılında vefat etmiştir. Cenaze namazı dergâhın bahçesinde bulunan Kırtıloğlu Camiinde kılınmış ve dergâhın bulunduğu yere defnedilmiştir. Vefatından bir yıl sonra müridleri tarafından türbe yapılmıştır. Kırtıloğlu Dergâhı ve Camii 1939 Erzincan depreminde yıkılmıştır. Dergâhta bulunan üç bin kitaplık kütüphane depremde yok olmuştur.⁵⁹

Piri Sami Hazretleri üç kere evlenmiştir. İlk eşinden üçü erkek dördü kız olmak üzere yedi çocuğu olmuştur. İkinci ve üçüncü evliliğinden ayrı ayrı üçer tane oğlu olmuştur.⁶⁰

Piri Sami Hazretlerinin nasıl ki kendisi belli bir tasavvufi geleneğin içinden yetişerek gelmiş ise kendisinin de yetiştirmiş olduğu talebeleri, bir şeyh ve mürşid olduğu için icazet verdiği müridleri vardır. Piri Sami Hazretleri Nakşibendiyye Tarikatının Hâlidîyye koluna mensuptur. Silsilesi kendisinden önce Abdurrahman Tağî, Sıbgatullah Arvasî, Seyyid tâhâ Hakkârî, Mevlâna Hâlid-i Bağdâdî yoluyla Nakşibendi tarikatı aracılığı ile Hz. Muhammed'e gider.⁶¹

Bulunduğu tarikatın usulü ile Doğu Anadolu ve İç Anadolu da irşad faaliyetlerinde bulunmuştur. Müridleri arasında Salih Baba, Hahlı Hacı Abdurrahman Efendi, Kelkitli Hacı Ali Efendi, Refahiye'nin Hanzar köyünden Hacı Hasan Efendi, Hacı Hoca Mehmet Efendi ve Beşir Efendi vardır. Şeyh Beşir Efendi,⁶² Piri Sami Hazretlerinin vefatından sonra postnişin olup tarikat usul ve erkânını devam ettirmiş kişi Muahmmmed Beşir Erzincânî olup daha sonra Dede Paşa olarak anılan Musa Baştürk ile devam eden bu kol, günümüzde Abdurrahim Reyhânî tarafından devam ettirilmektedir.⁶³

⁵⁹ Tuygun, *Piri Sami Hazretleri Hayatı ve Sohbetleri*, s.52-55.

⁶⁰ Kuyumcu, Fehmi, *Erzincanlı Tüfekçizate Salih Baba Divanı (Rabita-i Nakşi Hayalî)*, s. 21.

⁶¹ Tuygun, *Piri Sami Hazretleri Hayatı ve Sohbetleri*, s 14.

⁶² Tuygun, *Piri Sami Hazretleri Hayatı ve Sohbetleri*, s. 46.

⁶³ Tuygun, *Piri Sami Hazretleri Hayatı ve Sohbetleri*, s 15.

BÖLÜM II

SALİH BABA'NIN “RABİTA-İ NAKŞÎ HAYÂLÎ” ADLI DİVANINDA MÜRİD MÜRŞİD İLİŞKİSİ

2.1. Mürşid

Mürşid kelimesi, Arapça da doğru yolu gösteren, uyarıcı, irşad eden demektir.⁶⁴ Tasavvuf ıstılahında şeyh, veli, pir, eren, ermiş kelimeleri eş anlamlı olarak kullanılmakla birlikte yaygın olarak şeyh kelimesi tercih edilmiştir.⁶⁵ Mürşid kelimesi Kur'an-ı Kerim de “doğru yolu gösteren rehber” manasındadır.⁶⁶ Kelimelerin farklılık göstermesinin sebebi coğrafyanın kültürel-geleneksel öğelerine göre karşılık bulmasından kaynaklanır.

İlk sûfî kaynaklarında mürşid kavramına rastlanılmaz. Mürşid kavramının anlamdaşı olan şeyh kavramı da ilk sûfîler tarafından kullanılmamıştır. Kendisini ibadete ve manevîyata adanmış kişilere Kur'an-ı Kerim de geçen veli, evliyaullah, ehli takva gibi isimlendirmeler kullanılmıştır. İlerleyen zamanlarda diğer müslümanlardan ayrı olduklarını göstermek için abid ve zahid kelimeleri kullanılmıştır. Tarikatların teşekkül etmesi sonucunda mürşid ve şeyh kelimeleri anlam kazanmaya başlamışlardır.⁶⁷

İnanma fitratı insanda doğuştan gelen bir özelliktir. İnsanlık tarihine baktığımızda bu fitri özelliğin yansımalarını görmek mümkündür. İnsan kendi aklını esas alarak inanmaya çalıştığında totemler, putlar gibi olgular üretmişlerdir. İnsanlara bu davranışlarının yanlış olduğunu anlatmak amacıyla rehber olarak peygamberler gönderilmiştir. Peygamberler çevrelerindeki insanlara kabiliyetleri çerçevesinde Allah'ı tanıtmışlar ve hissettirmişlerdir. İşte mürşid de müridlerini irşad etmek, kötü yoldan sakındırıp hak yola sevk etmekle mükelleftir. Bunu nasıl yapacağını ise müridlikten mürşidlik makamına gelinceye kadar kat ettiği tasavvuf yolunda bizzat yaşayarak öğrenmiştir.

⁶⁴ Cebecioğlu, Ethem, *Tasavvuf Terimleri ve Deyimleri Sözlüğü*, Otto Yayınları, Ankara 2014, s.350.

⁶⁵ Öngören, Reşat, “Şeyh”, *TDV İslâm Ansiklopedisi (DİA)*, XXXIX, s. 50, ss. 50-52, İstanbul 2010.

⁶⁶ Kehf 18/17.

⁶⁷ Uludağ, Süleyman, *Tasavvufun Dili*, Ensar Yayınları, İstanbul 2016, s. 69-72.

Mürîd-mürşîd silsilesi Hz. Peygamber'e kadar uzanmaktadır.⁶⁸ Yani mürşîdler aslen peygamberlerin naibleridirler. İşte bu yüzden mürşîd müridlerinin her açıdan Hz. Peygamber'e uymasını sağlamakla, Allah'ı onlara sevdirmekte ve nefislerini arındırmalarında onlara yol göstermek suretiyle onlara Allah'ı sevdirmektedir.⁶⁹

Mürşîd aynı zamanda bir tarikatın şeyhidir. Belli bir silsileye sahip olup bir meşrebin içerisinde yetişen ve oradan icazetname alarak irşad faaliyetleri yapan kişilerdir. Mürşîd, şeriat ve tarikat ilimlerinde olgunluk sahibi kişidir. Kişinin nefsinin hastalıklarını ve bu hastalıkların tedavisini bilen, hakka vâsıl olmakta tecrübe sahibi kişilerdir. Daha önce aynı yollardan gecen biri olarak müride rehberlik eder. Onun her halinde yanında olur. Müridin ilerlemesinde başına gelebilecek zararlardan onu korur, yönlendirir ve irşad eder. Peygamberler ümmetlerine karşı baba gibi oldukları için mürşîd de müridlerine karşı baba konumundadır.⁷⁰ Mürşîd, kendisine mürid olmak arzusu ile gelenlerin mizacını ve meşrebini inceler. Menfi bir karar verirse muhib olur. Müsbet bir kanaate varırsa intisab/biat töreni ile kişi tarikata girer ve mürid olur.⁷¹

2.1.1. Mürşîdde Bulunması Gereken Vasıflar

İrşad görevi ile mükellef bir kişinin kendisinde bulunması gereken güzel davranışlar ve haller hakkında çok şey söylenmiştir. Bunların her birine değinmek maksadımızı aşacağından dolayı biz daha çok mürid ve mürşîd ilişkisi bağlamında olan bölümlere yer vereceğiz.

Her şeyden önce tasavvuf ve tarikat yolunda müridini irşad makamındaki kişinin sahip olması gereken en önemli özelliği ve meşruiyet kıstası hiç şüphesiz Hz. Peygamber'e kadar uzanan sağlam bir silsileye sahip olmasıdır. Silsile tarikat şeyhlerinin Hz. Peygamber'e kadar uzanan üstadlar zincirine verilen addır. İcazet ise mürşîdlerin mürid yetiştirmek üzere vermiş oldukları şifahi ya da yazılı bir metindir.⁷²

⁶⁸ Öztürk, Erdem Can, "Seyyid Nizamoğlu'nun Mürşîd ve Mürid'ler Hakkındaki Manzumeleri", *Sûfî Araştırmaları Dergisi*, 4/7, s.37, ss. 35-57, Manisa 2013.

⁶⁹ Öngören, "Şeyh", 50.

⁷⁰ Türk, İdris, *Tarikatler Öncesi Dönemde Mürşîd – Mürid İlişkisi*, (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Dokuz Eylül Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İzmir 2002, s. 1.

⁷¹ Kara, Mustafa, "Tasavvuf Mektebinde Mürid ve Mürşîd", *Keşkül Dergisi*, 32/ 32, s. 16-18, ss.15-21, İstanbul 2014.

⁷² Tosun, Necdet, "Silsile", *TDV İslâm Ansiklopedisi (DİA)*, XXXVII, s. 206, ss. 206-207, İstanbul 2019.

Hız. Peygamberden tevarüs eden bu manevî ilim silsile yoluyla devam eder. Mürşidler Hız. Peygamber'le olan manevî birlikteliklerinden dolayı, kendilerine ulaşan manevî hal ve ilimleri aynı yolla müridlerine intikal ettirirler.⁷³ Böyle bir silsileye sahip olan mürşid, müridini Peygamber'in usulü ile Allah'a ulaştırır.

*“Vâris-i hatmü'n-nübüvvet Pîr-i Sâmi Hazreti
Sayesinde Sâlih'em nâdâne sanma bizleri”⁷⁴*

*“Bular hep enbiyâ vârisleridir
Ulûmu keşf-i Kur'ân'dır meşâyih”⁷⁵*

Yukarıdaki dizelerde Salih Baba, mürşidlerin ve mürşidinin Hız. Peygamber'in varisi olduğundan bahsetmektedir. Özellikle mürşidi Muhammed Sami Erzincânî'den bahsederken son peygamber Hız. Muhammed'in varisi olduğunu dizelerinde ele almıştır. Hem maddi hemde manevî yönden Hız. Peygamber'in insanlığı irşad görevini yüklenen mürşidler, kendilerine biat etmiş müridlerini irşad noktasında Hız. Peygamber'in yolundan giderler.

*“Ebû Bekr ü Ömer Osman Alîyy-i zî-sehâ merdân
Hilâfet tahtına sultân olan hüinkâr-ı dervîşân*

*Nebî Sıddıkı Selmânî Behâeddîn ü Geylânî
Şarâb-ı aşk-ı Sübhânî içer huşyâr-ı dervîşân*

*Ki Hâlidî Seyyid Tâhâ feda cân Sıbgatullâh'a
Pîri Tâgî gibi şaha kemer-bes vâri dervîşân*

*Elâ ey Hazret-i Sâmi keselim kebşi sun camı
Soyunsun cümle ihramı kamu züwâr-ı dervîşân*

Şeb-i isrâ'ya mahrem râ dem-i İsa'ya hem-dem râ

⁷³ Sühreverdî, Şihâbüddîn, *Gerçek Tasavvuf [Avârîfü'l Meârif]*, çev. Dilaver Selvi, Semerkant Yayınları, İstanbul 2010, s.107

⁷⁴ Ayvaz, *Râbita-i Nakşi Hayâlî – Divan Tüfekçizâde Sâlih Baba*, s. 368.

⁷⁵ Ayvaz, *Râbita-i Nakşi Hayâlî – Divan Tüfekçizâde Sâlih Baba*, s. 69.

Cemî-i derde merhem râ Pîr-i Sâmî'yi dervîşân

Salih Baba “şeb-i isrâ” ve “dem-i İsa” gibi kavramlarla mürşidi olan Muhammed Sami Erzincanî'nin tasavvufî sırlara sahip olduğundan bahsetmiştir. Hz. Muhammed'in İsrâ gecesindeki sırlara vukufiyetini ve Hz. İsa'nın nefesine arkadaş gibi olduğunu vurgulamıştır.

Pîrimdir Hazret-i Sâmî derinde kem-ter ağılâmı

Menem hem “hâ”yı “sad” “lâ” mı veren ikrâr-ı dervîşân”⁷⁶

“Ahad'den hem zuhura geldi Ahmed

Muhabbetten yaratıldı Muhammed

Terinden cümle âlem giydi hil'ât

Kimi süflâ kimisi ehl-i iffet

Zuhuratı pîrimden söylerem ben

Bu yolda canı kurbân eylerem ben

Tasavvuf literatürüne “Hakikat-i Muhammediyye” olarak girmiş olan kavram, âlemde ilk yaratılan şeyin Hz. Muhammed'in nuru olduğu görüşüdür. Bu yaratılışın da aşk ile meydana geldiğini vurgulamışlardır.⁷⁷ Biz de yukarıdaki satırlara tasavvuf perspektifinden baktığımız da âlemin yaralışı ile ilgili bazı nüveler görmekteyiz. Salih Baba ilk yaratılan şeyin Hz. Muhammed'in nuru olduğunu atıfta bulunarak onun terinden dahi bütün âlemin lutuflandığını dile getirmiştir.

Ki “er-Rahmân ale'l-arşistevâ”dır

O ismin mazharı hem Mustafâ'dır

Bunu bilen kamu ehl-i safadır

Bu remzim ehl-i nâdâna hafâdır

Zuhuratı pîrimden söylerem ben

Bu yolda canı kurbân eylerem ben

⁷⁶ Ayvaz, *Râbta-i Nakşi Hayâlî – Divan Tüfekçizâde Sâlih Baba*, s.263-264.

⁷⁷ Demirci, Mehmet, “Hakikat-ı Muhammediyye”, *TDV İslâm Ansiklopedisi (DİA)*, XV, s.179 ss.179-180, İstanbul 1997.

Yukarıdaki dizelerde ise A'raf suresi 54. ayetin tefsiri olarak görülebilir. "Rahmanın arşa istivası" olarak meal edilen ayetin manasını Salih Baba, Rahman isminin mazharı olarak Hz. Muhammed'i göstermiştir. Yani hakikati ve Hz. Allah'ı tanımanın yolunun Hz. Muhammed olduğunu söylemiştir. Bu bilginin cahillere gizli olduğundan bahsederek bu bilgiye sahip olan kişilerin de huzura erdiğini vurgulamıştır.

*Sıfât-ı Çâr-yârı kıldı mahrem
Birinci Hazret-i Sıddîk-ı A'zam
İkinci Âdil-i Fârûk-ı Ekrem
Üçüncü zî-hayâ Zin-nûreyn eḫham
Zuhuratı pîrimden söylerem ben
Bu yolda canı kurbân eylerem ben*

*Dahi dördüncüsü sâhib-sehâdır
Velayet Haydarı Şîr-i Huda'dır
Ki dâmâd-ı Muhammed Mustafâ'dır
Dahi Âl-i şehîd-i Kerbelâ'dır
Zuhuratı pîrimden söylerem ben
Bu yolda canı kurbân eylerem ben*

*Tarîkimiz Tarîk-ı Nakşibendî
Kamu ehl-i tarîkin ser-bülendi
Kolumuz Hâlidî'dir dil-pesendi
Girenler hâb-ı gaḫletten uyandı
Zuhuratı pîrimden söylerem ben
Bu yolda canı kurbân eylerem ben*

*Erişti Şeyh-i Abdullâhı nuru
Seyid Tâhâ'da ol kıldı zuhuru
Ana bâiat eden buldu huzuru
Terakkî eyleyip buldu sürûru
Zuhuratı pîrimden söylerem ben
Bu yolda canı kurbân eylerem ben*

Salih Baba yukarıdaki dizelerde tarikatının Nakşibendiyye olduğunu, tarikatının yüceliğini ve Hâlidî koluna mensubiyetini vurgulamıştır.

*Emânet Sıbgatullâh'a dayandı
Cemâli Hak boyasıyla boyandı
Kabâil cümle gafletten uyandı
Füyûzâtı Semerkand'e dayandı
Zuhuratı pirimden söylerem ben
Bu yolda canı kurbân eylerem ben*

*Erişti Şeyh-i A'zam Pîr-i Tâgî
Velayet şehrine kurdu otağı
Müzeyyen eyledi sahrayı bağı
Gönül şehrinde yandırdı çerâğı
Zuhuratı pirimden söylerem ben
Bu yolda canı kurbân eylerem ben*

*Erişti Sâmi-yi devr-i zamane
Safâ-bahş etti kalb-i arifane
Nice bin mürde kalbler geldi câne
Kılan biât girer dârü'l-emâne
Zuhuratı pirimden söylerem ben
Bu yolda canı kurbân eylerem ben*

Tasavvuf ve tarikat geleneğinde kalp önemli bir yer tutmaktadır. Kur'an-ı Kerîm den atıflarla da idrak etme yetisi kalp olarak nitelendirilir.⁷⁸ Kalbin temizlenmesi ve diri tutulması ilahi ilhamlar ve varidat içinde önem teşkil etmektedir.⁷⁹ Salih Baba yukarıdaki dizelerde Muhammed Sami Erzincanî'nin sayesinde ölü kalplerin can bulduğundan bahsetmiştir. Ona biat edenin kurtuluşa erdiğinden ve lütuflarına mazhar olduğundan söz etmiştir.

⁷⁸ A'râf 7/179; Kâf 50/37; Hac 22/46.

⁷⁹ Uludağ, Süleyman, "Kalp", *TDV İslâm Ansiklopedisi (DİA)*, XIV, s. 230-232, ss. 229-232, İstanbul 2001.

*Muhammed Şeyh-i Sami'dir Pirimiz
 Bilâdî şehir-i Erzincan yerimiz
 Bir ednâ Salihem Ol'dur şîrimiz
 Derinde kemterinin kemteriyiz
 Zuhuratı pirimden söylerem ben
 Bu yolda canı kurbân eylerem ben’’⁸⁰*

Yukarıdaki dizelerde ise Salih Baba, bağlı bulunduğu tarikatın silsilesinden bahsetmektedir. Bu sırada müşşidlerinden bahsetmiş, onlar ile ilgili kısa bilgiler vermeye çalışmıştır. Ayrıca Hz. Peygamber’den başlayarak dört halife ve Nakşibendi tarikatının meşayihî olarak isimlendirilen kişiler ile devam eden bir kronolojik sıraya yer vermiştir. Son olarak kendi müşşidi Muhammed Sami Erzincânî ile noktalarıp kendisinin de ona biat eden bir müridi olduğunu ifade etmiştir.⁸¹

Müşşid kalbinde yakîni imanı barındıran kimsedir. Yakîn kavramı kalpte ortaya çıkan ve şüpheye mahal vermeyen bilgi olarak tanımlamıştır.⁸² Ebu Talip el- Mekki (386/996) yakîn ilminin Allah’a ulaştıran bir ilim olduğunu dile getirmiş ve bu ilim olmadan kemâlât sahibi olunamayacağından bahsetmiştir.⁸³ Necmüddin Kübra (617/1221) ise Allah’a ulaşmanın asıl maksat olduğunu bu ilmin yakîn ile gerçekleşeceğini ve yakîn ilminden haberdar olmayan birinin kimseyi terbiye edemeyeceğinden bahsetmektedir.⁸⁴

*“Seni hayvan iken insân eder şeyh
 Gönüller şehrine mihmân eder şeyh*

*İçirip bir kadeh aşkın meyinden
 Gedâ iken seni sultân eder şeyh*

⁸⁰ Ayvaz, *Râbita-i Nakşi Hayâlî – Divan Tüfekçizâde Sâlih Baba*, s.278-281.

⁸¹ Ayvaz, *Râbita-i Nakşi Hayâlî – Divan Tüfekçizâde Sâlih Baba*, s.29-30; s.42-43; s. 46-47; s.79-81; s.121-122.

⁸² Demir, Osman, “Yakîn”, *TDV İslâm Ansiklopedisi (DİA)*, XLIII, s.273 ss.271-273, İstanbul 2013.

⁸³ Çiçek, Yakup – Selvi, Dilaver, *Sevgiliye Giden Yolda Kalplerin Azığı [Kûtu’l – Kulûb]*, Semerkant Yayınları, I, İstanbul 2003, s.448

⁸⁴ Kübra, Necmüddin, *Tasavvufî Hayat*, haz. Mustafa Kara, Dergâh Yayınları, I. Baskı, İstanbul 1980, s.159.

*Münevver eyleyip kalbin sarayın
Derûnun derdine derman eder şeyh*

*Olursun “men aref” sırrından agâh
Seni katre iken umman eder şeyh*

*Haber verir hakikat illerinden
Sana çok tuhfeler ihsan eder şeyh*

*Sana söyler ledünnîden meânî
Hakikat ilm ile irfan eder şeyh”⁸⁵*

Tasavvuf literatüründe insanın iç dünyası hem ulvi vasıflar hem de sufli arzularla donanmıştır. Bu sebepten kendisinin sufli gayeleri terk edip ulvi olana yönelmesi gerekmektedir.⁸⁶ Salih Baba da yukarıdaki mısralarda insanın sufli yönünü hayvana benzetirken ulvi vasıflar ile bezenmesinin yolunu bir kâmil mürşidde görmektedir. Mürşidin müridini ulvi derecelere getirmekte kullandığı metodu aşk olarak tarif eden Salih Baba, müridin iç dünyasının aydınlanacağından ve manevi sırlardan haberdar olacağından bahsetmektedir.

*“İlmiyle âmil
Mürşid-i kâmil
Vech-i delâil
Pîr-i Sâmi'nin*

*Özü Hak ile
Sözü halk ile
Gözü fark ile
Pîr-i Sâmi'nin*

Hazret-i Tâgî

⁸⁵ Ayvaz, *Râbita-i Nakşi Hayâlî – Divan Tüfekçizâde Sâlih Baba*, s.71.

⁸⁶ Uludağ, Süleyman, “Nefis”, *TDV İslam Ansiklopedisi (DİA)*, XXXII, s. 527, ss. 526-529, İstanbul 2006.

*Kurmuş otağı
Elde sürahi
Pîr-i Sâmî'nin*

*Al iç elinden
Kurtul ölümden
Kip tut kolundan
Pîr-i Sâmî'nin*

*Haktır kelâmı
“Hû”dur meramı
Salih gulâmı
Pîr-i Sâmî'nin”⁸⁷

“Ledünnî varidatın
İsm-i zâttır evradın
Şefîisin usât in
Haşr-ı kübrâda sâkî”⁸⁸*

Salih Baba mürşidinin yetkinliğini ele almıştır. Hem maddî âlemde hem de manevî ilimlerdeki yetkinliğinden, makamından ve müridi olarak Salih Baba'daki bir takım tesirinden dizelerinde bahsetmektedir. Özellikle varidatının⁸⁹ ledünnî yani manevî oluşu ve zikrinin ismi zât olarak belirtmesi mürşidinin kâmil bir mürşid olduğuna delalettir. Çünkü Nakşibendi zikir geleneğinde evrad, göğüs bölgesindeki letâiflere göre verilir ve her birinde bir manası ve usulü vardır. İsmi zât zikri evradda son noktadır. Ayrıca yukarıdaki dizelerde müridinin üzerine bırakmış olduğu tesir ve etkileri, kendini buldurması, Hakk'ı bildirmesi, yetkinliğinin bir göstergesidir.

Manevî anlamdaki yetkinliği yukarda açıkladığımız gibi bilgisi ile amil bir kişi olması ve şeriattan kopmaması da Muhammed Sami Erzincânî'nin kâmil ve mükemmil bir şeyh olduğunun en güzel göstergesidir. Mürid mürşid ilişkisi bağlamında müridini eriştiren ve yetiştiren yetkin birisidir. Aynı zamanda Hakk'ın yolundan ayrılmayıp yönü

⁸⁷ Ayvaz, *Râbta-i Nakşi Hayâlî – Divan Tüfekçizâde Sâlih Baba*, s. 194-195.

⁸⁸ Ayvaz, *Râbta-i Nakşi Hayâlî – Divan Tüfekçizâde Sâlih Baba*, s. 312.

⁸⁹ Varidat, kişinin kastı ve dahli olmaksızın kalbine gelen ilham, feyz ve mânâlardır.

ona doğru olan Muhammed Sami Erzincânî hem silsile-i icazet ile hem de müridler üzerindeki etki ve tesiri ile yetkinliğini göstermektedir.

Mürşidini Allah’a ulaştırmak için ona yol gösteren mürşidin, kitap ve sünnet ilimlerine bağlı kalması gerekmektedir. Cüneyd el Bâğdâdî (297/909), bu konuda “Bizim yolumuz kitap ve sünnete mukayyettir. Kur’ân-ı Kerim’i ezberlemeyen hadisle iştigali olmayan kimselere bu yolda tabi olunmaz.” demiştir.⁹⁰

Mürşidin amacı müridinin manevî yükselişini sağlamak olmalıdır. Sûfiler, Hz. Peygamber’e bağlı olmaktan başka Allah’a ulaşmanın mümkün olmayacağını belirtmişlerdir. Ayrıca ilim olmadan da edebî sürekliliğinin olmayacağını sık sık vurgulayan sûfiler, Kur’an ve sünnet üzerinde çokça durmuşlar ve fiillerinde şeriata bağlı olmayı kesin şart olarak görmüşlerdir. Sûfiler, mürşid olabilmek için Allah tarafından ihsan edilen yüksek manevî halleri tecrübe etmeli aynı zamanda bu tecrübeden sonra tekrar beşerî düzeye dönmelidir. Bu şekilde Allah’ta tamamen fani olup onda yaşadıktan sonra tekrar dünyaya gönderilen insan mürşid olabilir. Böylesi bir mürşid insanlar gibi yaşar onlar gibi şer’in emirlerine yapışır ve onun gerek dünyevi gerek ruhi tüm hareketleri diğer insanlara örnek olur.⁹¹

“Fi’li şerîat

Hâli hakikat

Sırrı hüviyyet

Pîr-i Sâmi’nin”⁹²

“Hem şerî’at hem tarikat hem hakikat kâmilî

Hakk ile icra edip eyler bu yolda gayreti”⁹³

Salih Baba, mürşidi Muhammed Sami Erzincânî’den bahsederek hem şeriatta hemde Hak yolunda marifet sahibi bir kâmil mürşidin portresini çizmektedir. Ayrıca tasavvuf yolunun çerçevesi olan şariat, tarikat ve marifet çizgisine vurgu yapmıştır.

Bil şerîat emr ü nehyi bilmek imiş ey gönül

⁹⁰ Kuşeyri, Abdülkerim, *Kuşeyri Risalesi*, haz. Süleyman Uludağ, Dergâh Yayınları, IX. Baskı, İstanbul 2017, s.117.

⁹¹ Türk, *Tarikatler Öncesi Dönemde Mürşid – Mürid İlişkisi*, s.4.

⁹² Ayvaz, *Râbûta-i Nakşi Hayâlî – Divan Tüfekçizâde Sâlih Baba*, s. 193.

⁹³ Ayvaz, *Râbûta-i Nakşi Hayâlî – Divan Tüfekçizâde Sâlih Baba*, s. 21.

*Hem tarîkat râh-ı Hakk'a gelmek imiş ey gönül
 Marifet Hak ile meşgul olmak imiş ey gönül
 "Akl-ı küll" sensin gönül "levlak" senin şânındadır
 Her ne var a'lâ vü esfel cümle dîvânındadır"*⁹⁴

*"Sakın her mürşide varma hazer kıl
 Görürsen anda noksân-ı şerî'ât*

*Sakın nefsim hevâya tâbi olma
 Sen anı sanma kim fânî şerî'ât*

*Varıp dergâh-ı Sâmîde gulâm ol
 Kılan icra O'dur şân-ı şerî'ât"*⁹⁵

*"Şerîat âlimi hem âmilidir
 Kamusu kâmil insandır meşâyih"*⁹⁶

Salih Baba, mürşidi Muhammed Sami Erzincânî'den bahsederek hem şeriatta hemde hak yolunda marifet sahibi bir kâmil mürşidin portresini çizmektedir. Yukarıdaki dizelerde mürşidinin hem şeriat ilminde amil hem hakikat ilminde şamil olduğunu belirtmiştir. Ayrıca şeriattan maksat Hz. Allah'ın emir ve yasaklarından haberdar olmak, tarikatın Hz. Allah'ın yolunda olduğundan bahsetmiştir. Marifetin ise gönlün Hz. Allah ile meşgul olması olduğunu söyleyerek şeriat, tarikat ve marifet ile ilgili açıklamada bulunmuştur.

Mürşid, hak bir yola sülûk eden, bu yoldaki zararlı, korkulu ve tehlikeli hususları tanıdıktan sonra vakt, menzil, hâl ve makamlar konusunda müridi bilgi sahibi yapmak suretiyle onu irşat eden, faydalı ve zararlı olan şeyleri ona gösteren kimsedir.⁹⁷

Sühreverdi (ö. 632/1234), nefsin kurtuluşunun Allah'ı tanımak olduğundan bahsetmiştir. Kişinin Allah'ı tanınması için nefsin manevî sıkıntılardan, kötülüklerden ve kirlere arındırması gerektiğini söylemiştir. Mürşid ise daha önce kendi nefsinin

⁹⁴ Ayvaz, *Râbita-i Nakşi Hayâlî – Divan Tüfekçizâde Sâlih Baba*, s. 46.

⁹⁵ Ayvaz, *Râbita-i Nakşi Hayâlî – Divan Tüfekçizâde Sâlih Baba*, s. 57-58.

⁹⁶ Ayvaz, *Râbita-i Nakşi Hayâlî – Divan Tüfekçizâde Sâlih Baba*, s. 69.

⁹⁷ Kübra, *Tasavvufi Hayat*, s.87.

nasıl idare edip yönetmiş ise müridlerinin nefislerini de aynı usul ve edeple terbiye eder. Bu terbiye aşamasında mürşid ile mürid arasında güzel bir muhabbet oluşur. Bu muhabbet daha sonra sevgi ve teslimiyete dönüşür.⁹⁸

Sevgi ile dolu olan iki gönül arasında feyz⁹⁹ akışı gerçekleşir. Fıtrat ve meşrebine uygun bir mürşid bulan kişi mürşidinden almış olduğu feyzle her gün manevî menzilleri kat eder. Gönül yolunun açılması ile duydukları ve okuduklarından derin manalar bulur. Mürşidi ile arasındaki bu muhabbetin sonucun da bir çocuğun tabii doğumla babasının bir parçası olduğu gibi, mürid de mürşidinin bir parçası durumuna gelir. Bu doğuş manevî bir doğuştur. Mürid için mürşid manevî baba olmuş olur.¹⁰⁰

“Pîrimden gönlüme doğdu muhabbet

Hakikat hâlin izhâr eylerem ben

Zuhura geldi bir esrâr-ı hikmet

Dilimden bunu iş'âr eylerem ben

Zuhuratı pîrimden söylerem ben

Bu yolda canı kurbân eylerem ben”¹⁰¹

“Senin sayende Sâlihdir bu Salih

Ki senden gayrı yoktur mihribanı”¹⁰²

“Pîrim Muhammed Sâmî'dir mir'ât-ı Rahman bendedir

Dergâhı vuslat-kâmıdır Ol nûr-ı sultân bendedir”¹⁰³

⁹⁸ Sühreverdî, *Gerçek Tasavvuf [Avârifü'l Meârif]*, s.104-105.

⁹⁹ Feyz, mutasavvıflara göre Hak'tan gelen feyiz (bilgi ve ruhî zevk hali) akl-ı evvel denilen Hz. Peygamber aracılığıyla velîlere, onlar aracılığıyla da insanlara ulaştığından müridlerin feyiz menbaı mürşidlerdir. Mürşidin doğrudan doğruya akl-ı evvel vasıtasıyla Hak'tan aldığı feyze “ilâhî feyiz”, silsile vasıtasıyla aldığı feyze “isnâdî feyiz” denir. Müridin tarikata girip şeyhten feyiz ve irfan almasına da “ahz-ı feyz” adı verilir. [bkz. Eraydın, Selçuk, “Feyiz”, *TDV İslam Ansiklopedisi (DİA)*, XII, s. 514, ss.513-514, İstanbul 1995.]

¹⁰⁰ Sühreverdî, *Gerçek Tasavvuf [Avârifü'l Meârif]*, s.104-105; Kara, *Tasavvuf Mektebinde Mürid ve Mürşid*, s. 18-19; Altıparmak, Ö. Faruk, “Tarikatlar Geleneğinde Mürit-Mürşit İlişkisi”, *Harran Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 14/14, s. 38, ss.37-55, Şanlıurfa 2010.

¹⁰¹ Ayvaz, *Râbita-i Nakşi Hayâlî – Divan Tüfekçizâde Sâlih Baba*, s. 278.

¹⁰² Ayvaz, *Râbita-i Nakşi Hayâlî – Divan Tüfekçizâde Sâlih Baba*, s. 26.

¹⁰³ Ayvaz, *Râbita-i Nakşi Hayâlî – Divan Tüfekçizâde Sâlih Baba*, s. 104.

Yukarıdaki dizede Salih Baba, mürşidini hakikatı yansıtan bir ayna mesabesinde görmektedir. O, mürşidine baktığı zaman Allah'ı hatırlamaktadır. Mürşidi sayesinde de vâsıl olma arzu ve isteği ile dolmuştur. Salih Baba mürşidine “*nûr-ı sultân*” diyerek kendisinde bırakmış olduğu etkiyi Allah'ın nûru olarak betimlemiştir.¹⁰⁴

*“Âlem-i mülk-i bekaya azm eder kervanımız
Sâye-i Sâmî'de Salih âlişân olsun da gör”*¹⁰⁵

*“Pîr-i Sâmî tuttu destim sâki-i sahbâ gibi
Yek nazarda aklım aldı dilber-i ra'nâ gibi*

*Varlığım dağını deldi açtı vuslat râhını
Bir nefeste cûşa geldi şehr-i dil derya gibi*

*Gönlümün put-hânesinden hubb-ı dünyâ nakşını
Pûte-i aşkında yaktı nârına pervâ gibi*

*Vahdetin sırrın duyup yağmaya verdim gönlümü
Dost göründü her taraftan aynıma Leylâ gibi*

*Bu anâsır fülkesini Hızırma deldireli
Nefret-i dünyâ kazandım cennet-i me'vâ gibi”*¹⁰⁶

Mürid ve mürşidi arasındaki muhabbet ve sevginin örneklerini gördüğümüz yukarıdaki dizelerde Salih Baba, kendisinde bulunan manevî yükselişin özünün mürşidi olan Muhammed Sami Erzincânî'den kaynaklandığını dile getirmiştir. Mürşidinin muhabbeti sayesinde gönlündeki sevgi, dünyaya gönül vermesini engellemiştir. Bu muhabbet sayesinde mürşidinden kendisine gelen manevî feyz ve bereket sonucunda manevî yükselişleri yakalayan Salih Baba, hakikate ve Hakk'a dair sözlerini mürşidinin sayesinde söylediği görülmektedir. Bu da mürşidin ve müridin kalben yakın ve beraber olduğunu göstermektedir.

¹⁰⁴ Ceyhan, Semih, “Vüsul”, *TDV İslâm Ansiklopedisi (DİA)*, XLIII, s. 143, ss. 143-145, İstanbul 2013.

¹⁰⁵ Ayvaz, *Râbita-i Nakşi Hayâlî – Divan Tüfekçizâde Sâlih Baba*, s. 125.

¹⁰⁶ Ayvaz, *Râbita-i Nakşi Hayâlî – Divan Tüfekçizâde Sâlih Baba*, s. 339.

Tasavvuf yolunda mürşid önemli bir konuma sahip olduğu için sûfiler genel olarak bir mürşid de bulunması gereken vasıfları kitaplarında farklı açılardan detaylı bir şekilde ele almışlardır. Elimizdeki kaynakları taradığımızda mürşidde bulunması gereken vasıfları mürid mürşid ilişkisi bağlamında şu şekilde sıralayabiliriz:

1. Mürşid, mürid olmak amacıyla kendisine gelen kişinin istidadına bakmalıdır. İstidat, sözlükte “boyun eğmek, itaat etmek” mânasına gelen tav’ kökünden türemiş olup “muktedir olmak, güç yetirmek” demektir. Terim olarak “kulun fiil gerçekleştirmesini sağlayan vasıtalarla bunları kullanarak ihtiyarî fiilleri meydana getirmesini mümkün kılan güç” diye tanımlanabilir.¹⁰⁷ Müridlik maksadı ile gelen kişide bu yola ait bir kabiliyet görmeli, meşrebi ve mizacının uygunluğuna dikkat ederek müsbet ya da menfi bir karar vermelidir.¹⁰⁸
2. Mürşid, müridinin malına tenezzül etmemelidir. Verdiği terbiyeyi ilminin bir sadakası olarak görmeli ve müridini irşad ederken herhangi bir menfaat gözetmemelidir ki yapılan amel sakıt olmasın.¹⁰⁹
3. Mürşidde bulunması gereken bir diğer vasıf ise îsârdır. Îsâr, sözlükte “bir şeyi veya bir kimseyi diğerine üstün tutma, çevih etme” mânasına gelen îsâr ahlâk terimi olarak “bir kimsenin, kendisi ihtiyaç içinde bulunsa bile sahip olduğu imkânları başkalarının ihtiyacını karşılamak üzere kullanması, başkasının yararı için fedakârlıkta bulunması” demektir.¹¹⁰ Mürşidde bulunan îsâr hali müridine yansımalıdır.¹¹¹
4. Mürşidin fiil ve sözleri uyumlu olması gerekir. Müridi bir fiile davet edeceği zaman ilk önce onun manasını kendi halinde müridine göstermelidir. Mürid o zaman mürşidinin davetine şeksiz şüphesiz icabet edebilme kuvvetini kendisinde

¹⁰⁷ Yavuz, Yusuf Şevki, “İstitât”, *TDV İslâm Ansiklopedisi (DİA)*, XXIII, s.399, ss.399-400, İstanbul 2001.

¹⁰⁸ Kâşânî, İzzeddin, *Tasavvufun Ana Esasları (Misbâhu'l-Hidâye ve Miftâhu'l-Kifâye)*, çev. Hakkı Uygur, I. Baskı, Kurtuba Yayınları, İstanbul 2010, s. 225; Yılmaz, H. Kamil, *300 Soruda Tasavvufi Hayat*, Erkam Yayınları, İstanbul 2012, s. 93-94.

¹⁰⁹ Kâşânî, *Tasavvufun Ana Esasları (Misbâhu'l-Hidâye ve Miftâhu'l-Kifâye)*, s.226; Sühreverdi, *Gerçek Tasavvuf [Avârifü'l Meârif]*, s. 541.

¹¹⁰ Çağrı, Mustafa, “Îsâr”, *TDV İslâm Ansiklopedisi (DİA)*, XXII, s.490, ss.490-491, İstanbul 2000.

¹¹¹ Kâşânî, *Tasavvufun Ana Esasları (Misbâhu'l-Hidâye ve Miftâhu'l-Kifâye)*, s.227.

bulur. Dilin nefisler üzerinde fazlaca bir tesiri yoktur. Mürşid hali ile müridine tesir eder.¹¹²

5. Mürşid, müridindeki ilerleme ile ilgili irade ve kudret zafiyeti görürse ona yumuşak davranmalıdır. Mürid nefse muhalefet ve dünyevi lezzetleri terk hususunda zayıflık gösterdiğinde mürşid ona naif bir şekilde davranmalı müsaade edildiği ölçüde ruhsatla muamele etmelidir.¹¹³
6. Mürşid, sözünü sūflî meselelerden arındırmalıdır ki müridine faydası tesir edebilsin. Mürşidin söz, nefes ve güzel kokularına “nefha” denir.¹¹⁴
7. Mürşid, müridine bir söz söyleyeceği vakit kalbini Allah’a yöneltmelidir. Allah’tan o an için kıymetli, faydalı ve dinleyenin iyiliğine olan sözü talep etmelidir ki dili Allah’ın istediği gibi konuşsun, sözü ve ifadesi ilahi kelama sadık olsun.¹¹⁵
8. Mürşid, müridinde kötü ve istenilmeyen bir hal fark ettiği zaman sözünü açıkça belli ederek değil, müridini işaret ve kinaye yoluyla uyarır. Öyle konuşmalıdır ki hatalı mürid, mürşidinin maksadını anlamalıdır.¹¹⁶
9. Mürşid, müridinin sırlarını saklamalıdır. Kendi ilmi derinliğiyle keşf ve kerametinden bildiği şeyleri ortaya çıkarmamalı ve ilan etmemelidir. Müridinin hallerini küçümsememeli, bu hallerde takılmaması gerektiğini güzel ifadelerle ona öğütlemelidir.¹¹⁷
10. Mürşid, müridinin hatalarını bağışlayıcı olmalıdır. Müridde bir kusur, edebi ihmal gibi bazı hatalar görür ise ona karşı incelik ve yumuşaklıkla davranmalı, ona karşı affedici olmalı, lütuf ve afiyet ile onu doğru yola yöneltmeli ve teşvik etmelidir.¹¹⁸

¹¹² Kâşânî, *Tasavvufun Ana Esasları (Misbâhu'l-Hidâye ve Miftâhu'l-Kifâye)*, s.227.

¹¹³ Kâşânî, *Tasavvufun Ana Esasları (Misbâhu'l-Hidâye ve Miftâhu'l-Kifâye)*, s.228; Sühreverdi, *Gerçek Tasavvuf [Avârifü'l Meârif]*, s. 541.

¹¹⁴ Kâşânî, *Tasavvufun Ana Esasları (Misbâhu'l-Hidâye ve Miftâhu'l-Kifâye)*, s. 228; Kara, *Tasavvuf Mektebinde Mürid ve Mürşid*, s. 16; Altıparmak, *Tarikat Geleneğinde Mürit- Mürşit ilişkisi*, s. 49.

¹¹⁵ Kâşânî, *Tasavvufun Ana Esasları (Misbâhu'l-Hidâye ve Miftâhu'l-Kifâye)*, s.229; Sühreverdi, *Gerçek Tasavvuf [Avârifü'l Meârif]*, s. 537.

¹¹⁶ Kâşânî, *Tasavvufun Ana Esasları (Misbâhu'l-Hidâye ve Miftâhu'l-Kifâye)*, s. 229-230; Sühreverdi, *Gerçek Tasavvuf [Avârifü'l Meârif]*, s. 543

¹¹⁷ Kâşânî, *Tasavvufun Ana Esasları (Misbâhu'l-Hidâye ve Miftâhu'l-Kifâye)*, s.230; Sühreverdi, *Gerçek Tasavvuf [Avârifü'l Meârif]*, s. 543

¹¹⁸ Kâşânî, *Tasavvufun Ana Esasları (Misbâhu'l-Hidâye ve Miftâhu'l-Kifâye)*, s. 230.

11. Mürşid, müridinin hukukuna riayet etmelidir. Hastalıkta ve sağlıkta onun haklarını korumalıdır. Müridinin muhabbetinden dolayı ihmalde bulunması doğru değildir.¹¹⁹

2.2. Mürid

Mürid kelimesinin kökeni olan irade, sözlükte “istemek, arzu etmek, talep etmek, meyletmek ve dilemek” gibi anlamlara gelmektedir. Tasavvuf ıstılahında ise Allah’a ulaşmayı arzu eden, Allah’ın ahlakıyla ahlaklanmak isteyen ve bu isteğini elde etme yolunda bir mürşide bağlanan (öğrencisi olmak arzusu ile ona biat eden) kişiye denir. Kendi istek ve arzusunu mürşidinin istek ve arzusunda eriten kişiye verilen sıfattır. Mürşidinin önderliği ve yol göstermesiyle istek ve arzusuna kavuşur.¹²⁰

İradesini Allah’ın ve mürşidinin iradesine teslim etmiş kimse olarak da adlandırılan mürid kelimesi Arapça “fakir”, Farsça “derviş” olarak da isimlendirilir. Fakir, yokluk ve hiçliğe talip; derviş ise bir tarikatın hizmetçisi anlamlarına gelir. Mürşidine biat eden kimseye mürid denildiği gibi bu yolda ilerleyen müride de sâlik denir. Tarikat ve tasavvuf da ilerlemek ilim ile değil hâl ile gerçekleşir.¹²¹

Kuşeyrî, (ö. 465/1072) müridi iradesi bulunmayan kimse olarak tanımlamıştır. Ona göre irade, âdet üzere olan şeyi terk etmektir. Halkın âdeti gaflet üzere yaşamaktır. Mürid iradesini terk ederek gafletini terk etmiş olur.¹²²

Serrâc, (ö. 378/988) müridi, başlangıç halinde olan, Allah’a yönelenlerin arasına katılan ve henüz hal ve makamlara ulaşmamış kişi olarak tanımlar.¹²³

Buradan çıkaracağımız sonuç ise mürid, isteyerek ve arzu ederek kendisini manevî hayatın içine atan kişidir. Bu atılımın sebebi ise gaflet uykusundan uyanmak, kalbinde buna karşı bulunan arzu ve muhabbetir.

¹¹⁹ Kâşânî, *Tasavvufun Ana Esasları (Misbâhu'l-Hidâye ve Miftâhu'l-Kifâye)*, s.231; Sühreverdî, *Gerçek Tasavvuf [Avârifü'l Meârif]*, s. 548.

¹²⁰ Cebecioğlu, *Tasavvuf Terimleri Ve Deyimleri Sözlüğü*, s.350.

¹²¹ Muslu, Ramazan, “Mürid ve Sâlik”, *Tasavvuf El Kitabı*, Ed. Kadir Özköse, IV. Baskı, Grafiker Yayınları, Ankara 2016, s. 331.

¹²² Kuşeyri, *Kuşeyri Risalesi*, s.283-284.

¹²³ Serrâc, Ebu Nasr, *El Luma' İslam Tasavvufu*, çev. Hasan Kâmil Yılmaz, Altınoluk Yayınları, İstanbul 1996, s.334.

Müridin mürşidine biat etmesi sonucunda mürid sülûk etmeye başlar. Tasavvuf ıstılahında sülûk terimi, müridin bir mürşidin gözetiminde yaptığı mânevî yolculuk anlamına gelir.¹²⁴ Müridin sülûkunda ilerlemesine göre bir takım aşamalardan geçmesi lazımdır. Seyr u sülûk eden mürid, bazı kademelerde değişik isimler ile anılır. Bunlardan birincisi talipdir. Talib, tarikata girme arzusu taşıyan, fakat henüz tarikata kabul edilmemiş kişidir. İkincisi mürididir. Mürid, isteği kabul edilip tarikata alınan kişidir. Üçüncüsü sâlikdir. Sâlik, seyr u sülûkunu devam ettirendir. Diğer isimlendirme ise vâsıldır. Vâsıl, seyr u sülûkunu tamamlayıp Allah’a kavuşan kişidir.¹²⁵

2.2.1. Müridde Bulunması Gereken Vasıflar

Müridin tarikat geleneklerine göre belli bir adaba uygun davranması gerektiği tasavvufi eserlerde ele alınmıştır. Âdâb kelimesi edeb kelimesinin çoğuludur. Kelime manası olarak izlenmesi gereken yöntemler ve görgü kuralları anlamına gelir. Özellikle bu alanda yazılan adab kitapları tasavvuf tarihi içerisinde bir gelenek oluşturmuştur. Müridin benimsemesi gereken bu görgü kuralları âdâb-ı sûfiyye, âdâb-ı tarîkât, âdâb ve erkân olarak adlandırılır.¹²⁶

Tasavvuf kaynaklarında öncelikle müridin kim olduğu ile alakalı bilgiler yer almaktadır. Bu konuya ek olarak tasavvuf kaynaklarında müridin temel özellikleri ve sorumlulukları da ele alınır. Müridin her şeyden önce kişisel hayatı, ibadet hayatı, mürşidi ve sosyal çevresi ile ilgili uyması gereken kurallar tasavvuf literatüründe geniş bir yer kaplamaktadır.¹²⁷ Müridin bütün hayatında bulunması gereken vasıflara değinmek tezimizin amacı olmadığı için biz burada mürid ve mürşid ile olan ilişkisinde bulunması gereken vasıfları ele alacağız.

Tarikatlar teşekkül etmeden önceki dönemde mürid ile mürşid arasındaki yoğun duygu hali sevgi ve muhabbet terimleri ile açıklanmıştır. Tarikatların teşekkül etmesi ve tasavvuf düşüncesinin sistemleşmesi ile sevgi ve muhabbetin yanında aşk kavramı da kullanılmaya başlanmıştır. Bu yoğun duygu hali Allah ve Peygamber sevgisidir. Allah

¹²⁴ Uludağ, Süleyman, “Sülûk”, TDV İslâm Ansiklopedisi (DİA), XXXVIII, s. 128, ss. 127-128, İstanbul 2010.

¹²⁵ Altıntaş, Hayrani, *Tasavvuf Tarihi*, Ankara Üniversitesi Basımevi, Ankara 1986, s. 7.

¹²⁶ Aşkar, Mustafa, *Tasavvuf Tarihi Literatürü*, İz Yayınları, II. Baskı, İstanbul 2015, s.174-188.

¹²⁷ Erkaya, Mahmut Esad, “Hâlidîyye Tasavvuf Geleneğinde Mürid – Mürşid İlişkileri”, *E-Şarkiyat İlmi Araştırmalar Dergisi*, 9/2, s. 849-850,ss.839-861, Kasım 2017.

ve Hz. Peygamber'in yolundan ayrılmayan ve aynı zamanda Hz. Peygamber'in naibi olan mürşid bu sevginin ilk ortaya çıkış yeridir. Tasavvufi eğitimin temel taşlarından biri bu sevgidir. Müridin kalbinde evvela bu sevgi yer alır. Bununla da kemale erer.¹²⁸

Genel olark müridin seyr u sülûku esnasında aşması gereken dört fenâ basamağı olduğu belirtilir. Bunlar fenâ fi'ş-şeyh, fenâ fi'l-pîr, fenâ fi'r-resûl, fenâfillâhtır. Bir şeyhe intisap eden mürid onun öğütlerine kayıtsız şartsız bağlı kalmak ve onu sevmekle ilk merhaleyi tamamlayınca mürşidi ona tarikatın kurucu pîrini tanıtır, anlatır ve sevdirebilir. Pîrin mânevî tesirine terkedilen mürid, düşüncesini onun tavsiye, fikir ve görüşleri üzerinde yoğunlaştırır. Üçüncü merhalede müridin Hz. Peygamber'in sevgisinde fânî olması söz konusudur. Fenâ fi'r-resûl fenâfillâh makamının eşigidir. Çünkü Hz. Peygamber'i sevmek Allah'ı sevmenin ön şartıdır. Fenâfillâh kişide sevinç ve mutlulukla birlikte güven duygusu meydana getirir; mürid bu halin mânevî sarhoşluğuyla huzura kavuşur.¹²⁹

Mürid gönlündeki bu sevgi ile ilerlemelidir. Bu sevgi iki kalbin (mürid ve mürşid) bir biri ile bağlantısıdır. Bu bağlantı sayesinde mürşid, müridi manevî hal ve basamaklardan geçirir. Bu yolla müridin manevî dünyası açılır ve gelişir. Daha sonra ise irşaddaki maksat hasıl olur.

Mürid, mürşidini kendisine yol gösterme ve Hakk'a ulaştırma noktasında en yetkin olduğuna inanmalıdır. Başka bir kişinin kendi mürşidinden daha kâmil, daha üstün olduğu kanısına varırsa mürşidi ile arasında muhabbet ve ülfet oluşmaz. Bu yüzden de mürşidinin sözleri ve halleri kendisinde bir tesir uyandırmaz. Bir müridin ilerlemesinin en iyi yolu muhabbettir. Muhabbet ne kadar sağlam olursa hedefe ulaşmak o kadar hızlı olur.¹³⁰

“Sâlihîm şeyhim Muhammed [Pîr-i] Sâmi'dir [benim]

İstemem bundan ziyâde devlet ile rifati”¹³¹

“O kim âmâ-durur çeşm-i basîri

Göremez Pîr-i Sâmi gibi canı

¹²⁸ Öztürk, Erdem Can, “Niyâzî-İ Mısırî Dîvânı'nda ‘Mürşid Olarak Aşk’”, *Hikmet ve Akademi Edebiyat Dergisi*, 4/9, s.114, ss. 114-131, Ankara 2018.

¹²⁹ Kara, Mustafa, “Fena”, *TDV İslâm Ansiklopedisi (DİA)*, XII, s. 335, ss. 333-335, İstanbul 1995.

¹³⁰ Kâşânî, *Tasavvufun Ana Esasları (Misbâhu'l-Hidâye ve Miftâhu'l-Kifâye)*, s. 216.

¹³¹ Ayvaz, *Râbita-i Nakşi Hayâlî – Divan Tüfekçizâde Sâlih Baba*, s. 21.

*Cihanda Mürşid-i Rabbani Ol'dur
Der'i âsîlerin dârü'l-emânı*

*Kamu derdlilerin dermanı Ol'dur
Bu asrın hem O'dur kutb-ı zamanı*¹³²

*“Sana geldim pîrim Muhammed Sâmî
Sensin bu cihanın kutb u imâmı
Def eyle gönlümden işbu gamamı
Aslımdan bir haber veren yok bana*¹³³

*“Vaktin imâmı Sami'dir
Kutb-ı zamanı Sâmîdir
Salih gulâm-ı Sâmîdir
Gör neyledi bu dert bana
Oldu bu dert devlet bana*¹³⁴

*“Gezdi Salih senden özge bulmadı hâzık-tabîb
Pîr-i Sâmî ol benim Lokmânım Allah aşkına*¹³⁵

*“Çok meşâyih devr edip hergiz nazîrin görmedim
Hazret-i şeyhim Muhammed Sâmî Sultândan lezîz*¹³⁶

*“Sıdk ile teveccüh olalım Hazret-i Pîre
Bu asırda Sâmî gibi sultân ele girmez*

*İhlâs ile Salih tutagör dâmen-i Hızrı
Şeyhin gibi bir himmet-i merdân ele girmez*¹³⁷

¹³² Ayvaz, *Râbita-i Nakşi Hayâlî – Divan Tüfekçizâde Sâlih Baba*, s. 24-25.

¹³³ Ayvaz, *Râbita-i Nakşi Hayâlî – Divan Tüfekçizâde Sâlih Baba*, s. 35.

¹³⁴ Ayvaz, *Râbita-i Nakşi Hayâlî – Divan Tüfekçizâde Sâlih Baba*, s. 41.

¹³⁵ Ayvaz, *Râbita-i Nakşi Hayâlî – Divan Tüfekçizâde Sâlih Baba*, s. 45.

¹³⁶ Ayvaz, *Râbita-i Nakşi Hayâlî – Divan Tüfekçizâde Sâlih Baba*, s.77.

*“Pîrimiz Sâmi Sultândır
Delîli peyk-i Rahmân'dır
Mürebî kâmil insandır
Ben olmuşam kulu dervîş”¹³⁸*

*“Kim şeyhini Hak bilmedi Hakk'ı dahi bilmez
Yok eylemeyen varını maksûduna ermez
Sâmi gibi bir âşık-ı Yezdan ele girmez
Görün nice mahbûb-ı Huda var bu beşerde
Sevdim seni seydâ-yı cihan hayır ve şerde*

*Salih tutagör sıdk ile sen dâmen-i Pîri
Bu asrın Odur kâmilî hem kutbu emîri
Hem şehir-i hakikat ilinin mâh-ı münîri
Görün nice mahbûb-ı Huda var bu beşerde
Sevdim seni seydâ-yı cihan hayır ve şerde”¹³⁹*

Her tarikat geleneği belirli bir meşrebe dayanır. Mürid de mürşidini bulabilmek için kendi meşrebine en uygun olan tarikatı seçer. Zaten talibi en çok etkileyen tarik de onun meşrebine en uygun olanıdır. Salih Baba da mürşidini bulmak amacı ile gezip Muhammed Sami Erzincânî gibi bir mürşid bulamadığını dile getirerek, mürşidini Hz. Lokman ve Hızır'a benzetmiştir. Meşrebine uygun olan tarikatı Nakşibendiyye ve mürşidini Muhammed Sami Erzincânî olarak zikretmiştir.

Salih Baba, yukarıdaki beyitlerde kendi mürşidini biricik olarak görmektedir. Kendisine kavuşmayı ve tanışmayı en büyük devlet olarak nitelendirmektedir. Mürşidinden bahsederken mürşid-i rabbani olarak nitelendirmesi kendisini irşad ettiğinin bir göstergesidir.

Salih Baba, mürşidini kutb-u zaman, kutb-u imam, vaktin imamı gibi vasıflarla anmaktadır. Tasavvuf geleneğinde kutup kavramı veliler topluluğunun başındaki kişi

¹³⁷ Ayvaz, *Râbita-i Nakşi Hayâlî – Divan Tüfekçizâde Sâlih Baba*, s. 132.

¹³⁸ Ayvaz, *Râbita-i Nakşi Hayâlî – Divan Tüfekçizâde Sâlih Baba*, s. 147.

¹³⁹ Ayvaz, *Râbita-i Nakşi Hayâlî – Divan Tüfekçizâde Sâlih Baba*, s. 299.

olarak anılmaktadır. Dünya ve âlemin manevî yöneticisi olarak görülmektedir.¹⁴⁰ Buradan da anlaşılıyor ki Salih Baba, kendi müşşidinden daha büyük bir müşşid görmemektedir. Salih Baba, müşşid bulmak amacı ile gezip Muhammed Sami Erzincânî gibi bir müşşid bulamadığını dile getirerek, müşşidini Hz. Lokman ve Hızır'a benzetmektedir.

Müşşidin, Hakkın yolunda Hak ile beraber bilinmesi gerektiğini vurgulayan Salih Baba, bu düşüncenin dışına çıkan kişinin hakikati de bilemeyeceğini belirtir. Buradan anlaşılacağı üzere mürid müşşidinden daha üstün bir müşşid olduğunu düşünmemelidir. Müşşidine karşı muhabbet ve ülfet besleyen müridin böyle bir düşünceye kapılması da mümkün değildir. Zira müşşidinden aldığı manevî haz ve lezzet başka bir kişinin kalbine girmesine mani olacaktır.

Mürid, müşşidinin sohbetine gerekli önemi vermelidir. Edebli bir şekilde oturup kalkmalı, sözlerini ve ses tonunu ayarlamalı adaba uymayacak hal ve hareketlerden kaçınmalıdır.¹⁴¹ Her tarikatın irşad için bir yöntemi olduğu gibi Nakşibendi tarikatının müşşidleri de irşadı sohbet ile gerçekleştirir. O yüzden Nakşibendi tarikatında sohbet önemli bir yer tutmaktadır. Bu konuyu özel bir başlık altında inceleyeceğimiz için burada değinmeyeceğiz.

Mürid müşşidinin tasarrufuna teslim olmalıdır. O ne buyurursa itaat etmeli, teslim ve rıza göstermelidir. Müridin bağlılığının ve sadakatının anlaşılmasının yolu budur.¹⁴²

Mürid, müşşidine karşı itiraz etmemelidir. Müşşidinin tasarrufta bulunduğu konularda ona karşı muhalefet etmemeli kendisinde itiraz hakkı bulmamalıdır. Müşşidinin hallerinden bazıları onun zihnini bulandırır ve şüpheyne düşmesine yol açarsa Kur'an-ı Kerîm de mevzu olan Hz. Musa ve Hızır kıssasını hatırlamalıdır.¹⁴³

“Kuvve-i kudsiyesiyle cümle irşad eyledi

Kim ki destinden tutup sıdk ile kıldı biati”¹⁴⁴

“Pir-i Sâmî gibi şahı bulup sıdk ile kıl âhı

¹⁴⁰ Ateş, Süleyman, “Kutup”, *TDV İslam Ansiklopedisi (DİA)*, XXVI, s. 498, ss. 498-499, İstanbul 2007.

¹⁴¹ Kâşânî, *Tasavvufun Ana Esasları (Misbâhu'l-Hidâye ve Miftâhu'l-Kifâye)*, s.217.

¹⁴² Kâşânî, *Tasavvufun Ana Esasları (Misbâhu'l-Hidâye ve Miftâhu'l-Kifâye)*, s.217.

¹⁴³ Kâşânî, *Tasavvufun Ana Esasları (Misbâhu'l-Hidâye ve Miftâhu'l-Kifâye)*, s.218

¹⁴⁴ Ayvaz, *Râbita-i Nakşi Hayâlî – Divan Tüfekçizâde Sâlih Baba*, s. 21.

Açar ol müstakim râhı eriştirir seni yâra ¹⁴⁵

“Râh-ı müstakimi bırakma elden

Evradı ezkârı terk etme dilden

Sıdk ile kulluk et cân u gönülden

Çok feth-i bâb eyler Ol Ganî Fettâh ¹⁴⁶

Tarikat ve manevi yolda yürümenin belli başlı kaidelerini gördüğümüz yukarıdaki dizelerde Salih Baba, bir mürşide bağlı olmanın doğru bir davranış olduğundan bahsetmiştir. Ayrıca vird ve zikrin dilden düşmemesi gerektiğini vurgulamış, bu minvalde sadakat ve samimiyet ile yola devam etmenin manevi kapıları açacağına değinmiştir.

“Sıdk ile bir pîre teslim et özün çık aradan

Bundan artık devlet olmaz sana bu cây-ı menâs ¹⁴⁷

“Kapısında hadimi ol sıdk ile

Gözle dâim sendeki noksana bak ¹⁴⁸

“Pîr-i Sami'ye sıdk ile gulâm ol

Tulü etsin senin kalbinde nehrin ¹⁴⁹

“Tevbe kıldım sıdk ile sen şaha bîat eyledim

Olmuşum her bir kusurun nadimi Allah için ¹⁵⁰

“Sâmî gibi sultâna kılan sıdk ile bîat

Ol rûy-ı Muhammed'deki envâr ile gitti ¹⁵¹

¹⁴⁵ Ayvaz, *Râbita-i Nakşi Hayâlî – Divan Tüfekçizâde Sâlih Baba*, s. 28.

¹⁴⁶ Ayvaz, *Râbita-i Nakşi Hayâlî – Divan Tüfekçizâde Sâlih Baba*, s. 68.

¹⁴⁷ Ayvaz, *Râbita-i Nakşi Hayâlî – Divan Tüfekçizâde Sâlih Baba*, s. 150.

¹⁴⁸ Ayvaz, *Râbita-i Nakşi Hayâlî – Divan Tüfekçizâde Sâlih Baba*, s. 178.

¹⁴⁹ Ayvaz, *Râbita-i Nakşi Hayâlî – Divan Tüfekçizâde Sâlih Baba*, s. 187.

¹⁵⁰ Ayvaz, *Râbita-i Nakşi Hayâlî – Divan Tüfekçizâde Sâlih Baba*, s. 266.

¹⁵¹ Ayvaz, *Râbita-i Nakşi Hayâlî – Divan Tüfekçizâde Sâlih Baba*, s. 305.

Dizelerde tevbe ve biat ile başlayan seyr u sülûk yolculuğu mürid de farklı ruh hallerini ortaya çıkarmaktadır. Salih Baba özellikle yapmış olduğu bütün kusurlardan derin bir pişmanlık duyduğunu dizelerinde dile getirmiş ve başka şeylere bakmaktan ziyade insanın kendi kusurlarına bakması gerektiğini vurgulamıştır. Ayrıca o, tarikata girmeyi, biat ile mürid olmayı kurtuluş vesilesi ve çok yüksek bir lütuf olarak görmektedir.

“Gönülden bâ-y olup dilenci olma

Sıdk ile teslîm ol yalancı olma

Nezâfet ehli ol külhancı olma

Edîbâne ol dîvâne var yûri”¹⁵²

“Aşka ermek ister isen ey birader gel beri

Sıdk ile bir pîre teslîm ol bırak efkârını”¹⁵³

Salih Baba sadakat ile biat edenin irşad edildiğinden ve mürşidinin onu doğru yola yönlendirdiğinden bahsetmekte bunun manevî fetihlere ve kişinin gönlündeki nehri ortaya çıkaracağına işaret etmektedir. O, sıdk ile biat edip mürşidine teslim olan mürşidin aşk ile buluşacağına ve Hz. Muhammed’in nuru ile kavuşacağına değinmektedir.

Mürid, isminin gereği olarak iradeyi terk etmelidir. Maddi ve manevî bir işe başlarken mürşidinin görüş ve iznini almalıdır. Dünyevi olarak yediği, içtiği, giydiği vs. manevî olarak nafilâ namaz, oruç, zikir, tilâvet vs. konular da mürşidinin uyarılarına dikkat etmeli sözlerinden ders çıkarmalıdır. Mürşidinin izin ve inayetine gözetmelidir.¹⁵⁴

Mürid, sülûk’u esnasında vakıa adı verilen manalar görebilir.¹⁵⁵ Bu türden vakıalar müridde hâsıl olursa bunları mürşidine anlatmalıdır. Kendisi vakılardan bir sonuç çıkarmaya çalışmamalıdır. Çünkü kendi bilgi ve tecrübesi vakıayı anlamlandırmaya yetersiz kalır. Bunun yerine vakıayı mürşidine arz etmelidir.¹⁵⁶

¹⁵² Ayvaz, *Râbita-i Nakşî Hayâlî – Divan Tüfekçizâde Sâlih Baba*, s. 308.

¹⁵³ Ayvaz, *Râbita-i Nakşî Hayâlî – Divan Tüfekçizâde Sâlih Baba*, s. 358.

¹⁵⁴ Kâşânî, *Tasavvufun Ana Esasları (Misbâhu’l-Hidâye ve Miftâhu’l-Kifâye)*, s.219

¹⁵⁵ Vakıa: Tasavvuf ıstılahında sūfinin manevî hallerde iken vâkıf olduğu hakikatleri anlatmak için kullanılır. (bkz. Uludağ, Süleyman, “Aşk” , *TDV İslâm Ansiklopedisi (DİA)*, IV, s. 11-13, ss. 11-17, İstanbul 1991.)

¹⁵⁶ Kâşânî, *Tasavvufun Ana Esasları (Misbâhu’l-Hidâye ve Miftâhu’l-Kifâye)*, s.219

Mürîd, mürşîdinin sözlerini pür dikkat dinlemeli, sözlerine dikkat etmelidir. Mürşîdini hakikate ulaşmış bir kişi olarak görmeli ve onun Hakk'ın çizgisinden ayrılmayacağını unutmamalıdır. Mürşîdinin kelamının faydalarından ve kazançlarından mahrum kalmamalı, onun sözlerini can kulağı ile dinleyerek kendisine dersler çıkarmalıdır.¹⁵⁷

Mürîd, mürşîdine dünyevi ve manevî konular hakkında danışıp fikir ve duasını almak için mürşîdinin uygun vakitlerini kollamalıdır. Ne zaman konuşmak isterse mürşîdinin halini ve vaktini araştırmalı ve bu konuda acele etmekten sakınmalıdır. Âdâba uygun bir şekilde mürşîdinden danışacağı konularla ilgili vakit tayin etmesini istemelidir.¹⁵⁸

Mürîd, mürşîdinden sadır olan sırları saklı tutmalıdır. Bu sırları açıklamak için fırsat kollamamalıdır. Mürşîdin bu sırrı saklamaktaki amacı faydalı bir şeyi gözetmesinden ötürü olabilir. Mürîdin bu sırrı ifşa etmesi mürşîdinin gözettiği faydaya zarar verebilir. Bu sebepten dolayı dikkatli ve sır tutmada sadık olması gerekir.¹⁵⁹

Mürşîdinin sözünü aktardığı zaman dikkatli olmalıdır. Onun sözlerini anlaşılır açık bir şekilde ifade etmelidir. Karmaşık ve anlaşılmaz bir üslup ile hem mürşîdini zan altında bırakmamalı hem sözü aktardığı kişi de yanlış anlaşılmalara yer vermemelidir.¹⁶⁰

2.3. Seyr u Sülûk

Tasavvufta mürîdin aşması gereken bazı menziller vardır. Bu menzillere sırası ile uğramasına ve ilerlemesine seyr denir.¹⁶¹ Sülûk ise tasavvuf ve tarikatta ilerlenen yolun adıdır. Bu yol mürîdi Hakk'a kavuşturan yoldur. Mürîdin bir mürşîde biat ederek manevî yoldaki menzilleri mürşîdinden aldığı feyz, ihsan ile gönlündeki ilahi aşk ve muhabbetle geçmesi demektir.¹⁶²

Seyr u sülûktan maksat kişinin nefsini arındırmasıdır. Dünyevî istek ve arzularından arındırılan nefsî isteklerin yerine Hakk'ın sevgi ve muhabbeti yer almalıdır. Hz. Peygamber bu dünya hayatını bir ağacın altında gölgelenen insan misali

¹⁵⁷ Kâşânî, *Tasavvufun Ana Esasları (Misbâhu'l-Hidâye ve Miftâhu'l-Kifâye)*, s.219-220.

¹⁵⁸ Kâşânî, *Tasavvufun Ana Esasları (Misbâhu'l-Hidâye ve Miftâhu'l-Kifâye)*, s.221

¹⁵⁹ Kâşânî, *Tasavvufun Ana Esasları (Misbâhu'l-Hidâye ve Miftâhu'l-Kifâye)*, s.222.

¹⁶⁰ Kâşânî, *Tasavvufun Ana Esasları (Misbâhu'l-Hidâye ve Miftâhu'l-Kifâye)*, s.223.

¹⁶¹ Enginli, Zafer, *Metinlerle Tasavvuf Terimleri Sözlüğü*, Kalem Yayınevi, I. Baskı, İstanbul 2009, s. 899

¹⁶² Enginli, *Metinlerle Tasavvuf Terimleri Sözlüğü*, s.713-732.

olduğunu söylemiştir.¹⁶³ Gölgelendikten sonra yoluna devam edeceği bilinci ile davranılmalıdır. Sûfiler de Hz. Peygamber'in bu sözünden hareketle dünya hayatına karşı tutumları gelip geçici bir yer olarak görmüşlerdir. Bu fani dünyaya bel bağlamayıp asl olan ahiret hayatına hazırlanmanın gerekli olduğu vurgulanmıştır.¹⁶⁴

Seyr ve sülûk ile eş anlamlı olarak kullanılan bir kelime de sefer kavramıdır. Seferin tasavvuf ıstılahındaki anlamı bir yola çıkmak, yolculuk etmek, bir yerden bir yere gitmek olarak tanımlanır. Bu sefer hem maddi hem manevî olarak gerçekleşir. Burada kastedilen mana ise manevî olarak yapılan seferdir.¹⁶⁵

Sûfiler, insanın yaratılışından itibaren bir yolculuk içinde olduğunu vurgulamışlardır. Kimisi manevî yolculuklardan örnek verirken kimisi insanın yaratılış esnasından itibaren devam eden maddi bir yolculuktan söz etmişlerdir. Ruhların yaratılması, âlemi berzahta toplanmaları, anne karnına düşüp belli bir müddet yaşadktan sonra dünya hayatını tatması, ölüm ile kabre girmesi, kıyamet ile dirilip tekrar toplanması ve nihayet cennet ve cehenneme gidecek olan bu serüvenin yolculuğundan bahsetmişlerdir.¹⁶⁶

Seyr u sülûk her tarikatta farklı usul ve âdâb içerir ise de haddi zatında maksatları birdir. Kişinin istidadı kuvvetince kalbinde aşk lezzetini tadıp nefsini arındırmak ve Hakk'a vuslatını gerçekleştirmeye çalışmaktır. Bu sebepten tezimizin konusu olan divanın yazarı Salih Baba'nın tarikatı olan Nakşibendiye'nin seyr u sülûk usul ve adabından bahsetmek gerekmektedir.

Çoğu tarikat seyr u sülûkun yolunu nefsin beş veya yedi mertebesinden (Nefs-i Emmare, Nefs-i Levvame, Nefs-i Mülhime, Nefs-i Mutmainne, Nefs-i Raziye, Nefs-i Merziyye, Nefs-i Kâmile) ibaret görür.¹⁶⁷ Nakşibendi tarikatı bunlara ilaveten ve aslında

¹⁶³ Tirmizî, Ebû İsâ Muhammed b. İsâ b. Sevre et-Tirmizî, *Sünen-i Tirmizî Tercemesi*, haz. Abdullah Parlayan, II, Konya Kitapçılık, Konya 2004, s.262.

¹⁶⁴ Eraydın, Selçuk, *Tasavvuf ve Tarikatlar*, Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Yayınevi, İstanbul 2008, s. 317; Uludağ, Süleyman, "Sülûk", *TDV İslam Ansiklopedisi (DİA)*, XXVIII, s.217, ss.127-128, İstanbul 2010.

¹⁶⁵ Uludağ, Süleyman, "Sefer", *TDV İslam Ansiklopedisi (DİA)*, XXXVI, s. 298, ss. 298-299, İstanbul 2009.

¹⁶⁶ Tatcı, Mustafa, *Yûnus Emre'nin Mürşidi Tapduk Emre*, Nallıhan Turizm Gönüllüleri Derneği Yayınları, Ankara 2012, s. 162.

¹⁶⁷ Uludağ, Süleyman, "Nefs", *TDV İslam Ansiklopedisi (DİA)*, XXXII, s. 528, ss. 526-529, İstanbul 2006.

nefis mertebeleri ile aynı manaya gelen fakat kendi usullerine göre tertip etmiş olduğu altı adet letaif¹⁶⁸ ile sülûk yolunu belirlemiştir. Bunlar insanın göğüs kafesi bölgesi üzerinde şekillendirilmiş kalp, ruh, sır, hafi, ahfa adı verilen beş mertebedir. Her biri Allah'ın özel isimlerinin okunması ile aşılması hedeflenmiş mertebeler olup İmamı Rabbanî tarafından tertip edilmiştir.¹⁶⁹

Seyr u sülûkun dört ayrı basamağı vardır. Bunların birincisi seyr ilallahdır. Sâlikin burada Allah'ın birliğini manevî olarak kavrayabilmek için nefsinin fena ve azgınlıklarından uzaklaşması gerekmektedir. İkincisi seyr fillah ki Allah'ın sıfatlarını kendi benliğinde yaşamaktır. Allah'a kavuşmada Hz. Allah'ın göstermiş yolduğu yolda ilerlemektir. Üçüncüsü seyr maallahtır. Allah'ın birliğinin farkında olup vahdaniyet lütfunu maneviyatında hissetmektir. Burası müridin vuslata eriştiği menzildir. Dördüncüsü seyr anillahtır. Vuslata kavuşan müridin mürşid olma yeridir. Manevîyatındaki nice zorlu badireleri atlatan zorlukları aşan müridin, Hakk'a vuslatı ile kemâle ulaşması ve daha sonra halkın içine tekrar karışması ile irşad görevi kazandığı menzildir.¹⁷⁰

“Var Hazret-i Sâmi'ye kul ol gayrıya bakma

Her bir yana akma

Seyr-i sülûk ehline de dergâhı duraktır

Aşkın da burâktır”¹⁷¹

Salih Baba seyr u sülûk edecek kişinin bulunması gereken yerin dergâh olduğunu söylemektedir. Dergâh, tekke ve asithane gibi kimi adlarla bir mürşidin insanları ve müridlerini irşad ettiği mekânın özel adıdır. Burada müridlerin odaları ve mürşidin evi bulunur. Bu mekânda mürşid kendisine gelen müridleri yetiştirir.¹⁷²

¹⁶⁸ Nakşibendiliğin Müceddidiyye ve Hâlidîyye tarikatlarında seyr u sülûk metodudur.

¹⁶⁹ Türer, Osman, “Letâif-i Hamse”, *TDV İslam Ansiklopedisi (DİA)*, XXVII, s. 143, İstanbul 2013; Cürcânî, Seyyid Şerîf, *Ta'rîfât Tasavvuf Istılahları*, çev. Abdülaziz Mecdi Tosun, Litera Yayıncılık, İstanbul 2014, s.105.

¹⁷⁰ Kara, Mustafa, *Tasavvuf Ve Tarikatlar Tarihi*, Dergâh Yayınları, XIII. Baskı, İstanbul 2016, s.160; Selvi, Dilaver, *Kaynakları İle Tasavvuf*, Semerkand Yayınları, I, IV. Baskı, Ankara-1999, s. 10-12; Özköse, Kadir, “Seyr u sülûk”, *Tasavvuf El Kitabı*, ed. Kadir Özköse, s. 229; Cebecioğlu, *Tasavvuf Terimleri Ve Deyimleri Sözlüğü*, s. 433; Cürcânî, *Ta'rîfât Tasavvuf Istılahları*, s.96.

¹⁷¹ Ayvaz, *Râbita-i Nakşi Hayâlî – Divan Tüfekizâde Sâlih Baba*, s. 378.

¹⁷² Kara, Mustafa, “Tekke”, *TDV İslam Ansiklopedisi (DİA)*, XXXX, s.368, ss. 368-370, İstanbul 2011.

Manevî menzillere eriştirir. Salih Baba, seyr u sülûk için bir dergâhta yani kâmil bir mürşidin dizi dibinde olunması gerektiğini belirtmiş ve ilerleyip menzilleri aşmanın ise kalbde hâsıl olan aşk ile olduğunu bildirmiştir.

*“Benliğin şehrin harâb et lâ-mekân şehrine gir
Sırr-ı Hakk’ın mahremi ol eyle seyrânı adem”¹⁷³*

*“Kalemden şak olup seyrâne geldim
Bulut yağmur olup ekvâne geldim
Nebat hayvan olup insâne geldim
Tarîk-i Nakşibend’e cân-fedâyem
Der-i Sâmi’de bir kemter gedâyem”¹⁷⁴*

Ayrıca yukarıda ki dizelerde yaratılış ile ilgili bilgilere rastlamaktayız. Salih Baba’nın “Kalem” olarak atıfta bulunduğu durum Allah’ın ilminde bazı ilahi bilgilerin levhi mahfûz olarak isimlendirilen yere yazılması ile alakalıdır.¹⁷⁵ İbnü’l-Arabî’nin (ö. 638/1240) ortaya atmış olduğu “a’yân-ı sâbite” kavramına göre yaratılmış olan her şey aslında ilk olarak Allah’ın ilahî ilminde vâdır. Daha sonra merhale merhale şuan ki maddi âleme dönüşmüştür.¹⁷⁶ Salih Baba da manevi âlemden maddi âleme olan geçişi dizelerinde ele alarak dünya hayatına olan gelişi tasvir etmiştir.

*“Tut dâmenini Hazret-i Sâmi gibi pîrin
Ol rûh-ı Muhammed’deki seyrân doğa senden”¹⁷⁷*

*“Bul Sâmi gibi şahı seyr et ulu dergâhı
Salih gibi yok yere eyleme kuru âhı
Sohbette müdavim ol nefsinden ol agâhı
Sen seni âşık sanma bir beyhude âh ile
Var etti özün anlar ol nûr-ı ilâh ile”¹⁷⁸*

¹⁷³ Ayvaz, *Râbita-i Nakşi Hayâlî – Divan Tüfekçizâde Sâlih Baba*, s. 229.

¹⁷⁴ Ayvaz, *Râbita-i Nakşi Hayâlî – Divan Tüfekçizâde Sâlih Baba*, s. 244.

¹⁷⁵ Yavuz, Yusuf Şevki, “Levh-i Mahfûz”, *TDV İslam Ansiklopedisi (DİA)*, XVII, s.151, ss.151, Ankara 2003.

¹⁷⁶ Arabî, Muhyiddin, *Futûhat-ı Mekkiyye*, çev. Selahaddin Alpay, Esmâ Yayınları, İstanbul 2005, s.571.

¹⁷⁷ Ayvaz, *Râbita-i Nakşi Hayâlî – Divan Tüfekçizâde Sâlih Baba*, s. 283.

“Çok sâlikler seyrân eyler semâda
Kimi müsemâmâda kimi esmada”¹⁷⁹

“Tarikat rütbesin giydir hevâmız Hû’ya tahvîl et
Kılalım seyr-i lillah sen gibi Lokmân’ımız vardır”¹⁸⁰

Yukarıdaki dizelerde Salih Baba, seyr u sülûkun birinci ve ikinci basamaklarından bahsetmiştir. Müridin nefsini bitki ve hayvana benzetmiş ve insan mertebesine ulaşabilmesi için seyr u sülûka çıktığından bahsetmiştir. Tasavvuf edebiyatında hayvan ve insan metaforu çokça kullanılmış nefsin kemali bu metaforlarla ifade edilmiştir.¹⁸¹

“Halk-ı âlem cümlesi mir’âtım olmuştur benim
Seyr ederim her taraftan yane yane çâre ne”¹⁸²

“Bir seherde murg-ı canım uyandı
Vahdet illerini seyrân eyledi
Pîrimin renginden renge boyandı
Âlem-i ekvânı cevân eyledi”¹⁸³

“Sâni’in sun’unda cümle mest ü hayran oldular
Seyr edip vahdet yüzünden görmediler kesreti”¹⁸⁴

“Himmet-i evliya bize yâr iken
Şâh-ı Nakşibendî ser-hünkâr iken
Seyyid Tâhâ Sıbgatullah var iken
“Kabe kavseyn”e dek seyrânımız var”¹⁸⁵

¹⁷⁸ Ayvaz, Râbita-i Nakşi Hayâlî – Divan Tüfekçizâde Sâlih Baba, s. 288.

¹⁷⁹ Ayvaz, Râbita-i Nakşi Hayâlî – Divan Tüfekçizâde Sâlih Baba, s. 182.

¹⁸⁰ Ayvaz, Râbita-i Nakşi Hayâlî – Divan Tüfekçizâde Sâlih Baba, s. 97.

¹⁸¹ Uludağ, “Nefis”, s. 526 -528.

¹⁸² Ayvaz, Râbita-i Nakşi Hayâlî – Divan Tüfekçizâde Sâlih Baba, s. 294.

¹⁸³ Ayvaz, Râbita-i Nakşi Hayâlî – Divan Tüfekçizâde Sâlih Baba, s. 336.

¹⁸⁴ Ayvaz, Râbita-i Nakşi Hayâlî – Divan Tüfekçizâde Sâlih Baba, s. 19.

*“Bu kesret âlemin seyret güzer kıl
Tutubdur yek nefes cân misl-i miknât”¹⁸⁶*

Salih Baba, yukarıdaki dizelerde Seyr u sülûk basamaklarından üçüncü basamak olan seyr maallah mertebesinden bahsetmiş, müridin bu mertebede varlığın çokluğundan sıyrılıp varlığın birliğini fark etmesine temas etmiştir. Bu mertebelere ulaşmada mürşidinin ve bağlı bulunduğu tarikatın pîrlерinin de yardımının olduğunu vurgulamıştır.

Tasavvuf literatründe “*kabe kavseyn*” olarak bilinen kavram, Hz. Muhammed’in mi’rac’a yükselme hadisesinde Hz. Allah’a yakınlığını vurgulamak için kullanılır. Salih Baba mürşidinin ve pirlерinin yardımı ile seyr u sülûkunda kabe kavseyn derecesine kadar Hz. Allah’a yakınlaşacağını dile getirmiştir.¹⁸⁷

*“Bekâbillah olan canlar bu menzilde karâr eyler
Oturup kürsiler üzre iki yüzden eder seyrân”¹⁸⁸*

Salih Baba, bu dizelerde seyr u sülûkun dördüncü basamağı olan seyr anillah makamına ulaşmış sâlikin durumunu açıklamaktadır. Sâlikin artık Hakk’a vâsıl olduğunu ulvî âleme de süflî âleme de Hakk’ın nazarı ile baktığından bahsetmiştir.

Yukarıdaki dizelerde de görüldüğü gibi Salih Baba, bir sâlikin seyr u sülûku esnasında yaşadığı bazı hallerden ve lezzetlerden bahsetmiştir. Mürşid olmadan bu mertebelerin aşılamayacağı, manevî merhalelerde ilerleyebilmenin şartının bir mürşid bulmak olduğu görülmektedir.

2.4. Biat

Biat etmek sözlükte iki kişinin birbiri ile sözleşmesi, karşılıklı olarak ahitleşmek, söz vermek gibi anlamlara gelmektedir.¹⁸⁹

¹⁸⁵ Ayvaz, *Râbita-i Nakşi Hayâlî – Divan Tüfekçizâde Sâlih Baba*, s. 81.

¹⁸⁶ Ayvaz, *Râbita-i Nakşi Hayâlî – Divan Tüfekçizâde Sâlih Baba*, s. 156.

¹⁸⁷ Yavuz, Sabri Salih, “Mi’rac”, *TDV İslam Ansiklopedisi(DİA)*, XXX, s.132, ss. 132-135, İstanbul 2005.

¹⁸⁸ Ayvaz, *Râbita-i Nakşi Hayâlî – Divan Tüfekçizâde Sâlih Baba*, s. 247.

¹⁸⁹ Cebecioğlu, *Tasavvuf Terimler ve Deyimleri Sözlüğü*, s. 79.

Biat etmenin tasavvuf ıstılahındaki yeri ise nefsinin fena ve azgınlıklarından kurtulmak, kalbini manevî haz ve lezzetlerle doldurmak ve süfli âlemde kurtulup ulvî âlemde Hakk’a kavuşmak isteği ile bir mürşide tâbi olmaktır. Mürşid kendi eğitim metodu ile mürid olarak kabul ettiği kişiyi manevî merhaleleri aşmak için kalbi bir bağlılık ve sadakat edeceğine dair manevî bir sözleşme yapmasına denir. Mürid mürşidine vermiş olduğu bu söz ile Hakk’ın emir ve buyruklarına dikkat ederek yaşar, gönlü mürşidinin muhabbeti ile dolup taşar.¹⁹⁰

Kur’an-ı Kerîm’de biat, ahidleşme, sözleşme birçok yerde geçmektedir. Bu manada biat etmenin faziletlerinden bahsederken, ahbine uymayıp sözleşmesini bozanların uğrayacağı fenalıklara da vurgu yapılmıştır. “*Resûlüm! Sana biat edenler şüphesiz Allah’a biat etmişlerdir. Allah’ın eli onların ellerinin üzerindedir. Kim yaptığı ahidini bozarsa, ancak kendi aleyhine bozmuş olur. Kim de Allah ile yaptığı ahbine vefa gösterirse, Allah ona büyük bir mükâfat verecektir.*”¹⁹¹ ayetinde Allah’ın elinden maksadın Allah’ın yardımı olduğu belirtilmiştir.¹⁹²

Ragıb el-İsfâhânî, “yed” kelimesinin anlamlarından birinin de dost veya yardımcı olacağını söylemiştir. Allah’ın elinin velilerin eli olduğunu vurgulayan İsfahani, görüşünü “Kulumu sevince (kendisine özel ihsan edeceğim nurum ile) onun işiten kulağı, gören gözü, tutan eli, yürüyen ayağı olurum” kutsi hadisiyle de desteklemiştir.¹⁹³

Hz. Peygamber de İslamiyet’e yeni girecek olan kişilerden, Allah için savaşıacaklardan ve hicret edeceklerden kendi izinden ve yolundan gideceklerine dair biat istemiştir. Birinci ve İkinci Akabe Biatları, Rıdvan Biatı gibi Hz. Peygamber’in hayatında bulunan birçok biat tasavvuf geleneğinde de örnek alınmıştır. Mürşidler tarafından örnek alınan Hz. Peygamber’in usul ve adabı müridin tarikata mensubiyeti için kullanılmıştır. Tasavvufun ilk dönemlerinde hırka giymek olarak adlandırılan biat kavramı, tarikatlar döneminde hemen her tarikatta ortak bir usul biçiminde talibi müridliğe kabul etme merasimi haline dönüşmüştür.¹⁹⁴

¹⁹⁰ Sühreverdî, *Gerçek Tasavvuf [Avârifü’l Meârif]*, s. 118.

¹⁹¹ Fetih, 48/10.

¹⁹² Yavuz, Yusuf Şevki, “Yed”, *TDV İslam Ansiklopedisi*, XXXXIII, s.375, ss.375-376, İstanbul 2013.

¹⁹³ İsfahani, Ragıp, *Müfredât Kur’an Kavramları Sözlüğü*, çev. Abdülbaki Güneş – Mehmet Yolcu, Çıra Yayınları, III. Baskı, İstanbul 2012, s.1194

¹⁹⁴ Türer, Osman, “Biat”, *TDV İslam Ansiklopedisi*, VI, s. 124, ss.124-125. İstanbul 1992.

“Bir hakikat mürşidine eyledin mi bîati
Meclisinde sohbet-i cânâna oldun mu vukuf”¹⁹⁵

“Der’i âsîlerin dârü’l-emânıdır bilâ-şübhe
Kılıp bîat aceb sıdk ile kul oldun mu sen Salih”¹⁹⁶

“Erişti Şeyh-i Abdullâhı nuru
Seyid Tâhâ’da ol kıldı zuhuru
Ana bîat eden buldu huzuru
Terakkî eyleyip buldu sürûru
Zuhuratı pirimden söylerem ben
Bu yolda canı kurbân eylerem ben”

“Pîr-i Sâmi Hazretine sıdk ile bîat eden
Keşf olur sırr-ı hakikat mazhar-ı esrar olur”¹⁹⁷

“Pîr-i Sâmi Hazretine sıdk ile bîat edip
Rûz u şeb babında hizmet kılmayan dervîş midir”¹⁹⁸

Salih Baba, bîat eden müridin yaşayacağı hallerden, kendisinde hâsıl olacak lütuflardan bahsetmiştir. Bîat edip seyr u sülûkunda ilerleyen müridin, mürşidine karşı bîatının da sadık olması gerektiğini sıkça vurgulamıştır. Sadakatin yanı sıra mürşidine hizmet etmenin de şart olduğunu mısralarında ele alan Salih Baba, müridin hakikat sırlarını keşf edeceğinden, Sevgilinin (Allah’ın) sohbetine kavuşacağından, sıkıntı ve belalardan emin olup kalbinin huzur bulacağından bahsetmiştir.

“Tevbe kıldım sıdk ile sen şaha bîat eyledim
Olmuşum her bir kusurun nadimi Allah için”¹⁹⁹

¹⁹⁵ Ayvaz, *Râbita-i Nakşi Hayâlî – Divan Tüfekçizâde Sâlih Baba*, s. 171.

¹⁹⁶ Ayvaz, *Râbita-i Nakşi Hayâlî – Divan Tüfekçizâde Sâlih Baba*, s. 280.

¹⁹⁷ Ayvaz, *Râbita-i Nakşi Hayâlî – Divan Tüfekçizâde Sâlih Baba*, s. 109.

¹⁹⁸ Ayvaz, *Râbita-i Nakşi Hayâlî – Divan Tüfekçizâde Sâlih Baba*, s. 101.

¹⁹⁹ Ayvaz, *Râbita-i Nakşi Hayâlî – Divan Tüfekçizâde Sâlih Baba*, s. 266.

“Pîr-i Sami gibi şaha eylemişem bîati
Girmişem dergâh-ı pîre âşıkane çâre ne”²⁰⁰

“Erişti Sâmi-yi devr-i zamane
Safâ-bahş etti kalb-i arifane
Nice bin mürde kalbler geldi câne
Kılan bîat girer dârü’l-emâne
Zuhuratı pirimden söylerem ben
Bu yolda canı kurbân eylerem ben”²⁰¹

“Sâmi gibi sultâna kılan sıdk ile bîat
Ol rûy-ı Muhammed'deki envâr ile gitti”²⁰²

“Sıdk ile bîat kılıp oldun mu ümmet Ahmed’e
Kuru lâf ile geçirip ömrü kaldın sufliyâ”²⁰³

“Pîr-i Sâmi Hazretine eylemezsin bîati
Bî-edeb etmek dilersin öyle sultân ile bahs”²⁰⁴

Yukarıdaki dizelerde Nakşibendi tarikatının usulü olan tevbe ile biat etme geleneğine temas edilmektedir. Bütün günahlarından arınarak Hakk’a kavuşmak maksadı ile seyr u sülûka çıkan müridin, samimi bir tevbe ile günahlarından arınması gerekir. ²⁰⁵Sıdk ve tevbe ile mürşidine tabi olan kişinin kalbinin muhabbet ve aşkı tadacağından bahseden Salih Baba, bu düşünceyle zamanın en büyük mürşidinin kendi mürşidi olduğu idrakine ermesi gerektiğine vurgu yapmıştır.

²⁰⁰ Ayvaz, *Râbita-i Nakşi Hayâlî – Divan Tüfekçizâde Sâlih Baba*, s. 295.

²⁰¹ Ayvaz, *Râbita-i Nakşi Hayâlî – Divan Tüfekçizâde Sâlih Baba*, s. 281.

²⁰² Ayvaz, *Râbita-i Nakşi Hayâlî – Divan Tüfekçizâde Sâlih Baba*, s. 305.

²⁰³ Ayvaz, *Râbita-i Nakşi Hayâlî – Divan Tüfekçizâde Sâlih Baba*, s. 29.

²⁰⁴ Ayvaz, *Râbita-i Nakşi Hayâlî – Divan Tüfekçizâde Sâlih Baba*, s. 61.

²⁰⁵ Erkaya, “Hâlidîyye Tasavvuf Geleneğinde Mürid – Mürşid İlişkileri”, s. 850-851. ;

2.5. Sohbet

Sohbet, bir arada olan insanların birbirlerine duydukları samimiyet sonucunda ortaya çıkan karşılıklı konuşma ve arkadaşlık etme gibi anlamlara gelmektedir.²⁰⁶ Tasavvuf ıstılahında ise mürşidin müridlerini irşad için kullandığı yöntemlerden biridir. Sohbet, kalpleri birbirine manevî olarak bağlı olan müridin ve mürşidin, dini dünyevi konularda konuşmasıdır. Daha ziyade mürşidin konuşup mürid veya müridlerin dinlediği bir irşad yöntemidir.

Sohbette mürid mürşidini can kulağı ile dinlemeli, mürşidinin işaret ve mecazlı sözlerine karşı uyanık olmalıdır. İzinsiz sohbet meclisine katılmamalıdır. Bu şekilde mürşidinin manevî feyz ve bereketi kendisinde tesir bulur. Kalbi aşk ateşi ile dolan mürid aşacağı menzilleri hızlı bir şekilde kat ederek Hakk’a vuslat bulur.²⁰⁷

Kur’an-ı Kerîm’de benzerleri ile birlikte doksan üç yerde geçen sohbet kelimesi eş veya hanım,²⁰⁸ arkadaş,²⁰⁹ yanında bulunmak²¹⁰ gibi anlamlarda kullanılmıştır.

Hz. Allah Kur’an-ı Kerîm’de sadıklar ile beraber olmaktan bahsetmektedir.²¹¹ Muhakkak ki Hz. Allah’a karşı en sadık kişi Hz. Peygamber ve onun izinden gidenlerdir. Hz. Allah’ın emir ve buyruklarına dikkat eden, kendisine yol gösterici olarak Hz. Peygamberi seçen ve gönlünde Hz. Allah’ın sevgi ve muhabbetini besleyen kişiler mürşid-i kâmiller olmalıdır. İşte bu yüzden bir mürşidin sohbetinde bulunulmalı onlar ile hemhal olunmalıdır.

²⁰⁶ İsfahani, *Müfredât Kur’an Kavramları Sözlüğü*, s. 579.

²⁰⁷ Erkaya, “Hâliyye Tasavvuf Geleneğinde Mürid – Mürşid İlişkileri”, s. 839; Kara, Mustafa, “Müridin Gönlündeki Mürşid, Mürşidin Gönlündeki Mürid”, *Bursa’da Düinden Bugüne Tasavvuf Kültürü*, Ed. Ramis Kara, Bursa Kültür ve Turizm Vakfı Yayınları, İstanbul 2002; Muhasibi, Haris, *er- Ri’aye Kalp Hayatı*, çev. Abdülhakim Yüce, Işık Yayınları, İzmir 2005, s.119; Kelabazi, Muhammed, *Doğuş Devrinde Tasavvuf Ta’arruf*, haz. Süleyman Uludağ, Dergah Yayınları, IV. Baskı, İstanbul 2014, s.58; Sülemi, Muhammed, *Tasavvufta Fütüvvet*, haz. Süleyman Ateş, Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Yayınları, Ankara 1997, s.60; Kâşânî, *Tasavvufun Ana Esasları (Misbâhu’l-Hidâye ve Miftâhu’l-Kifâye)*, s.215-216; Tâhavî, Eşref Ali, *Hadislerle Tasavvuf*, haz. Zaferullah Davudî – Ahmet Yıldırım, Umran Yayınları, İstanbul 1995, s. 22-23.

²⁰⁸ Nisâ, 4/36.

²⁰⁹ Kehf, 18/47; Enbiyâ, 21/43.

²¹⁰ Bakarâ, 2/39, 82, 217.

²¹¹ Tevbe, 9/19.

Hız. Peygamber, misk satan ile oturup kalkan kişinin misk kokularının üzerine sinmesi sonucunda misk kokacağını söylemiş. Demirci dükkânında oturan kişi içine kötü kokular ile birlikte olması sebebiyle kötü kokacağını dile getirmiştir. Bulunduğu yerin ateşinin üzerine sıçrayıp kişiye zarar vereceğinden bahsetmiştir.²¹² Hız. Peygamber'in bu hadisi insanların bulundukları ortamdan ve beraber olduğu kimselerden etkileneceğini göstermektedir. Bu yüzden iyi ve güzel işler ile meşgul olan kişilerle beraber olunması tavsiye edilir. Mürşid insanlara örnek olması ve kemâl vasıfları ile vasıflanmış olmasından dolayı iyi ve güzel olan davranışlar barındırır. Müridin de mürşidinin yanında uzun zaman vakit geçirmesi sonucunda kendisinde de güzel huy ve davranışlar ortaya çıkar.

Hız. Peygamber'in de çevresindeki Müslümanları irşad için kullanmış olduğu yöntem sohbet yöntemidir. Bu sebepten Hız. Peygamber'in sohbetinde bulunan kişilere "aşap" veya "sahabe" denilmiştir. Mürşidler de irşad için kendilerine Hız. Peygamber'in yöntemini kullanmışlardır.²¹³

Kuşeyrî ve Serrâc kitaplarında sohbetin mahiyetinden bahsettikten sonra sohbeti dört başlık altında incelemişlerdir. Allah ile sohbet Hak ile ünsiyet kurmaktır; halk ile sohbet insanlar ile yakınlık kurmaktır. Nefs ile sohbet nefsin isteklerine karşı çıkmaktır. Şeytan ile sohbet şeytanın vesvelerinin farkında olup ona uymamaktır.²¹⁴

Sühreverdi (ö. 632/1234) ise sohbetteki âdâb ve erkânlardan bahsetmiş ve bu kurallara uyarak yapılan sohbetin kalplerde feyz ve bereket bırakacağından bahsetmiştir.²¹⁵

Divanımızın yazarının mensup olduğu tarikat Nakşibendiyye olduğu için bu tarikatın da sohbet üzerine özenle düştüğü görülmektedir. Bu tarikatın kurucusu olan

²¹² Buhârî, Ebû Abdillâh Muhammed b. İsmâîl, *Sahîhu'l-Buhârî*, thk. Mustafâ Dîb el-Buğâ, I-VII, Dâru İbn Kesîr-Yemâme, Beyrut 1993, ez-Zebaih ve's-Sayd 13, V, 2104 (Hn: 5214); Müslim, Ebû'l-Hüseyin Müslim b. el-Haccâc, *Sahîhu Müslim*, nşr. Muhammed Fuâd Abdülbâkî, I-V, Dâru İhyâi'l-Kütübî'l-Arabiyye, Kahire 1991, Birr ve's-Sıla 45, IV, 2026 (Hn: 2628).

²¹³ Akot, Bülent, "Tasavvufî İrşad Metodu Olarak Sohbet Fonksiyonu", *Uluslararası Sosyal Araştırma Dergisi*, 7/31, s.32, ss. 31-39, Issn: 1307-9581 2014.

²¹⁴ Uludağ, Süleyman, "Sohbet", *TDV İslam Ansiklopedisi (DİA)*, XXXVII, s. 350, ss.350-351, İstanbul 2009.

²¹⁵ Sühreverdi, *Gerçek Tasavvuf [Avârifü'l Meârif]*, s. 567.

Bahaeddin Nakşibend “Yolumuz sohbet yoludur, halvet²¹⁶ de şöhret, şöhrette de afet vardır.” demiştir. Nakşibendiyye içerisinde on esastan birisi olan “halvet der encümen” (Halk içinde Hak ile birlikte olmak) halvetin zıttı olarak celveti yani insanlarla birlikte olmayı, onlarla sohbet etmek diğer yandan da Allah’tan gafil olmama anlamına gelen halvet der encümen prensibini kullanmışlardır.²¹⁷

*“Muhabbet râhına gir sohbet-i pîre devam eyle
Seni bil merd-i Hak’tır irgüren Hakk’a meram eyle
Gıdasın kes bu nefsin nevmi şeb rûzi haram eyle
Dilersen Hakk’a ermek nefsin sen sana râm eyle
Vücûdun gülşanı ey dil senin hep varidatındır
Kamu gördüklerin cümle senin zâtı sıfatındır”²¹⁸*

*“Bahr-ı aşkın katresi ol sohbet-i Mevlâ ile
Katreler derya olur cem’iyyet-i kübrâ ile
Mekteb-i aşka girip oku hakikat dersini
Müddeî lâf eyleme gel bir kuru da’vâ ile”²¹⁹*

*“Biz muhabbet erleriyiz sohbet-i cân bizdedir
Bâğ-ı vahdet gülleriyiz lâl ü mercan bizdedir
Gelmişiz mülk-i bekadan aslımız “Hû”dur bizim
Biz hakikat erleriyiz kâmil insân bizdedir”²²⁰*

*“Tez yol alan sohbet-durur
Derdlilere devlet-durur
Ariflere hikmet-durur*

²¹⁶ Halvet, gûnahtan korunmak ve daha iyi ibadet etmek için ıssız yerlerde yaşamayı çevih etmek anlamında bir tasavvuf terimi. (bkz. Uludağ, Süleyman, “Halvet”, *TDV İslam Ansiklopedisi*, XXV, s. 386, ss. 386-387, İstanbul 1997.)

²¹⁷ Sirhindi, Ahmed, *Mektubât-ı Rabbânî Çevümesi*, haz. Ali Kaya, Yasin Yayınları, II, İstanbul 2004, s.129; Uludağ, “Halvet”, *TDV İslam Ansiklopedisi*, XXV, s. 386, ss. 386-387, İstanbul 1997.

²¹⁸ Ayvaz, *Râbita-i Nakşi Hayâlî – Divan Tüfekçizâde Sâlih Baba*, s. 112.

²¹⁹ Ayvaz, *Râbita-i Nakşi Hayâlî – Divan Tüfekçizâde Sâlih Baba*, s. 300.

²²⁰ Ayvaz, *Râbita-i Nakşi Hayâlî – Divan Tüfekçizâde Sâlih Baba*, s. 121.

Açar gül-i gülzârını”²²¹

Yukarıdaki dizelerde Salih Baba, mürşidin sohbetine devam eden müridin muhabbet ve aşk bulacağına yer vermiş, bunun sonucunda müridin Hakk’a vuslatında hızla yol alacağına temas etmiştir. Müridi hızla yol kat ettirecek olan Allah aşkını bir denize benzeten Salih Baba, her bir sohbeti denizden kopan bir damlaya benzetmekte ve devam ve süreklilik halinde damlaların denize dönüşeceğini haber vermektedir. Ayrıca tasavvuf yoluna girmeyip, seyr u sülûk etmeyen kişilerin eleştirilerinin ise içi boş sözler olduğunu vurgulamıştır.

Salih Baba’ya göre hakikat yoluna baş koymuş kimsenin aşk ile yürümesi gerekmektedir. Bu aşk sayesinde kendi benliğinden sıyrılabilme kabiliyetini mürid kendisinde bulabilsin, yaratılmış olana muhabbet ile yakınlık kurabilsin ve kalbindeki aşk ile hakikate erebilsin.

*“Ayağın kesme begim sohbet-i irfana karış
Cân u dilden olasin rü’yet-i me’vâya harîs*”²²²

*“Huzûr-ı Pîr-i Sâmi’de karâr et
Kılagör sohbet-i merdânı mahfuz?”*²²³

*“Utlubul-ilme mine’l-mehdi ile’l-lahd” durma sen
Bir kaç esma bilmek ile Hakk’ı bildim sanma sen
Sohbet-i Pîre devam et rûz u şeb usanma sen
Zât-ı Hakk’ı anlamaktır binbir esmadan garaz”*²²⁴

Tasavvuf geleneğinde bilmekten maksat hakikatı bilmektir. Salih Baba, Hz. Peygamber’in hadisi üzerinden beşikten mezara kadar ilim ile meşgul olmak gerektiğini hatırlatmıştır. Bunun yolunun da ancak mürşidin ders ve sohbetlerine katılmakla mümkün olacağı uyarısını yapmıştır.

“Olup bir kâmil insâna mukârin

²²¹ Ayvaz, *Râbita-i Nakşi Hayâlî – Divan Tüfekçizâde Sâlih Baba*, s. 348.

²²² Ayvaz, *Râbita-i Nakşi Hayâlî – Divan Tüfekçizâde Sâlih Baba*, s. 151.

²²³ Ayvaz, *Râbita-i Nakşi Hayâlî – Divan Tüfekçizâde Sâlih Baba*, s. 158.

²²⁴ Ayvaz, *Râbita-i Nakşi Hayâlî – Divan Tüfekçizâde Sâlih Baba*, s. 153.

Gel etme sohbet-i merdâni zayi'"²²⁵

"Pîr-i Sâmi'nin kelâmı bizlere verir hayât

Sohbeti candan mıdır yâ gizli canandan mıdır"²²⁶

"Ey andelîb-i Huda

Sohbetin ruha gıda

Sendedir râh-ı Huda

Zât u Esmada sâkî"²²⁷

Salih Baba, bir mürşid bulduğu zaman onun yanından ayrılmamak gerektiğini, onun sohbetinin gönüllere şifa olduğunu dile getirmiş, mürşidin sohbetinde bulunan müridin kalbinin hayat bulacağından bahsetmiştir.

"Cemî-i sohbetinden oldum irşâd

Ki kırk yerden yarılmış bir kılâm ben"²²⁸

"Almıştır pîrinden âlî-himmeti

İlm-i ledünnîdir her bir sohbeti

Günbegün artmakta şân u şöhreti

Şildim Mevtasını Pîr-i Sâmi'nin

Âşık Sâmi'nin sâdık Sâmi'nin cânân Sâmi'nin"²²⁹

"Mezuniyyet almış aşk mektebinden

Doyulmaz şahımın hem sohbetinden"²³⁰

"Âlî-nisbeti

Boldur himmeti

²²⁵ Ayvaz, Râbita-i Nakşi Hayâlî – Divan Tüfekçizâde Sâlih Baba, s. 162.

²²⁶ Ayvaz, Râbita-i Nakşi Hayâlî – Divan Tüfekçizâde Sâlih Baba, s. 117.

²²⁷ Ayvaz, Râbita-i Nakşi Hayâlî – Divan Tüfekçizâde Sâlih Baba, s. 310.

²²⁸ Ayvaz, Râbita-i Nakşi Hayâlî – Divan Tüfekçizâde Sâlih Baba, s. 261.

²²⁹ Ayvaz, Râbita-i Nakşi Hayâlî – Divan Tüfekçizâde Sâlih Baba, s. 190.

²³⁰ Ayvaz, Râbita-i Nakşi Hayâlî – Divan Tüfekçizâde Sâlih Baba, s. 80.

Haktır sohbeti

Pîr-i Sâmî'nin”²³¹

“Yûsuf-ı Kenân-ı hüsnün aklımı yağma eder

Dişlerin dürr ü mücevher sohbetin candan lezîz”²³²

“Günü tuttu himmetin

İlhâm-ı Hak sohbetin

Cevlân eder nisbetin

Fevka 'l-ûlâda sâkî”²³³

“Küntü kenz”in gevherisin mazhar-ı nûr-ı Huda

Andelibâ sohbetinden gayrı verdân istemem”²³⁴

“Benlik berzahından âzâd olmuşuz

Her bir sohbetinden irşâd olmuşuz

Böyle bir sultâna evlâd olmuşuz

Daha bundan büyük ne sânımız var”²³⁵

Salih Baba mürşidinin daha önce tarikat ve tasavvuf yolunda ilerleyip kendi mürşidinden icazet ve himmet²³⁶ almasına temas etmiştir. Öyle ki hem Hakk’a vuslat edip Allah aşkını yaşamış hem de irfan sahibi olup manevîyat bilgisini bünyesinde deruhte etmiştir.

Yukarıdaki dizelerde Salih Baba, mürşidinin manevî zenginliği ve bağlı bulunduğu tarikatın himmetinin yoğunluğu üzerinde durmuş; Nakşibendi ekolünün irşad metodu olan sohbetin müridin üzerindeki tesirlerini de göz önüne sermiştir. Buradan anlaşılıyor ki hem müridin kalbinde aşk lütfunun hâsıl olması hem seyr u

²³¹ Ayvaz, *Râbita-i Nakşi Hayâlî – Divan Tüfekçizâde Sâlih Baba*, s. 193.

²³² Ayvaz, *Râbita-i Nakşi Hayâlî – Divan Tüfekçizâde Sâlih Baba*, s. 77.

²³³ Ayvaz, *Râbita-i Nakşi Hayâlî – Divan Tüfekçizâde Sâlih Baba*, s. 315.

²³⁴ Ayvaz, *Râbita-i Nakşi Hayâlî – Divan Tüfekçizâde Sâlih Baba*, s. 223.

²³⁵ Ayvaz, *Râbita-i Nakşi Hayâlî – Divan Tüfekçizâde Sâlih Baba*, s. 81.

²³⁶ Demirci, Mehmet, “Himmet”, *TDV İslâm Ansiklopedisi (DİA)*, XXVIII, s. 56, ss. 56-57, İstanbul 1998.

sülûkunun hızlı ve salim bir şekilde ilerlemesinin anahtarı mürşid ile olan sohbet ve muhabbetir.

2.6. Rabıta

Rabıta, sözlükte iki nesnenin birbiri ile olan bağlantısı ve bir arada olması gibi anlamlara gelmektedir.²³⁷ Tasavvuf ıstılahında ise gönlün, fikrin, zikrin dünyevi olan duygu ve düşüncelerden arınıp Hakk’a yönelmesidir. Asıl maksadı Hakk’a vuslat olan mürid, bu emeline mertebe mertebe vâsıl olur. Bu mertebelerin bir tanesi de müridin mürşidi ile arasındaki rabıtasıdır. Mürid hayalinde mürşidinin yüzünü, hâlini ve davranışlarını hayal ederek kendisine bir feyz aktarımı yapar. Müridi seyr u sülûkunda ilerleten bu feyz, kâmil mürşidine yapmış olduğu rabıtanın bir hasılasıdır.²³⁸

Sohbet başlığı altında da değerlendirdiğimiz üzere sûfiler tarafından “*Ey iman edenler, Allahtan korkarak sakının ve sâdıklarla beraber olun*”²³⁹ ayetindeki sadıklar ile kastın hak yolunu gösteren mürşidler olduğu dile getirilmiştir. Müridin maddi sohbetin yanında mürşidini hayalde de tutması gerektiği vurgulanmıştır. İşte müridin mürşidiyle manevî olarak birlikte bulunmasına rabıta denir.²⁴⁰

Tasavvufi hayat içerisinde yüzyıllardır gelenek haline gelen rabıta uygulaması, özellikle son yüzyılda yapılan bilimsel ve sosyolojik çalışmalarla da ortaya konduğu üzere insan bağlantısız, irtibatsız ve hayal kurmadan yaşayamamaktır. İnsan ne ile ünsiyet kurar onu hayal ederse hal, hareket ve karakteri ünsiyet kurduğu şeye dönüşmektedir. Sûfî de zihnini ve gönlünü beyhude şeylerden uzak tutarak hakiki olana yönlendirmeli, zihninden mürşidini çıkarmamalıdır. Bu sayede kendi halet-i ruhiyesi ve karakteri kemale erebilsin.²⁴¹

²³⁷ Cebecioğlu, *Tasavvuf Terimler ve Deyimleri Sözlüğü*, s. 391; Necdet, Tosun, “Rabıta”, *TDV İslam Ansiklopedisi*, XXXIV, s. 378, ss. 378-379, İstanbul 2007.

²³⁸ Kelabazi, *Doğuş Devrinde Tasavvuf Ta’arruf*, s. 39; Ö. Faruk, “Tarikatlar Geleneğinde Mürit-Mürşit İlişkisi”, s. 41; Kâşânî, *Tasavvufun Ana Esasları (Misbâhu'l-Hidâye ve Miftâhu'l-Kifâye)*, s.216. Erginli, *Metinlerle Tasavvuf Terimleri Sözlüğü*, s.788.

²³⁹ Tevbe (9/119)

²⁴⁰ Muslu, Ramazan, “Rabıta”, *Tasavvuf El Kitabı*, Ed. Kadir Özköse, s. 421-431.

²⁴¹ Kara Mustafa, *Dervişin Hayatı Sufinin Kelamı*, Dergah Yayınları, II. Baskı, İstanbul 2012, s.57; Sirhindi, *Mektubât-ı Rabbânî Çevümesi*, II, s. 565-566.

Tasavvufta rabita bir ahlak aktarımıdır. Gönlünde mürşidinin sevgi ve muhabbeti bulunun mürid, mürşidini düşünmekten kendisini alıkoyamaz. Hakk'ın yolundan ayrılmayan kemale ermiş bir mürşidi taklit etmek, müridi nefsin aşağılık istek ve arzularından uzak tutacaktır. Bu şekilde davranışlarının zaman içerisinde düzeldiğini farkedecek gönlündeki muhabbetle de Hakk'a vuslatı kemale erecektir.²⁴²

*“Bu ten kuşu hevâ ile heveste
Murg-ı canım feryâd eyler kafeste
Rabıtamız sensin her bir nefeste
Ben bu yola sadıkane gelmişem”²⁴³*

*“Pîrime rabita oldum bir eşref vaktü saatte
Sanasın kim ayan oldu doğup burc-ı saadetten”²⁴⁴*

*“Rabıtamda Hazret-i Pîre dedim “ey Sâmiyâ
Geldiğim bilmem ne içindir bu dünyâdan garaz”
Hep zuhurat pîrimindir yazdığım aklâmiyâ
Dedi “ikmâl-i merâtibdir bu süfladan garaz”²⁴⁵*

Salih Baba dünyalık istek ve arzular içinde kendini kafeste hapsolmuş kuşa benzetmiş ve kurtuluşunu mürşidine yaptığı rabıtada görmüştür. Her anının mürşidi ile olduğunu söyleyerek Hakk'a vuslat yolcuğunda samimi ve sadık olduğunu vurgulamıştır. Sonraki dizelerinde mürşidine yapmış olduğu rabita sonucunda meydana gelen tesirlere dikkat çeken Salih Baba, mürşidini hayal ile sıkıntı ve kederine çözümler bulduğunu dile getirmiştir.

*“Olursun vahdetin sırrından agâh
Seni bir noktada yeksan eder şeyh*

²⁴² Le Gall, Dina, *Bir Süfi Kültürü Olarak Osmanlı'da Nakşibendilik*, Litera Yayıncılık, İstanbul 2016, s. 195; Şabani, Hasan Ünsî, *Kelâm-ı Azîz Tasavvufî İncelikler*, haz. Mustafa Tatçı- Cemal Kurnaz, Alperen Yayınları, Ankara 2002, s. 69.

²⁴³ Ayvaz, *Râbita-i Nakşi Hayâlî – Divan Tüfekçizâde Sâlih Baba*, s. 217.

²⁴⁴ Ayvaz, *Râbita-i Nakşi Hayâlî – Divan Tüfekçizâde Sâlih Baba*, s. 276.

²⁴⁵ Ayvaz, *Râbita-i Nakşi Hayâlî – Divan Tüfekçizâde Sâlih Baba*, s. 152.

*Bulursun Pîr-i Sâmi gibi şahı
Bir anda vâsıl-ı cânân eder şeyh*

*Olunca rabita Salih pîrine
Mugaylanlıkları gülşan eder şeyh*”²⁴⁶

*“Hey taharetten habersiz rabita bilmez hasis
Nefha-i âdem deminden cümle derya “Hû” çeker*

*Rabita oldukça Sâmi Hazretine sâlikân
Ravza-i tevhîd misâli cismi hep yâ “Hû” çeker*

*Mürşid-i kâmil güneş sâlikler anın zerresi
Rabita oldukça pîre cümle aza “Hû” çeker*”²⁴⁷

*“Bir anda eyledi irşad Salih’i
Edip benliğindin âzâd Salih’i
Kılıp rabitayla mu’tad Salih’i
Dil şehrin ravza-i cinan eyledi*”²⁴⁸

Rabitanın sâliki maksadına eriştiren bir unsur olduğuna değinen Salih Baba, bu sayede dünyevi arzu ve isteklerden kurtulduğuna, nefesine galip gelerek Hakk’ın istediği biri olduğuna işaret etmektedir.

Görülüyor ki mürid sohbet halkasında kalbini mürşidine çevirdiği gibi hariç zamanlarda da kalbî bağlantıyı hiç koparmaması gerekmektedir. Bu şekilde ilerleyen mürid, manevî mertebeleri aşma lütfuna mazhar olacaktır. Kaldı ki gönlünde mürşidinin muhabbeti olan bir müridin gönlünü ve kalbini ondan ayıramamasını bizzat Salih Baba örneğinde de müşahade etmekteyiz.

²⁴⁶ Ayvaz, *Râbita-i Nakşi Hayâlî – Divan Tüfekçizâde Sâlih Baba*, s. 71.

²⁴⁷ Ayvaz, *Râbita-i Nakşi Hayâlî – Divan Tüfekçizâde Sâlih Baba*, s. 108.

²⁴⁸ Ayvaz, *Râbita-i Nakşi Hayâlî – Divan Tüfekçizâde Sâlih Baba*, s. 338.

2.7. Zikir

Zikir, sözlükte bir şeyi hatırlamak ve anımsamak gibi anlamlara gelmektedir. Zikir iki türdür. Birincisi, kalbin zikridir ki bir şeyi hatırlardan çıkarmamaktır. İkincisi ise dilin zikridir ki bu da kalb ile anımsanan şeyi sözlerle ifade etmektir.²⁴⁹ Bununla beraber kalbin zikrini Allah'a gönülden iman etmek, buyrukları ve mahlukatın sırları hakkında tefekkür etmek; dilin zikrini de Allah'ı anmak, hamd ve şükrederek bunları diliyle ikrar eylemek şeklinde açıklayanlar da olmuştur.²⁵⁰

Tasavvuf ıstılahında zikir, dünya ve ahiret huzurunu elde etmesi için sâlikin bir mürşid eşliğinde usul ve adabınca belirli lafızları yine belirli şekil ve miktarda tekrar etmesi anlamına gelmektedir. Zikir Hakk'ı hem kalb hem de lafız ile anmaktır. Kalben yapılan zikirde mürid kalbinde Hak'tan gayrı bir şey kalmayacak şekilde tefekkür etmeli, gönlü Hak'tan başka bir şey arzulamamalıdır. Kalbi Hak ile meşgul olan mürid dilini de ona yöneltmelidir. Kişi nasıl sevdiğini dilinden ve gönlünden düşürmez ise mürid de Hakk'ı dilinden ve kalbinden düşürmemelidir.²⁵¹

Tasavvuf ve tarikat adabına göre bir mürşidi kâmile mürid olmadan kendi başına zikir tertip eden emeline kavuşamaz. Bu yollardan daha önce geçen mürşidin himayesinde yapılan zikir, toplu veya ferdi olabilir. Müridin ferdi olarak yaptığı zikre vird veya evrâd denilirken okuduğu dualara hizb veya âhzâb adı verilir. Toplu zikirler ise mensubiyeti bulunan tarikatın âdâb ve erkânı üzere mürşidin nezaretinde cereyan eder.²⁵²

²⁴⁹ Cebecioğlu, *Tasavvuf Terimler ve Deyimleri Sözlüğü*, s. 546; Okutan, Rıfat, "Zikir", *Tasavvuf El Kitabı*, Ed. Kadir Özköse, s 416-417; Isfahani, , *Müfredât Kur'an Kavramları Sözlüğü*, s. 398.

²⁵⁰ Okutan, Rıfat, "Zikir", *Tasavvuf El Kitabı*, ed. Kadir Özköse, s. 417-418; Erkaya, "Hâlidîyye Tasavvuf Geleneğinde Mürid – Mürşid İlişkileri", s. 851; Öztürk, "Seyyid Nizamoğlu'nun Mürşid ve Mürid'ler Hakkındaki Manzumeleri" s. 45.

²⁵¹ Kelabazi, *Doğuş Devrinde Tasavvuf Ta'arruf*, s. 157.

²⁵² Altıparmak, *Tarikat Geleneğinde Mürit- Mürşit ilişkisi*, s. 43-44; Sülemi, *Tasavvufta Fütüvvet*, s. 38; İbnü'l Kayserani, *Saffetü't Tasavvuf Tasavvufun Özü*, çev. Cevat Ergin, Harf Yayınları, I. Baskı, İstanbul 2015, s. 124; Öngören, Reşat, "Zikir", *TDV İslam Ansiklopesidi (DİA)*, XXXIV, s. 409-410, ss. 409-412, İstanbul 2016.

Kur'an-ı Kerîm'de zikir kavramı 292 yerde geçmekte ve birçok anlamda kullanılmaktadır. Genel olarak Allah'ı hatırlamak, anmak ve her ayetin ruhundaki mana olarak karşımıza çıkmaktadır.²⁵³

*“Onlar ki ayakta, oturarak ve yanları üzere yatarken Allah'ı zikrederler.”*²⁵⁴ ayeti zikrin diğer ibadetlerden farklı olarak belirli bir vakti ve şeklinin olmadığını bildirmektedir. Bu her zaman Allah'ı anmanın ve onu kalpten çıkarmamak gerektiğinin referansı niteliğindedir. Tasavvuf yolunda mürid de kendisine bu ayeti düstur edinmelidir.

Diğer bir ayette ise Hz. Allah: *“Beni zikredin ki ben de sizi zikredeyim, bana şükredin, sakın nankörlük etmeyin.”*²⁵⁵ diye öğütlemektedir. Bu ayet bir müridin seyr u sülûku esnasında mertebeleri aşmasının en önemli rehberi olarak görülebilir. Zira Allah'ın anıp hatırlamasından daha değerli ve yüce bir mertebe olamaz. Bu yüzden mürid her anını Allah'ı hatırlamak ve anmak ile meşgul olmalıdır.

Zikrin önemini vurgulayan ayetlerden biri de *“Bunlar, iman edenler ve Allah'ı zikrederek gönülleri huzura kavuşanlardır. Bilesiniz ki gönüller ancak Allah'ı zikrederek huzura kavuşur”*²⁵⁶ İnsanın maddî ve manevî dünya huzuruna Allah'ı zikir ile ulaşacağını vurgulayan bu ayet, müridin Allah'a vuslatında ona yol gösterici niteliği taşımaktadır.

Zikir ile ilgili hadisler de bulunmaktadır. Hz. Peygamber kudsi bir hadiste Rabb'in *“Ben kulumun zannı üzereyim. Beni zikrettiği zaman onunla beraberim. Eğer beni kendi içinde zikrederse ben de kendi nefsimde zikrederim, eğer beni bir topluluk içinde zikrederse ben de onu, ondan daha hayırlı bir topluluk içinde zikrederim. O bana bir karış yaklaştığı zaman, ben ona bir arşın yaklaşıyorum. Kulum bana bir arşın yaklaştığı zaman, ben ona bir kulaç yaklaşıyorum. Kulum bana yürüyerek gelirse, ben ona doğru koşarım”* buyurduğunu nakletmiştir.²⁵⁷ Yine *“Oturup Allah'ı zikreden hiçbir topluluk yoktur ki, onları melekler kuşatmış, rahmet kaplamış ve üzerlerine sekîne inmiş*

²⁵³ Bkz. Bakara, 2/152, 239; Âl-i İmrân, 3/41, 191; Nisâ, 4/142; Mâide, 5/4, 91; En'âm, 6/119, 121, 138, En'âm, 6/45; Hüd, 11/12; Yûsuf, 12/104; Hicr, 15/6, 9; Nahl, 16/13, 43, 44; İsrâ, 17/44; Kehf, 18/101; Tâhâ, 20/3, 99.

²⁵⁴ Âl-i İmrân, 3/191.

²⁵⁵ Bakara, 2/152.

²⁵⁶ Ra'd, 13/28.

²⁵⁷ Buhârî, *Sahîhu'l-Buhârî*, Tevhid 16, VI, 2694 (Hn: 6970); Müslim, *Sahîhu Müslim*, Zikir 1, IV, 2061 (Hn: 2675).

olmasın. Allah da bu kimseleri huzurunda bulunan yüce topluluğa (meleklerle) anar."²⁵⁸ buyurarak zikrin önemi ve lütuflarından bahsetmiştir.

İlk dönem tasavvufî kaynaklarda zikir ile ilgili bilgiler bulunmaktadır. Genel olarak mahiyet ve fazilet açısından değerlendirilen zikir, Kur'an-ı Kerîm ve Hz. Peygamber'in sünneti çerçevesinde teşekkül etmiştir. İlk dönem sûfîleri zikri, beş vakit namazın dışında dua etmek, Allah'ı tesbih etmek, tekbir ve salavat ile Hakk'ı anmak olarak anlamışlardır. Tarikatların teşekkülü sonrasında zikir daha sistemli hale gelmiştir.²⁵⁹

Hz. Peygamber, tevhid zikrinin en faziletli zikir olduğunu söylemiştir.²⁶⁰ Özellikle tevhid zikrinin uygulaması yapılırken bu zikrin manasını düşünerek yapılması gerektiği vurgulanmıştır. "Lafzı Celal" adı verilen "Allah" isminin anılması ise kalbin uyanışını ve manevî lütuflara mazhar olmasını sağladığı söylenmektedir. Seyr u sülûkündeki mertebesine göre müride "La ilahe İllallah, Allah, Hu, Hayy, Hak, Kayyum, Kahhar" gibi isimlerle zikretmesi gerektiği telkininde bulunulmuştur.²⁶¹

Salih Baba'nın dizelerinde de zikre dair ayrıntılar yer almaktadır.

*"Ol müdavim zikr-i Hakk'a dâima
Boş bırakma kalbini hiç bir nefes"*²⁶²

*"Olup kâim seherlerde çalış zikre devam eyle
Zikirden bil garaz her bir murada nail olmaktır"*²⁶³

Anılan beyitlerde Salih Baba, zikir ile her daim meşgul olunması ve kalbin bir an bile Hakk'ı anmaktan uzak kalmaması gerektiğini vurgulamaktadır. Bir şeyi bile bile

²⁵⁸ Müslim, *Sahîhu Müslim*, Zikir 11, IV, 2074 (Hn: 2700).

²⁵⁹ Bilgen, Yasemin, *Tasavvuf'ta Zikir Kavramı Ve İmam Birgivi'nin Er-Risâle Fi'z-Zikri'l-Cehrî' İsimli Eserinin Tahlili* (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Iğdır Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Iğdır 2019, s.9.

²⁶⁰ Tirmizî, Ebû İsa Muhammed b. İsa, *Sünenü't-Tirmizî*, thk. Ahmed Muhammed Şâkir vdğ., I-V, Şirketü Mektebeti ve Matba'ati Mustafâ el-Bâbî, Mısır 1962-1977, Dua 9, V, 462 (Hn: 3383).

²⁶¹ Bilgen, *Tasavvuf'ta Zikir Kavramı Ve İmam Birgivi'nin Er-Risâle Fi'z-Zikri'l-Cehrî' İsimli Eserinin Tahlili*, s.10.

²⁶² Ayvaz, *Râbita-i Nakşi Hayâlî – Divan Tüfekçizâde Sâlih Baba*, s. 140.

²⁶³ Ayvaz, *Râbita-i Nakşi Hayâlî – Divan Tüfekçizâde Sâlih Baba*, s. 123.

anımsamamak gaflet, bilmeyerek hatırlayamamak unutmaktır. Kur'an-ı Kerîm'de Allah'tan habersiz olan kişiler için gaflet kelimesi kullanılmıştır. Tasavvuf literatürüne de giren kavram Allah'tan habersiz olan kişiler için kullanılmıştır.²⁶⁴ Bu sebep ile olsa gerek Salih Baba mısralarında gaflet içerisinde olunmaması gerektiğini öğütlemiştir.

Tasavvufî hayat çerçevesinde seher vakti denilen vaktin önemi büyüktür. Zikir her an ve her yerde Allah'tan gafil olmadan yapılması gerekmektedir. Ancak seher vakti yapılan zikrin insanın manevî dünyasında daha çok tesir ettiği aşikârdır. Zikir ilk başta dil ile başlar kalpte son bulur.²⁶⁵ Zikirden maksadın istediğine kavuşmak olduğunu vurgulayan Salih Baba, müridde bulunan Hakk'a vâsıl olmak arzusunun zikir ile karşılık bulacağını söylemektedir.

*“Kimi Allah'ı zikr eyler kimi mâlını fıkır eyler
Kimi hâline şükr eyler bu esrarı nemî-dânem”*²⁶⁶

*“Def ile dünbelek zikr edenler
Huda'dan eylemezler mi hicabı”*²⁶⁷

Salih Baba çevresindeki bazı insanların halinden haber verirken kiminin zikir ile kiminin dünya ile kiminin ise şükr ile yaşadığını söylemektedir. Allah'ı herdem hatırlamak ile huzur bulan insanın farklı meşgalelerle uğraşmasını anlamlandıramamaktadır. Ayrıca Allah'ı zikretmenin de belli bir adabının olduğunu dile getiren Salih Baba, çalgı aletleri ile zikretmeyi uygun görmemiştir. Bunda Salih Baba'nın hafî zikri benimseyen Nakşi gelenekten gelmesinin etkisi olduğu açıktır.²⁶⁸

*“Kuralım halka-i zikri
Kamu bir edelim fikri
Kılalım hamd ile şükri
Bu meydân-ı muhabbettir*

²⁶⁴ Uludağ, Süleyman, “Gaflet”, *TDV İslam Ansiklopedisi (DİA)*, XIII, s. 283, ss. 283-284, İstanbul 1996.

²⁶⁵ Bursevî, İsmail Hakkı, *Ruh'ul-Beyan Tefsiri*, ed. Mehmet Doğru, Damla Yayınevi, I, VIII. Baskı, İstanbul 2012, s.534.

²⁶⁶ Ayvaz, *Râbita-i Nakşi Hayâlî – Divan Tüfekçizâde Sâlih Baba*, s. 220.

²⁶⁷ Ayvaz, *Râbita-i Nakşi Hayâlî – Divan Tüfekçizâde Sâlih Baba*, s. 364.

²⁶⁸ Uygun, Mehmet Nuri, “Zikir”, *TDV İslam Ansiklopedisi (DİA)*, XXXIV, s. 412, ss. 412-413, İstanbul 2013.

Tarîk-i ehl-i iffettir”²⁶⁹

*“Nakşibendî’ler kurunca halka-i illâ-yı Hû
Keşf olur arz u semâvât arş-ı alâ “Hû” çeker*”²⁷⁰

*“Dâireyiz hem kudümüz cismimiz neydir bizim
Aşk u sevdadır gıdamız bağrımız meydir bizim
Virdimiz ism-i celâl’dir kalbimiz “Hay”dır bizim
Zikrimiz ihfâ-durur esrâr-ı Kur’ân bizdedir*”²⁷¹

Her tarikatın kendi usul ve adabına göre toplu ve ferdi olarak tertip ettiği zikir usulü vardır. Salih Baba Nakşibendiyye tarikatının bir müntesibi olduğu için bu cemiyetin usulü olan toplu zikirden örnekler vermektedir. Nakşibendiyye mensubu müridlerin toplu zikrine verilen özel ad ise hatm-i hâcegândır.²⁷² Salih Baba da dizelerinde hatm-i hâcegândan bahsetmiştir. Kurulan halkayı aşk ve muhabbet bağına benzeten Salih Baba, zikir meclisinde nice manevî feyz ve bereketin keşf olunmasından bahsetmektedir.

Zikir eyleminin sesli ve sessiz olmak üzere iki ayrı uygulaması vardır. Sesli yapılan zikre cehri zikir denilirken sessiz yapılan zikre ise hafi zikir denir. Nakşibendiyye usulünden izler taşıyan dizelerde hafi zikrin uygulandığından bahseden Salih Baba, seyr u sülûk mertebeleri için özel olarak kullanılan İsmi Celal ve Hay lafızlarının kullanıldığını dizelerinde ele almıştır. Ayrıca sevgi ve aşkın gönlünün gıdası olduğunu söylemiştir. Zikir de bu aşkın gönülde yer etmesi için kullanılan bir araçtır. Bal bal demekle ağız tatlanmaz. Önemli olan söylediğin sözün gönlünde aşk ve muhabbete karşılık gelmesidir.

*“Tohm-ı Hû”dan haydarım var sabr evinde beslerim
Dâhi şâbdır nev-civânım pehlivan olsun da gör*

²⁶⁹ Ayvaz, *Râbita-i Nakşi Hayâlî – Divan Tüfekçizâde Sâlih Baba*, s. 90.

²⁷⁰ Ayvaz, *Râbita-i Nakşi Hayâlî – Divan Tüfekçizâde Sâlih Baba*, s. 108.

²⁷¹ Ayvaz, *Râbita-i Nakşi Hayâlî – Divan Tüfekçizâde Sâlih Baba*, s. 122.

²⁷² Nakşibendiyye tarikatının özellikle Hâlidîyye kolunda uygulanan bir zikir şekli. Bkz. (Öngören, Reşat, “Hatm-i Hâcegân”, *TDV İslam Ansiklopedisi (DİA)*, XVI, s. 416, ss. 416-417, İstanbul 1997.)

“Tîğımız İsm-i celâl’dir topumuz tevhid-durur
Gürz-i kakhârı çekip kanlar revan olsunda gör”²⁷³

“Lâ” ile “illâ” rumuzun fehm eden arifleriz
Biz şühûd-ı vahdetiz kesretde hayran bekleriz”²⁷⁴

“Dedim hüsnüne mağrur olma kim bir hûb-cemâlin var
Benim de her seher ihrâk eder ism-i celâlim var”²⁷⁵

Salih Baba, seyr u sülûk yolunda ilerlemek için ve nefis ile mücahede etmek için zikri silah olarak kullandığından bahsetmektedir. Nefsin istek ve arzularına karşı zikir ile baş edilebileceğini söylemektedir. Dizelerde nefsin azgınlıklarına karşı her mertebede farklı bir zikir telkini ile mücadele edilmesi gerektiği anlaşılmaktadır.

“Küntü kenz”in mebdeinden aşk u sevda “Hû” çeker
“Lâ”yı iskât eyleyenler dâim illâ “Hû” çeker”

“Can kulağın tut basîret gözlerin aç müddeî
Her bir eşyanın yüzünden her bir esma “Hû” çeker”

“Hâki bâdı âbı âteş sen ne sandın zâhidâ
İsm-i a’zamdır bular nakş-ı dilârâ “Hû” çeker”²⁷⁶

“Erişti nefha-i Rahman açıldı lâle sünbüller
Okurlar ism-i a’zam cümle kudsîler ve bülbüller
Bu esrâr-ı ilâhîden haberdâr olmayan diller
Ne yatarsın behey gafil uyan bir an seher vakti”²⁷⁷

“Uyanır bülbül-i canlar kafeste

²⁷³ Ayvaz, Râbita-i Nakşi Hayâlî – Divan Tüfekçizâde Sâlih Baba, s. 125.

²⁷⁴ Ayvaz, Râbita-i Nakşi Hayâlî – Divan Tüfekçizâde Sâlih Baba, s. 137.

²⁷⁵ Ayvaz, Râbita-i Nakşi Hayâlî – Divan Tüfekçizâde Sâlih Baba, s. 110.

²⁷⁶ Ayvaz, Râbita-i Nakşi Hayâlî – Divan Tüfekçizâde Sâlih Baba, s. 107.

²⁷⁷ Ayvaz, Râbita-i Nakşi Hayâlî – Divan Tüfekçizâde Sâlih Baba, s. 316.

Okurlar ism-i a'zam her nefeste”²⁷⁸

“Dervîşler cennet gülü

İsm-i a'zam bülbülü

Hayât bahş eyler dili

Ben dervîş olamadım

Hakkı da bulamadım”²⁷⁹

Allah’a yalvarmanın en güzel yolu, ona isimleriyle dua etmektir. Bunlar içerisinde isimlerin en yücesi olan ismi azam ile dua etmek daha makbul olur. Salih Baba da ismi azam zikri çekenleri bülbüllere benzetmiştir. Dizelerde canı, bülbüle benzeten Salih Baba, her nefeste ismi azamı çekerek hayat bulduklarını dile getirmiştir.

“Ledünnî varidatın

İsm-i zâttır evradın

Şefîsin usât in

Haşr-ı kübrâda sâkî”²⁸⁰

“Mefhar-ı arz u semâvât encüm ü şems ü kamer

Nüsha-i kübrâ vücûdun ism-i a'zam mazharı”²⁸¹

“Hakikat mazharı hem ism-i zâttır

Sıfatın cümle burhanı şerî'ât”²⁸²

Tasavvuf edebiyatında insan âlemin numunesi niteliğindedir. Dolayısıyla insan âlemi içinde barındırır. Şeyh Galib’in dizelerinde “*Hoşca bak zâtına kim zübde-i*

²⁷⁸ Ayvaz, *Râbita-i Nakşi Hayâlî – Divan Tüfekçizâde Sâlih Baba*, s. 380.

²⁷⁹ Ayvaz, *Râbita-i Nakşi Hayâlî – Divan Tüfekçizâde Sâlih Baba*, s. 240.

²⁸⁰ Ayvaz, *Râbita-i Nakşi Hayâlî – Divan Tüfekçizâde Sâlih Baba*, s. 312.

²⁸¹ Ayvaz, *Râbita-i Nakşi Hayâlî – Divan Tüfekçizâde Sâlih Baba*, s. 361.

²⁸² Ayvaz, *Râbita-i Nakşi Hayâlî – Divan Tüfekçizâde Sâlih Baba*, s. 56.

âlemsin sen. Merdüm-i dîde-i ekvân olan âdemsin sen.”²⁸³ dediği gibi Salih Baba da Muhammed Sami Erzincânî’yi âlemin bir yansıması olarak betimlemiştir.

Salih Baba mürşidinin zikrinin ismi zât olduğunu söyleyerek kemal basamaklarının sonunda olduğunu dile getirmiş ve sülûk ehli kişilerin kalblerinde hâsıl olan varidattan bahsetmiştir. Varidat kişinin kastı ve dahli olmaksızın kalbine gelen ilham, feyz ve mânâlardır. Bu minvalde mürşidinden gelen varidatın rahmani olduğuna dikkat çekmektedir.²⁸⁴

*“Zikr ü fikr ile ibâdetle varılmaz bu yola
Hizmetinde dâim ol şeyhin rızâsını dile
Hubb-ı lillah âşık ol gönlüne girmeklik ile
Sen seni mahv eylemektir “lâ”yı “illâ”dan garaz”*²⁸⁵

Salih Baba zikrin, fikrin ve ibadetlerin maksadının ilahi aşkı elde etmek olduğunu söylemektedir. Bunca mücadelenin insanın kendi yokluğunun farkında olması amacına matuf olduğuna temas eden Salih Baba, bunları elde edebilmenin yolunun mürşidi kâmilin gönlünde yer edebilmekten geçtiğini söylemektedir. Mürşidinin rızasını elde etmek hem ilahi aşkın elde edilebilmesinin de hem de manevî mertebelerin aşılmasının yolu olduğunu ele almaktadır.

2.8. Fenâ ve Bekâ

Sözlük anlamı ile fenâ yok olmak, silinmek gibi anlamlara gelirken bekâ var olmak, varlık bulmak gibi anlamlara gelmektedir.²⁸⁶

Fenâ Hakk’a doğru ilerlemenin son noktası olarak tanımlanırken, bekâ Hakk’a ilerlemenin ilk noktasıdır. Tasavvufi terbiye içerisinde mürid, kabiliyet ve seyr u sülukundaki ilerlemesine göre fenâ ve bekâ makamlarını yaşar. Fenâ müridin kendi benliğinin ve fiillerinin bilincinde olmayışıdır. Fenâ makamının belli mertebelerinde

²⁸³ Göktaş, Mehmet, “Şeyh Galip’in ‘Hoşça Bak Zatına Kim Zübde-İ Âlemsin Sen’ Mısraı Bağlamında İnsanın Mahiyetine Dair”, *Erzincan Eğitim Fakültesi Dergisi*, 9/2, s. 289-290, ss.289-308, Erzincan 2009.

²⁸⁴ Ceylan, Semih, “Vârid”, *TDV İslam Ansiklopedisi (DİA)*, XXXXII, s. 519, ss. 519-520, İstanbul 2012.

²⁸⁵ Ayvaz, *Râbita-i Nakşi Hayâlî – Divan Tüfekçizâde Sâlih Baba*, s. 152.

²⁸⁶ Cebecioğlu, *Tasavvuf Terimleri Ve Deyimleri Sözlüğü*, s. 161; Seyyid Şerif Cürcânî, *Ta’rîfât Tasavvuf Istılahları*, s. 58.

şathiyat adı verilen şeriata aykırı sözler bulunabilir. Burada kişinin bilincinin yerinde olmadığını idrak edip ona göre muamele edilmesi gerekmektedir. Bekâ ise müridin dini vecibelerde Hakk'ın iradesine göre hareket etmesidir.²⁸⁷

İlk dönem sûfilere fenâyı anlamlandırmak için üç mertebeden bahsetmişlerdir. Birincisi müridin nefsani arzu ve isteklerinden arınıp Allah'ı istemesi ve dilemesidir. İkinci olarak kalbinde Allah arzusu bulunan müridin Hakkın tecellilerine mazhar olup bu tecellilerde fenâ bulmasıdır. Üçüncü olarak Allah'ın hakikatini maddi manevî her alanda hissederek duruma gelmesidir.²⁸⁸

Tasavvuf düşüncesinin tarihi serencamı içerisinde varlık ile ilgili görüşlerin öne atılması ile fenâ kavramının anlam dairesi genişlemiştir. Özellikle tasavvuf coğrafyası içerisinde vahdet-i vücud anlayışının yer bulması ile fenâ fi'l kusud (maksadın, Allah'ın iradesine uygun olması gerektiği), fenâ fi's şühud (âlem de Allah'tan başka hiçbir şeyin müşahade edilmemesi) fenâ fi'l vücud (Allah'ın varlığından başka bir varlığın tanınmaması) fikirleri gelişmiştir.²⁸⁹

Tarikatların teşekkül etmesi ile fenâ kavramına yeni manalar yüklenmiştir. Mürid mürşid münasebetinin disiplinli bir şekilde cereyan ettiği bu dönemde müridin yaşamış olduğu tecrübeler fenâ kavramının anlamını genişletmiştir. Müridin mürşidi ile arasındaki feyz ve muhabbetten ötürü kalbinin dolup taşması sonucunda mürşidinden başka bir şey düşünmemesi durumuna fenâ fi'sseyh denmiştir. Tarikat ve tasavvuftan maksat mürşidde fani olmak değildir. Allah aşkını gönüllerde uyandırmak, onun ile huzur bulmaktır. Bunun ilk basamağı mürşidinde fani olmaktır. Müridin mürşidi ile arasındaki ülfetten dolayı müridin kendi fillerinde mürşidinin fillerini görmesidir. Daha sonra mürşid kendi mensubiyeti bulunduğu tarikatın pirini müridine tanıtırarak arasında ülfet ve muhabbet bağının kurulmasını sağlar bu, müridin fenâ basamaklarından ikincisi olan fenâ fil pir olarak isimlendirilir. Pirinin muhabbeti ile

²⁸⁷ Altıntaş, Hayrani, *Tasavvuf Tarihi*, Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Yayınları, Ankara 1986, s. 124; Kâşânî, *Tasavvufun Ana Esasları (Misbâhu'l-Hidâye ve Miftâhu'l-Kifâye)*, s. 422-423.

²⁸⁸ Çamlıca, Orhan, *Ahmed Câhidi'nin Nasihatnâme ve Tevhid-i Zât Adlı Risaleler'inin Tahlili* (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Marmara Üniversite Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul 2006, s. 56-57; Kuşeyrî, Abdülkerim, *Kuşeyrî Tasavvuf'un İlkerleri*, çev. Tahsin Yazıcı, Kervan Kitapçılık, I, İstanbul 1978, s.141-143.

²⁸⁹ Kara, Mustafa, "Fenâ", *TDV İslam Ansiklopedisi (DİA)*, XII, s. 333, ss. 333-335, İstanbul 1995; Türer, Osman, *Tasavvuf Tarihi*, Ataç Yayınları, I. Baskı, İstanbul 2011, s. 96-97; Sunar, Cavit, *Ana Hatları ile İslam Tasavvufu Tarihi*, Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Yayınları, Ankara 1978, s. 91-93.

dolan müridi mürşid, Hz. Peygamber'in muhabbeti ve ülfeti ile tanıştırır. Kur'an-ı Kerîm'de Allah'ı sevebilmenin ön koşulunun Hz. Peygamber'i sevmekten geçtiği vurgulanmıştır.²⁹⁰ Hz. Peygamber'de fani olan mürid Allah'ta fani olur böylece Allah'ın aşkı ile gönlü huzur bulur.²⁹¹

Fenâ'nın devamı bekâdır. Allah'ta fani olan mürid, bekâyâ ererek âlemdeki her şey de Allah'ın varlığını hisseder. Bu bakış açısı içerisinde dünyalık sıkıntılardan âzede bir şekilde yaşama bilincine kavuşur. Her şeyin Allah'tan geldiğini bilen kişi kızacak, sinirlenecek, isyan edecek bir şey göremez. Tasavvuf literatüründe bu makamda olanlar hem madden hem manen insanı kâmil olarak nitelendirilirler. Artık kemâlâtâ eren kişiler gelene değil gönderene bakar, bakışındaki feraset ile olayların hikmetini çözer.²⁹²

“Tenezzülden halâs olmaklık iste

Terakkiden fena bulmaklık iste

Hak ile âşinâ olmaklık iste

Bu berzah âlemin geçmek dilersen

Beka gülşanına göçmek dilersen ”²⁹³

“Fenadan çek elin iste bekâyı

Bir el dönderemez iki dolabı ”²⁹⁴

“Beka semtine gönder kârbânı

Hakikat şehrine şâhâna gel gel ”²⁹⁵

²⁹⁰ Âli İmran 3/31

²⁹¹ Afifi, Ebü'l-Alâ, *Muhyiddin İbnu'l Arabî'nin Tasavvuf Felsefesi*, çev. Mehmet Dağ, Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Yayınları, Ankara 1975, s. 124-131; Mevlana Celaleddin-i Rûmî, *Mesnevi*, çev. Tahîr-ul Mevlevî, Selâm Yayınları, II, İstanbul 1964, s. 28; Taşpınar, Kadir, *Tasavvufta Mürşid Râbitası* (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Rize Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Rize 2010, s. 88-90.

²⁹² Frager, Robert, *Kalp, Nefs ve Ruh*, çev. İbrahim Kapaklıkaya, Gelenek Yayıncılık, II. Baskı, İstanbul 2003, s. 223; Kara, “Fenâ”, *TDV İslam Ansiklopedisi (DİA)*, s. 334.

²⁹³ Ayvaz, *Râbita-i Nakşi Hayâlî – Divan Tüfekçizâde Sâlih Baba*, s. 198.

²⁹⁴ Ayvaz, *Râbita-i Nakşi Hayâlî – Divan Tüfekçizâde Sâlih Baba*, s. 364.

²⁹⁵ Ayvaz, *Râbita-i Nakşi Hayâlî – Divan Tüfekçizâde Sâlih Baba*, s. 206.

Salih Baba dizelerinde nefsin iradesinin sufli olandan ulvi olana yönlendirilmesi gerektiğine değinmiştir. Gelip geçici dünya hayatının farkında olup ebedi olacak şeylere yönelmeyi tavsiye eden Salih Baba beka kavramı üzerinde durmuştur. Bekaya erişebilmenin yolunun isteklerden kurtulmak olduğunu vurgulayan Salih Baba, dünya hayatına gönlünde yer verilmediği zaman Hak ile yakın olunabileceğini ifade etmiştir.

*“Varlığın sonu fenadır yokluğun sonu beka
Her kemâle irgürür bil cümle noksanı adem*

*“Kesret ehlinin fenası vahdet ehline beka
Perverîşi hem hayâtı nimeti nâm adem”²⁹⁶*

Anılan dizelerde fenâ makamlarının Hakk’ın varlığını bulana değin devam edeceğine değinilmiştir. Kişinin kendi yokluğunun farkında olması sonucunda kemale erişeceğini söyleyen Salih Baba fenâdan sonra bekâ bulan kişinin kemâlâta ereceğini bildirmiştir.

*“Senin bu benliğin çıksın aradan
Fenâfillâh olup gitsin irâden”²⁹⁷*

Yukarıda da belirtildiği üzere fenâ yolu, kişinin kendi nefsanî arzu ve isteklerinden sıyrılıp, Allah’ın iradesi ile yaşamayı gerçekleştirdiği bir yoldur. Fenâ basamaklarının amacı bu nefsanî iradeyi rabbani iradeye tebdil etmektir.

*“Beka gülzârının solmaz gülüdür
Hakikat cân ilinin bülbülüdür”²⁹⁸*

*“Zü’l-cenâheyndir bekâ-ender-bekâ olmuş-durur
Gir kanadı altına fevka’l-ulâ seyrâna bak”²⁹⁹*

“Beka sultanlarının kullarıyız

²⁹⁶ Ayvaz, *Râbita-i Nakşi Hayâlî – Divan Tüfekçizâde Sâlih Baba*, s. 229-232.

²⁹⁷ Ayvaz, *Râbita-i Nakşi Hayâlî – Divan Tüfekçizâde Sâlih Baba*, s. 373.

²⁹⁸ Ayvaz, *Râbita-i Nakşi Hayâlî – Divan Tüfekçizâde Sâlih Baba*, s. 381.

²⁹⁹ Ayvaz, *Râbita-i Nakşi Hayâlî – Divan Tüfekçizâde Sâlih Baba*, s. 176.

*Hakikat bağının bülbülleriyiz
Şahadet âleminin erleriyiz
Tarik-i Nakşibend'e cân-fedâyem
Der-i Sâmî'de bir kemter gedâyem*”³⁰⁰

*“Mezûniyyet almış Sıbgatullah'dan
Bekâbillah olmuş fenâf illahdan
Hiçbir nefes hâlî değil Allah'dan
Herbir alkışları Pîr-i Tâgî'nin*”³⁰¹

*“Bekâbillah olan canlar bu menzilde karâr eyler
Oturup kürsiler üzre iki yüzden eder seyrân*”³⁰²

Mürşidi kâmil, âlemde yaratılmış her şeyin Allah ile bekâ bulduğunun bilincinde olarak yaşar. Bu bakış açısı bekâ mertebesinin lezzetini tatmış ve sülûkunu sona erdirmiş kişilerde bulunur.

*“Ledünnî ilmi deryadır balık nefsidir ey kardaş
Bekâbillah bu menzildir hayât buldu nihayetden*”³⁰³

*“Pîrimiz Şeyh-i Sâmî'dir Muhammed'dir Anın ismi
Bekâbillâh olup zâtı tecellî Turudur cismi
Boyanıp reng-i dildâre bilinmez anların resmi
Okurlar mekteb-i dilde bular Kur'ân seher vakti*”³⁰⁴

Seyr u sülûk için çalışan mürid emeline vakıf olmak amacıyla fenâ basamaklarını geçmelidir. Bu mertebeye ulaşan sâlik fenâ halinin gereği olarak kendi hislerinden feragat eder. Bu meyanda fenânın nihayetini bekâ ile sonlandıranlar olduğu

³⁰⁰ Ayvaz, *Râbita-i Nakşi Hayâlî – Divan Tüfekçizâde Sâlih Baba*, s. 244.

³⁰¹ Ayvaz, *Râbita-i Nakşi Hayâlî – Divan Tüfekçizâde Sâlih Baba*, s. 181.

³⁰² Ayvaz, *Râbita-i Nakşi Hayâlî – Divan Tüfekçizâde Sâlih Baba*, s. 247.

³⁰³ Ayvaz, *Râbita-i Nakşi Hayâlî – Divan Tüfekçizâde Sâlih Baba*, s. 277.

³⁰⁴ Ayvaz, *Râbita-i Nakşi Hayâlî – Divan Tüfekçizâde Sâlih Baba*, s. 318.

gibi fenâfillâhta kalan sâlikler de vardır. Bekâ mertebesine gecen kişiler irşad görevini üstlenebilecek olan kişilerdir ki bunlara mürşidi kâmil adı verilir.

Bekâ mertebesinin bazı hallerinden bahseden Salih Baba, bekâyâ erişen mürşidlerin halinin hiçbir zaman Allah'tan gafil olmamak olduğunu dile getirmiştir. Ayrıca son mertebenin bekâ olduğunu söylemiş ve burada Hakk'ın tecellilerine mazhar olduğunu söylemiştir.

*“Hebaya verme gel ömrün ara bul kâmil insânı
Halâs olup tenezzülden geçegör işbu meydânı
Beka semtine azm eyle terakkiden olup fânî
Halîlullah gibi pervane ol dönme bu âteşten
Haber almak dilersen hâl-i aşkı sor belâ-keşten”³⁰⁵*

*“Gel ey cân bülbülü gaflette kalma
Muhabbet güllerin görmek dilersen
Beka mülküne azm et fânî olma
Muhabbet güllerin görmek dilersen
Hakikat meyvesin dermek dilersen”³⁰⁶*

Çıkılan çetin yoldan dönülmemesi gerektiğini vurgulayan Salih Baba, müridin mürşidinin gözetiminde azim ve sebat ile çalışması gerektiğini belirtmiştir. Aynı zamanda o, sabrın sonunun selamet olduğunu belirtmiş, ilahi aşkı imtihanlardan geçtikten sonra bulacağını söylemiştir.

2.9. Muhabbet

Sözlükte h-b-b harflerinden türeyen muhabbet kelimesi herhangi bir şeye karşı duyulan sevgi anlamına gelmektedir. Tasavvuf ıstılahında ise Hakk'a ve Hakk'a giden yoldaki her şeye karşı hissedilen sevgi anlamına kullanılmaktadır.³⁰⁷

³⁰⁵ Ayvaz, *Râbita-i Nakşi Hayâlî – Divan Tüfekçizâde Sâlih Baba*, s. 258.

³⁰⁶ Ayvaz, *Râbita-i Nakşi Hayâlî – Divan Tüfekçizâde Sâlih Baba*, s. 269.

³⁰⁷ Uludağ, Süleyman, “Muhabbet”, *TDV İslam Ansiklopedisi (DİA)*, XXX, s. 338, ss. 338-339, İstanbul 2005.

Allah’a olan muhabbetin insanda üç hali vardır. Birincisi toplumun genelinin duyduğu muhabbettir ki bu Allah’ın lütuf ve ihsanlarının farkında olan kişide, kalbinin hoşnut olması ile olan muhabbettir. İkincisi Allah’ın tecellilerinin farkında olan kişinin âlemi onun isimleri ile deveren ettiğini görmesi ve hayran olması sonucunda duyduğu muhabbettir. Üçüncüsü ise Allah’ın zatına olan muhabbettir ki muhabbeti asliye denilen asıl muhabbet de budur.³⁰⁸

Kur’an-ı Kerîm’de muhabbet kavramı ve türevleri seksen üç yerde geçmektedir. Hz. Allah sevgi ve iyiliğin gücünü ifade ederken, Allah’ın emir ve buyruklarını yerine getirmeyenlerin bu sevgiden mahrum kalacağını vurgulamaktadır. Seven sevdiği ile olan ilişkisine dikkat eder çünkü sevdiğinin sevgisinden mahrum kalmaktan korkar. Allah, emirlerine asi olan kişileri değil yaptıkları kötü davranışları kınamaktadır.³⁰⁹

Kur’an-ı Kerîm’de Allah ve resulüne sevgi ile ilgili özellikle vurgularda bulunulmuştur. Örnek olması açısından “*De ki: Eğer Babalarınız, oğullarınız, kardeşleriniz, eşleriniz, hısım akrabanız, kazandığınız mallar, kesada uğramasından korktuğunuz ticaret, hoşlandığınız meskenler size Allah ve Resulünden ve Allah yolunda cihad etmekten daha sevgili ise, artık Allah emrini yerine getirinceye kadar bekleyin.*”³¹⁰ ayeti önemli bir ölçüttür. Ayette de vurgulandığı üzere Allah ve resulünün sevgisi yaratılmış bütün sevgilerin üzerinde olmalıdır. Kişinin iç dünyasında Allah ve resulünün sevgisi her şeyden önde olmalıdır.

Hiz. Peygamber’in sevgi, şefkat ve merhametlerle dolu bir hayatı vardır. Hiz. Peygamber: “Üç haslet vardır ki, bunlar kendisinde bulunan kimse imanın zevkini tadar: Allah ve Resulünün kişiye başkalarından daha sevimli olması...”³¹¹, bu minvalde bir diğer hadiste “İman etmedikçe cennete giremezsiniz, birbirinizi sevmedikçe de iman etmiş sayılmazsınız”³¹² şeklinde rivayet edilmiştir. Buradan anlaşılıyor ki insanın

³⁰⁸ Cebecioğlu, *Tasavvuf Terimler ve Deyimleri Sözlüğü*, s. 313; Polatoğlu, Arzu, *İsmail Hakkı Bursevî’nin “Şerh-i Ebyat-ı Hacı Bayram-ı Velî” Adlı Eseri* (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Dokuz Eylül Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İzmir 2008, s-30-33; Ennedvi, Abdulbari, *Kuran ve Sünnet Işığında Tasavvuf ve Hayat*, çev. Musatafa Ateş, İrfan Yayıncılık, İstanbul 1996, s. 187-189.

³⁰⁹ Çukukcu, Hatice, *Ebu Talib El-Mekkî ve Ebu Hamid Muhammed El- Gazalî’de Muhabbet Anlayışı* (Yayımlanmamış Doktora Tezi), Ondokuz Mayıs Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Samsun 2010, s. 28-29.

³¹⁰ Tenvbe, 9/24.

³¹¹ Buhârî, *Sahîhu’l-Buhârî*, İman 8, I, 14 (Hn: 16); Müslim, *Sahîhu Müslim*, İman 15, I, 66 (Hn: 43).

³¹² Müslim, *Sahîhu Müslim*, İman 22, I, 74 (Hn: 54).

gönlünde bulunan sevgi bir iman meselesidir. Mürid de kemal seviyesinde bir imanı arzulamaktadır. Bu imanı Hz. Peygamber'e bağlı olmadan, onu sevmeden, mümin kardeşlerini sevmeden elde edilemeyeceği esastır.

Hz. Allah'ın bu denli önem atfettiği bu sevgi insanlığa karşı hizmeti, insanların gönüllerinin imarı ve irşadı için önemli bir nimettir. Bu sevgi insanları bir arada tutan, karşılıklı çıkar ilişkisine dayanmayan, yaptığını Allah için yapan bir toplum ön görmektedir.

İlk dönem sûfilere aşk kavramını kullanmaktan uzak durmuşlar, muhabbet kavramı üzerine yoğunlaşmışlardır. Kelabazi (ö. 380/990) *Ta'arruf* adlı eserinde muhabbet ile ilgili özel bir bölüm açmıştır. Bu bölümde sûfilere sözlerine yer vermiştir. Burada muhabbet hakkında kulun Allah'a olan tenezzülü, onun emir ve buyruklarına uyma, sakındırdıklarından kaçınma ve kaza ve kaderine razı olma gibi tanımlamalar da bulunmuşlardır.³¹³

Kelabazi muhabbeti, avamın ve havasın yaşadığı muhabbet olarak ikiye ayırmıştır. Avamın muhabbetine ikrar demiş, burada genel anlamda insanların muhabbetine yer vermiştir. Havasın muhabbetini iman ve tevhid sevgisi olarak görmüş ve bunu vecd olarak tanımlamıştır.³¹⁴

Kuşeyrî, Kelabazi gibi ikili bir tasnife gitmiş ve muhabbeti ulemanın muhabbeti ve sûfilere muhabbeti şeklinde taksim etmiştir. Ulemanın muhabbetini irade ortaya koymak, sûfilere muhabbetini Allah'ın kula ve kulun da Allah'a olan sevgisi olarak tanımlamıştır. Allah'ın kula muhabbeti ona özel bir nimet vermeyi murad etmesidir. Kulun Allah'a olan muhabbeti ise gönlünün derununda bulunduğu kıymetli, şerefli, zevkli bir haldir. Bu yüce sevgiye nail olanların kalbi ona ulaşmak için çırpınır. Onun zikri ile huzur ve sükûnet bulur, onsuz bir an bile geçiremez. Kendi isteklerinden vazgeçip Allah'ın isteklerini yapar. Bu hali anlatmanın imkânsızlığına da vurgu yapan Kuşeyrî bunun ancak yaşanmakla anlanabileceğini dile getirir.³¹⁵

*“Bu mahlûkun kamu aslı muhabbetten yaratıldı
Muhabbet olmasa bil kim büyütmez yavrusun hayvan”*³¹⁶

³¹³ Kelabazi, *Doğuş Devrinde Tasavvuf Ta'arruf*, s. 163-164.

³¹⁴ Kelabazi, *Doğuş Devrinde Tasavvuf Ta'arruf*, s. 165.

³¹⁵ Uludağ, “Muhabbet”, s.339.

³¹⁶ Ayvaz, *Râbita-i Nakşi Hayâlî – Divan Tüfekçizâde Sâlih Baba*, s. 249.

*“Kamu bu âlemin aslı muhabbetden değil midir
Nedir kahr-ı celâl içre dil-i vîrânıma bâis”³¹⁷*

*“Ahad’dan hem zuhura geldi Ahmed
Muhabbetten yaratıldı Muhammed
Terinden cümle âlem giydi hil’ât
Kimi süflâ kimisi ehl-i iffet
Zuhuratı pîrimden söylerem ben
Bu yolda canı kurbân eylerem ben”³¹⁸*

*“Muhabbetten murâd ancak Muhammed hâsıl olmaktır
Muhammed'den murâd şahım visale vâsıl olmaktır”³¹⁹*

Sûfilere göre varlığın kaynağı muhabbettir. İlk yaratılan Hz. Muhammed’in nurudur ve diğer her şey bu nurdan meydana gelmiştir. Salih Baba da beyitlerinde bu gerçeğe temas etmiştir.³²⁰ Bu meyanda muhabbetten maksadın Hz. Muhammed’e ulaşmak olduğunu belirten Salih Baba, Hz. Muhammed’e ulaşmak istemenin gayesini de Hakk’a vuslat olduğunu ifade etmiştir.

Müridin mürşidine, bulunduğu tarikatın pirine, Hz. Peygamber’e ve Hz. Allah’a ulaşan bir muhabbet silsilesi vardır. Bu yapı müridin manevî gelişmesindeki seyrini de ifade eder. Mürid de muhabbeti vasıtası ile Hz. Muhammed’in nuruna ve oradan da Hakk’a vâsıl olmayı hedefleyen bir yolculuğa çıkar.

*“Anın ile muhabbet eyleyenler
Olur irşâd misâl-i “Pend-i Attâr”³²¹*

“Derûnumda yanan nâr-ı muhabbet

³¹⁷ Ayvaz, *Râbita-i Nakşi Hayâlî – Divan Tüfekçizâde Sâlih Baba*, s. 62.

³¹⁸ Ayvaz, *Râbita-i Nakşi Hayâlî – Divan Tüfekçizâde Sâlih Baba*, s. 278.

³¹⁹ Ayvaz, *Râbita-i Nakşi Hayâlî – Divan Tüfekçizâde Sâlih Baba*, s. 123.

³²⁰ Demirci, Mehmet, “Hakikat-ı Muhammediyye”, *TDV İslam Ansiklopedisi (DİA)*, XV, s. 179, ss. 179-180, İstanbul 1997.

³²¹ Ayvaz, *Râbita-i Nakşi Hayâlî – Divan Tüfekçizâde Sâlih Baba*, s. 94.

Bana ol tuhfe-i cânân değil mi”³²²

“Muhabbet râhına gir sohbet-i pîre devam eyle
 Seni bil merd-i Hak’tır irgüren Hakk’a meram eyle
 Gıdasın kes bu nefsin nevmi şeb rûzi haram eyle
 Dilersen Hakk’a ermek nefsin sen sana râm eyle
 Vücûdun gülşanı ey dil senin hep varıdatındır
 Kamu gördüklerin cümle senin zâtı sıfatındır”³²³

Müridin mürşidine duyduğu muhabbet bir nimettir. Öyle ki bu muhabbet ona mürşidinin bir hediyesidir. Bu muhabbet ile mürid vuslata erer. Salih Baba da dizelerinde mürşidi ile muhabbet edeni mürşidinin Feridüddin Attar (ö. 618/1221)³²⁴ gibi irşad ettiğinden bahsetmektedir. Muhabbetin kazanılabilmesi için müridin mürşidinin sohbetine devam etmesi gerekmektedir. Sohbet muhabbeti meydana getirmektedir.

2.10. Aşk

Tarikatların kurulup teşekkül etmesinin ardından muhabbet kavramı anlam genişlemesine uğramış ve aşk kelimesine tekâmülü gerçekleşmiştir. Aşk kelimesi sözlükte şiddetli ve aşırı sevgi hali, sevginin son merhalesi, bir kişinin kendi benliğini sevdiğine vermesi, gözünün sevdiğinden başkasını görmeyecek derecede ona bağlı olması ve sevdiğinin kusurlarını görmeyecek dereceye gelmek olarak tanımlanmıştır. Aşk kelimesinin sarmaşık anlamına gelen aşeka kökünden türediği ileri sürülmüştür. Nasıl ki sarmaşık sardığı bitkinin suyunu emip onu soldurduğu gibi insan da aşka düşmesi ile sararıp solar. Bu duyguların yaşanmasına aşk denilmiştir.³²⁵

³²² Ayvaz, *Râbıta-i Nakşi Hayâlî – Divan Tüfekçizâde Sâlih Baba*, s. 335.

³²³ Ayvaz, *Râbıta-i Nakşi Hayâlî – Divan Tüfekçizâde Sâlih Baba*, s. 112.

³²⁴ Nakşibendi tarikatının şeyhi olan Feridüddin Attar, Tasavvufî sahada birçok eser kaleme alarak insanları kitapları ile irşad eden birisidir. (bkz. Şahinoğlu, M. Nazif, “Attâr, Feridüddin”, *TDV İslam Ansiklopedisi (DİA)*, IV, s. 95-98, ss. 95-98, İstanbul 1991.

³²⁵ Cebecioğlu, *Tasavvuf Terimleri ve Deyimleri Sözlüğü*, s. 54; Ögke, Ahmet, “Aşk”, *Tasavvuf El Kitabı*, Ed. Kadir Özköse, s.168.

Kur'an-ı Kerîm'de aşk kelimesi bulunmamaktadır. Onun yerine sevgiyi tanımlamak için muhabbet kelimesi kullanılmıştır. İbn-i Arabî aşk kelimesinin Kur'an-ı Kerîm'deki delilini Bakara Suresi'ndeki "*Allah'ı şiddetli/aşırı severler*"³²⁶ ayetinden iktibas etmiştir.³²⁷

Sûfiler aşkı iki kategoride değerlendirmişlerdir. Bunlar mecazi aşk ve hakiki aşktır. Mecazi aşk gelip geçici aşktır. Bir insanın insana veya yaratılmış bir mahlukata olan aşkıdan ibaret olan mecazi aşk beşerî aşk olarak da isimlendirilmiştir. Mecazi aşkın hakiki aşka giden bir merhale olduğu da söylenmiştir.³²⁸

Hakiki aşk Allah aşkıdır. Sûfiler Allah aşkını açıklama sadedinde "*Ben gizli bir hazine idim. Bilinmeyi sevdim, âlemi yarattım.*"³²⁹ hadisini esas alırlar. Bu hadise göre Allah, hakiki aşkın kaynağıdır. Allah'ı bilip tanımayı arzu eden kişi aşk ile ancak bunu başarabilir. Allah'ı seven kişi âleme ibret ile bakar. Her yerde onun sanatı, yüceliği ve güzelliğini görerek mest olup hayran kalır.³³⁰

İlahi aşk sadece insan ile Allah arasında değil bütün mahlûkat ile ilgilidir. Mahlûkat Allah'a olan aşkın tesiri ile onu zikreder. Hakiki aşkın idrakine varabilecek yalnızca insandır. Bu aşka nail olan kişi dünya zevk ve neşesinden, sıkıntı ve kederlerinden azade olur. Öyle ki ahiretteki makamını bile önemsemeyip yalnızca Allah'ın aşkında kalır. Onu ister onunla vuslatı arzular.³³¹

Sûfiler muhabbet ve aşk ile ilgili birçok tasnif yapmışlardır. Bunlar eşliğinde Salih Baba'nın mürid mürşid ilişkisine nasıl baktığını irdeleyelim.

*"Ey birader derd-i aşka mübtelâ olmak da güç
Sûret-i insanide hayvan-sıfat kalmak da güç"*³³²

Tasavvuf ehline göre insanlara insan kelimesi dış görünüşleri itibarıyla verilmiştir. İnsanın dış görünüşü yanında bir de iç görünüşü vardır ki bu o kişinin manevîyatıdır. İnsanın manevîyatını simgelemek için nefis kavramı kullanılmış ve nefsin

³²⁶ Bakara 2/165.

³²⁷ İbn Arabî, *Fütûhât-ı Mekkiyye*, çev. Ekrem Demirli, Litera Yayıncılık, VIII, İstanbul 2008, s. 211-212.

³²⁸ Uludağ, Süleyman, "Aşk", *TDV İslam Ansiklopedisi (DİA)*, IV, s. 11, ss. 11-17, İstanbul 1991.

³²⁹ Aydın, İbrahim Hakkı, "Kenz-i Mahfî", *TDV İslam Ansiklopedisi (DİA)*, s. 258, ss. 258-259, İstanbul 2002.

³³⁰ İbn Arabî, *Fütûhât-ı Mekkiyye*, s. 172.

³³¹ İbn Arabî, *Fütûhât-ı Mekkiyye*, s. 173.

³³² Ayvaz, *Râbita-i Nakşi Hayâlî – Divan Tüfekçizâde Sâlih Baba*, s. 64.

mertebelerinden bahsedilmiştir. Kişinin hem maddi hem manevî olarak insan sıfatı alabilmesi için kabiliyeti ölçüsünde nefsinin kemalata erdirmesi gerekmektedir. Kişi nefsinin arındırmadığı surece dış görünüş itibarıyla insan olarak görünse de nefsi bir hayvanın nefsinden farksız olacaktır. Kişinin nefsinin arındırmasını güç olduğu aşikârdır. Yukarıdaki beyitte ise bu güçlüğe işaret edilmiştir.³³³

*“Ahsen-i takvim” rumuzun anlamı zâhidâ
“Küntü kenz”in mebde’i bu aşka olmuştur esâs”³³⁴*

İlgili beyitlerde tasavvuf literatüründe muhabbet ve marifet kelimelerini açıklamak için kullanılan “Bilinmeyen gizli bir hazine idim, bilinmek istedim, bilineyim diye halkı yarattım”³³⁵ hadisi ve “Andolsun ki biz insanı en güzel şekilde yarattık”³³⁶ ayetine temas edilmiştir.

*“Pûte-i aşka girip yandır bu cismin Sâlih’â
Hazret-i Pîrin huzurunda olasın sende hâs”³³⁷*

*“Bahr-ı aşkın katresi ol sohbet-i Mevlâ ile
Katreler derya olur cem’iyyet-i kübrâ ile
Mekteb-i aşka girip oku hakikat dersini
Müddeî lâf eyleme gel bir kuru da’vâ ile”³³⁸*

*“Aşka ermek ister isen ey birader gel beri
Sîdk ile bir pîre teslim ol bırak efkârını”³³⁹*

Salih Baba yukarıdaki mısralarda aşka ulaşmanın yolundan söz etmektedir. Bu bağlamda samimi bir şekilde kâmil mürşid bulduktan sonra düşüncelerinden azade olup kendi iradesini terk edip iradeyi mürşide verip ona teslim olmak gerekir.

³³³ Frager, *Kalp, Nefs ve Ruh*, s. 65.

³³⁴ Ayvaz, *Râbita-i Nakşi Hayâlî – Divan Tüfekçizâde Sâlih Baba*, s. 142.

³³⁵ Aclûnî, Ebü’l-Fidâ İsmâil b. Muhammed b. Abdülhâdî, *Keşfü’l-Hafâ ve Müzîlû’l-İlbâs*, I-II, Mektebetü’l-Kudsî, Kahire 1351, II, 132 (Hn: 2016).

³³⁶ Tîn, 95/4.

³³⁷ Ayvaz, *Râbita-i Nakşi Hayâlî – Divan Tüfekçizâde Sâlih Baba*, s. 150.

³³⁸ Ayvaz, *Râbita-i Nakşi Hayâlî – Divan Tüfekçizâde Sâlih Baba*, s. 300.

³³⁹ Ayvaz, *Râbita-i Nakşi Hayâlî – Divan Tüfekçizâde Sâlih Baba*, s. 358.

*“Ne bilsin hâl-i aşkı mekteb-i irfana girmezse
Bu meydân-ı muhabbettir başın top eyleyen gelsi”³⁴⁰*

Anılan mısralarda müridin vuslata kavuşma serencamı bir mektebe benzetilmiş ve aşk ile talim yapıldığından bahsedilmiştir. Ayrıca müridin teslimiyet duygusu içerisinde samimi bir şekilde muhabbet ile bu yolda ilerlemesi gerektiği vurgulanmıştır.

*“Çakmağ-ı aşkı çakmışam
Râz-ı derûnum yakmışam
Benliğimi bırakmışam
Gör neyledi bu derd bana
Oldu bu derd devlet bana”³⁴¹*

Seyr u süluk ile Hakk’a vuslat için çıkılan yolda müridin gönlünde bulunması gereken aşktır. Kişinin Hakk’a olan aşkı sırasıyla mürşidinde, pirinde sonra Hz. Peygamber’de ve son olarak da aşkın ve muhabbetin asıl sahibi Hz. Allah’ta son bulur. Mürid gönlündeki aşk ile basamak basamak fenâ halini yaşar. Aşkın hasreti ile ızdırap ve zorluklar yaşayan kişi bu durumu dert olarak nitelemektedir. Salih Baba da aşkı bir ateşe benzeterek iç dünyasını harekete geçirdiğini ve böylece benliğinden sıyrıldığını dile getirmekte ve gönlündeki aşkın derdini bir devlete benzeterek bunun yüceliğini ifade etmektedir.

*“İçirdi Salih’e aşkın meyinden
Ki bir solmaz şükûf-ı sünbülem ben”³⁴²*

*“Sanma ki kaçar âşık olan cevri ü cefâdan
El çekti cihan dilberi hep ahd-i vefadan
Bir nîm-i nigâh Salih’i ayırdı safâdan
Sevdası o yârin meni mest eyledi gitti
Şol gamzeleri canıma kâsd eyledi gitti”³⁴³*

³⁴⁰ Ayvaz, *Râbita-i Nakşi Hayâlî – Divan Tüfekçizâde Sâlih Baba*, s. 273.

³⁴¹ Ayvaz, *Râbita-i Nakşi Hayâlî – Divan Tüfekçizâde Sâlih Baba*, s. 39.

³⁴² Ayvaz, *Râbita-i Nakşi Hayâlî – Divan Tüfekçizâde Sâlih Baba*, s. 261.

³⁴³ Ayvaz, *Râbita-i Nakşi Hayâlî – Divan Tüfekçizâde Sâlih Baba*, s. 354.

“İçirip bir kadeh aşkın meyinden
Gedâ iken seni sultân eder şeyh”³⁴⁴

“Harâmî gözlerin âşıkların bağrın kebâb eyler
Atar gamzelerin tîri kabağından senin şahım
Hızır âb-ı hayât için nice zulmetleri geçti
İçer sâliklerin âb-ı zülâlinden senin şahım”³⁴⁵

“Senin vuslat şarâbını anın dest-i kemâlinden
İçip mest olsun âşıklar O’dur hem sâkî-i devrân”³⁴⁶

“Pîr-i Sâmi Hazretine var yürü âşık isen
Zulmeti ref eyleyip kalbinde koymaz kir ü pas”³⁴⁷

Tasavvuf literatürün de aşk insanı yetiştiren ve eriştiren bir nimettir. Hakk’a vuslatın aşk ile hızlı bir şekilde gerçekleşeceği vurgulanmıştır.³⁴⁸ Yukarıdaki dizelerde Salih Baba, gönlüne aşkı tattırmasının mürşidi olduğunu ve onun kalbindeki kir ve pası sildiğini ifade etmiştir.

“Yoluna bu canım feda aşkın bana olsun gıda
Ey Sâmi-yi nûr-ı Huda derdime derman sendedir”³⁴⁹

“Cemâlin gönlümde seyrânım olmuş
Nâr-ı aşkın benim gülşânım olmuş
Dîdelerin ayn-ı imânım olmuş
Şeyhim şeyhim sultân şeyhim
Sensin derdlerime derman şeyhim”³⁵⁰

³⁴⁴ Ayvaz, Râbita-i Nakşi Hayâlî – Divan Tüfekçizâde Sâlih Baba, s. 71.

³⁴⁵ Ayvaz, Râbita-i Nakşi Hayâlî – Divan Tüfekçizâde Sâlih Baba, s. 209.

³⁴⁶ Ayvaz, Râbita-i Nakşi Hayâlî – Divan Tüfekçizâde Sâlih Baba, s. 251.

³⁴⁷ Ayvaz, Râbita-i Nakşi Hayâlî – Divan Tüfekçizâde Sâlih Baba, s. 142.

³⁴⁸ Makdisî, İzzuddin Abdusselam, Sırların Çözümü ve Hazinelelerin Anahtarı, çev. Hayri Kaplan, İnsan Yayınları, II. Baskı, İstanbul 2002, s. 26-28.

³⁴⁹ Ayvaz, Râbita-i Nakşi Hayâlî – Divan Tüfekçizâde Sâlih Baba, s. 85.

Yukarıdaki dizede Muhammed Sami Erzincanî'nin Salih Baba üzerindeki etkisini görebilmekteyiz. Muhammed Sami Erzincanî'nin yanında olduğu ve yanından ayrıldığı zamanlarda hissettiği yoğun duygu hali ve hissettiklerini ifade etmektedir. O, mürşidini hatırladığında yüzünü seyredilecek bir manzara gibi görmüş, onu gül bahçesine benzetmiştir.

Nakşibendi tarikatının usul ve esasları arasında mürşidin nazarı ile müridini manevi menzillere ulaştırmak olduğu bilinmektedir.³⁵¹ Dizelerden Salih Baba'nın mürşidi Muhammed Sami Erzincanî'nin nazarından etkilendiği görülmektedir. Bu durum Nakşibendi şeyhi olan Muhammed Sami Erzincanî'nin nazarı ile müridlerini yetiştirmesinin bir örneği olarak yorumlanabilir.

*“Şerîat bahrinin ummanı Sâmi
Hakikat şehrinin sultânı Sâmi
Derdli âşıkların dermanı Sâmi
Sevdâ-yı aşkınla mu'tâd et meni”³⁵²*

*“Sâlihem şeyhim Muhammed Sâmidir
İçtiğim destinden aşkın camıdır
Hem bu gönlüm tahtının sultânıdır
Biz hafîd-i Pîr-i Tâgî olmuşuz
Pîr-i Sâmi'nin çırağı olmuşuz”³⁵³*

*“Bu Salih ümmetinden bir gedâdır
Yoluna baş ile canım fedadır
Senin aşkın bana her dem gıdadır
Yürekte âh ile zarım sen oldun”³⁵⁴*

Tasavvuf geleneğinde kişinin bir mürşide biat edip seyr u sülûk yolunda ilerlemesinin akabinde gönlüne düşen muhabbet ve aşkın sıkıntılarından bahsetmiştik.

³⁵⁰ Ayvaz, *Râbita-i Nakşi Hayâlî – Divan Tüfekçizâde Sâlih Baba*, s. 211.

³⁵¹ Öngören, “Şeyh”, 50.

³⁵² Ayvaz, *Râbita-i Nakşi Hayâlî – Divan Tüfekçizâde Sâlih Baba*, s. 327.

³⁵³ Ayvaz, *Râbita-i Nakşi Hayâlî – Divan Tüfekçizâde Sâlih Baba*, s. 135.

³⁵⁴ Ayvaz, *Râbita-i Nakşi Hayâlî – Divan Tüfekçizâde Sâlih Baba*, s. 186.

Gönlünü içten içe yakan ve müridi manevî mertebelerde yol aldırın bu sıkıntıyı aşkın ateşi olarak isimlendiren sûfîler genel itibari ile bunu “dert” kavramı ile tanımlamışlardır. Dünyalık bütün dertleri müridin gönlünden silen bu dert, müridin kaybetmek istemediği bir ızdıraptır.

Mürid, muhabbet ve aşk halini kademe kademe mürşidinde, pirinde, Hz. Peygamber’de ve Hz. Allah’ta yaşar ve fenâ halini tadar. Gönlündeki bu dert ile mertebeleri aşan mürid manevî olarak hangi mertebede ise o zat ile huzur bulur. Gönlündeki muhabbet ve aşkın derdi ulaşılan zat ile sükûnet bulur.

Salih Baba mısralarında gönlündeki muhabbet ve aşkını mürşidi sebebiyle aldığını anlatmış onun sayesinde ilahi aşka ulaştığını ifade etmiştir. Gönlündeki aşkın ızdırabını ateşe benzeten Salih Baba bu ızdırabın kendindeki etkisini gül bahçesine benzetmiştir. Aşkın ızdırabını dert olarak tanımlayan Salih Baba derdinin dermanı olarak mürşidini görmüştür.

*“Ey zühhd ile veren bana tebşîre-i cennet
Biz münkir-i Mevlâ değiliz nâra ne minnet
Âşık olanın maksûdu matlûbesi rû’yet
Görün nice mahbûb-ı Huda var bu beşerde
Sevdim seni seydâ-yı cihan hayır ve şerde”³⁵⁵*

*“Sâlih’â âşıkların bâr-ı girânı derd-durur
Râh-ı vuslat derd imiş bu derde derman istemem*

*“Mâh-cemâlin perdesiz görmek diler âşıkların
Kâbe-i hüsnün murâddır gayrı bir şân istemem”³⁵⁶*

*“Ehl-i aşkın derdinin dermanı vuslattır begim
Sen benim derdime derman olamazsın ey hekîm
Öyle bir sultâna hadim olmuşam âlemde kim
Bir nefesi ayrı değildir Hazret-i Mevlâ ile”³⁵⁷*

³⁵⁵ Ayvaz, *Râbita-i Nakşi Hayâlî – Divan Tüfekçizâde Sâlih Baba*, s. 299.

³⁵⁶ Ayvaz, *Râbita-i Nakşi Hayâlî – Divan Tüfekçizâde Sâlih Baba*, s. 224.

³⁵⁷ Ayvaz, *Râbita-i Nakşi Hayâlî – Divan Tüfekçizâde Sâlih Baba*, s. 300.

Müridin maksadı Hakk’a vuslattır. Bu vuslatta da geçilmesi gereken manevî mertebeler vardır. Bu mertebeleri mürşidi ile geçmeye niyet ve irade eden mürid, Hz. Allah’ın lütfu keremi ile gönlüne aşk duygusu hâsıl olur. Mürşidi ise gönlündeki aşk ve gayretiyle müridini kabiliyetince Hakk’a vuslatını sağlar. Salih Baba da yukarıdaki dizelerde aşk derdinin dermanının vuslat olduğundan bahsetmekte, vuslatı gerçekleştirecek kişiyi ise mürşidi Muhammed Sami Erzincanî olarak görmektedir.

*“Hakikatsiz andelîbin zarına
Goncasını seven bakmaz harına
Yandır bu Salih’i aşkın nârına
O nârın nurundan âbâd et meni”*³⁵⁸

*“Her bir âşık vâsıl olmaz yârına
Berdâr olmayınca vuslat darına
Pervâne-veş düşüp aşkın nârına
Mansur gibi yanıp kül olmayınca”*³⁵⁹

*“Sor hârâbat ehline âşıkların ahvâlini
Nefsi kati et “terk-i terk” et menzil-i bâlâya gel”*³⁶⁰

*“Belâ-keş olmağı menden gelip öğrensın âşıklar
Yürek kanı şarâbımdır çetin sevdaya düştüm ben”*³⁶¹

*“Cefâdan kaçmaz âşıklar senin hüsnün visalinden
Fîrâk-ı infîsâlidir ciğer-sûzânıma bâis”*³⁶²

Salih Baba, aşk ateşinin çetinliğini, hakikat yolunda aşka düşmenin belalar ile mücadele etmek olduğunu dile getirmektedir. Uzak kalmanın ciğerini yaktığını

³⁵⁸ Ayvaz, *Râbita-i Nakşi Hayâlî – Divan Tüfekçizâde Sâlih Baba*, s. 327.

³⁵⁹ Ayvaz, *Râbita-i Nakşi Hayâlî – Divan Tüfekçizâde Sâlih Baba*, s. 50.

³⁶⁰ Ayvaz, *Râbita-i Nakşi Hayâlî – Divan Tüfekçizâde Sâlih Baba*, s. 203.

³⁶¹ Ayvaz, *Râbita-i Nakşi Hayâlî – Divan Tüfekçizâde Sâlih Baba*, s. 254.

³⁶² Ayvaz, *Râbita-i Nakşi Hayâlî – Divan Tüfekçizâde Sâlih Baba*, s. 62.

söyleyen Salih Baba, aşk ateşiyle yanıp kül olunca vuslatın yakalanabileceğini ifade etmektedir.

“Salih ’em ben kurmuşam berdârımı
Yandırıp aşk u muhabbet nârımı
Dosta vermişem ezelden varımı
Ben hafîd-i Pîr-i Tâgî olmuşam
Pîr-i Sâmi’nin çırağı olmuşam”³⁶³

“Nice âşıkları bâb-ı rızâdan
Ki hüsrana salan derbân değil mi”³⁶⁴

“Âşıklara dostun sitemi şehd ile şeh-dâb
Dönmem yüzümü eylese bin ceng ü cidali”³⁶⁵

Salih Baba yukarıdaki dizelerde hem kendi yaşamış olduğu aşk tecrübesinden hem de aşkın müriddeki etki ve tesirlerinden söz etmekte, ateşe benzettiği aşkın dünya arzu ve isteklerini yakıp kül edeceğinden bahsetmektedir.

“Pîrimden gönlüme doğdu muhabbet
Hakikat hâlin izhâr eylerem ben
Zuhura geldi bir esrâr-ı hikmet
Dilimden bunu iş ’âr eylerem ben
Zuhuratı pîrimden söylerem ben
Bu yolda canı kurbân eylerem ben”³⁶⁶

Salih Baba, mürşidi Muhammed Sami Erzincânî’nin manevîyatındaki tesiri ve etkisi ile divanını dile getirmiştir. Bu sebepten Salih Baba’nın sevgi ve muhabbeti hat safhadadır. Zira divanını feyz ve aşk ile dile getirdiği görülmektedir. Yukarıdaki dizelerde de bunu vurgulayan Salih Baba gönlündeki muhabbetin kaynağının mürşidi olduğunu dile getirmektedir.

³⁶³ Ayvaz, Râbita-i Nakşi Hayâlî – Divan Tüfekçizâde Sâlih Baba, s. 222.

³⁶⁴ Ayvaz, Râbita-i Nakşi Hayâlî – Divan Tüfekçizâde Sâlih Baba, s. 333.

³⁶⁵ Ayvaz, Râbita-i Nakşi Hayâlî – Divan Tüfekçizâde Sâlih Baba, s. 359.

³⁶⁶ Ayvaz, Râbita-i Nakşi Hayâlî – Divan Tüfekçizâde Sâlih Baba, s. 278.

SONUÇ

Erzincanlı Muhammed Sami Hazretleri Nakşibendi tarikatının Hâlidîyye koluna mensup bir şeyhtir. Kendisi tarikat ve tasavvuf yolunda ilerlemiş icazetnamesini mürşidi Şeyh Abdurrahman Efendiden almıştır. Halkı irşad etmek için ve müridlerinin seyr u sülûklarında onlara önderlik etmek için Erzincan'da Kırtıloğlu Tekkesini kurmuştur.

Muhammed Sami Erzincânî Hazretleri'nin müridlerinden birisi de çalışmamızda incelediğimiz Divan'ın sahibi Tüfekçizade Salih Baba'dır. Muhammed Sami Erzincânî ve Salih Baba'nın tanışmaları yönelik muhtelif rivayetler mevcuttur. Kesin olan bir şey vardır ki o da ikisi arasında kurulan gönül ve muhabbet bağıdır. Öyle ki bu gönül ve muhabbet bağının sonucu olarak *Rabîta-i Nakşî Hayâlî* adlı eser ortaya çıkmıştır.

Salih Baba divanında Muhammed Sami Erzincânî'nin müridi olarak seyr u sülûk yolundaki hâl ve makamlarını ele almıştır. Şeriat, hakikat, marifet kavramlarını eserinde yansıtmış, tarikat ve tasavvuf yolunun Kur'an ve sünnete aykırı olmadığını ortaya koymaya çalışmıştır. O, âyet, hadis ve tasavvufî kavramları işarî metod ile ele almış, kavramları o dönemin sosyo-kültürel hayat normlarını esas alarak yorumlamıştır.

Mürid mürşid ilişkisi bağlamında göze çarpan unsurlardan bir tanesi müridin mürşidine olan sadakati ve teslimiyetidir. Sadakat ve teslimiyet bir müridin manevî yolda ilerlemesinin temel unsurlarından birisidir. Tez çalışmamızda da Salih Baba'nın Muhammed Sami Erzincânî'ye karşı sadakat ve teslimeyetinden örnekler görmekteyiz. Mürşidini kurtarıcı olarak görmesi ve elinden tutan birisi olarak sıklıkla bahsetmektedir.

Çalışmamızın sonucu olarak müridin belli adab ve erkâna uygun davranması gerektiğini görüyoruz. Mürşidin de tasavvufî alanda kendisini kanıtlamış kâmil ve mükemmil bir vasıf taşıması gerekmektedir. Mürid, tasavvufî makamlara erişebilmesi içinde mürşidine karşı bazı duygu ve düşünlere sahip olmalıdır. Bu duygu ve düşünlere başında muhabbet ve aşk gelmektedir. Mürid, mürşidine olan muhabbet ve aşkı sayesinde seyr u sülûk basamaklarını hızlı bir şekilde kat edebilmektedir. Ayrıca tez çalışmamızda görüyoruz ki mürşidin sohbetine devam ile mürid de bulunan muhabbet ve aşk diri kalmaktadır.

KAYNAKÇA

- Aclûnî, Ebü'l-Fidâ İsmâil b. Muhammed b. Abdülhâdî, *Keşfü'l-Hafâ ve Müzîlû'l-İlbâs*, I-II, Mektebetü'l-Kudsî, Kahire 1351.
- Affî, Ebü'l-Alâ, Muhyiddin, *İbnu'l Arabî'nin Tasavvuf Felsefesi*, çev. Mehmet Dağ, Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Yayınları, Ankara 1975.
- Akot, Bülent, "Tasavvufî İrşad Metodu Olarak Sohbet Fonksiyonu", *Uluslararası Sosyal Araştırma Dergisi*, 7/31, ss. 31-39, Issn: 1307-9581 2014.
- Akpınar, Cemil, "İcâzet", *TDV İslâm Ansiklopedisi (DİA)*, XXI, ss. 393-400, İstanbul 2000.
- Albayrak, Nurettin, "Bir Tasavvuf Şairi Tüfekçizade Salih Baba", *Mavera Dergisi*, 9/109, ss. 8-10, Ocak 1986.
- Algar, Hamid, "Nakşibendiyye", *TDV İslam Ansiklopedisi (DİA)*, XXXII, ss. 335-342, İstanbul 2006.
- Altıntaş, Hayrani, *Tasavvuf Tarihi*, Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Yayınları, Ankara 1986.
- Altıparmak, Ö. Faruk, "Tarikatlar Geleneğinde Mürit-Mürşit İlişkisi", *Harran Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 14/14, s. 38, ss. 37-55, Şanlıurfa 2010.
- Arabî, Muhyiddin, *Futûhat-ı Mekkiyye*, çev. Selahaddin Alpay, Esmâ Yayınları, İstanbul 2005.
- Aşkar, Mustafa, *Tasavvuf Tarihi Literatürü*, İz Yayınları, II. Baskı, İstanbul 2015.
- Aşkun, Vehbi Cem, *Terzibaba ve Erzincan Şairleri*, Türk Dili Matbaası, Balıkesir 1956.
- Ateş, Süleyman, "Kutup", *TDV İslam Ansiklopedisi (DİA)*, XXVI, ss. 498-499, İstanbul 2007.
- Aydın, İbrahim Hakkı, "Kenz-i Mahfî", *TDV İslam Ansiklopedisi (DİA)*, ss. 258-259, İstanbul 2002.
- Ayvaz, Berk, *Râbıta-i Nakşi Hayâlî – Divan Tüfekçizâde Sâlih Baba*, Litera Yayıncılık, İstanbul 2015.
- Bilgen, Yasemin, *Tasavvuf'ta Zikir Kavramı ve İmam Birgivi'nin er-Risâle fi'z-Zikri'l-Cehrî' İsimli Eserinin Tahlili* (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Iğdır Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Iğdır 2019.
- Buhârî, Ebû Abdillâh Muhammed b. İsmâîl, *Sahîhu'l-Buhârî*, thk. Mustafâ Dîb el-Buğâ, I-VII, Dâru İbn Kesîr-Yemâme, Beyrut 1993.

- Bursevî, İsmail Hakkı, *Ruh'ul-Beyan Tefsiri*, ed. Mehmet Doğru, Damla Yayınevi, I, VIII. Baskı, İstanbul 2012.
- Cebecioğlu, Ethem, *Tasavvuf Terimleri ve Deyimleri Sözlüğü*, Otto Yayınları, Ankara 2014.
- Ceyhan, Semih, “Tecelli”, *TDV İslam Ansiklopedisi (DİA)*, XXXX, ss. 241-243, İstanbul 2011.
-, “Vârid”, *TDV İslam Ansiklopedisi (DİA)*, XXXXII, ss. 519-520, İstanbul 2012.
-, “Vüsul”, *TDV İslâm Ansiklopedisi (DİA)*, XLIII, ss. 143-145, İstanbul 2013.
- Cürcânî, Seyyid Şerîf, *Ta'rîfât Tasavvuf Istılahları*, çev. Abdülaziz Mecdi Tosun, Litera Yayıncılık, İstanbul 2014
- Çağrıçı, Mustafa, “Îsâr” , *TDV İslâm Ansiklopedisi (DİA)*, XXII, ss.490-491, İstanbul 2000.
- Çamlıca, Orhan, *Ahmed Câhidi'nin Nasihatnâme ve Tevhid-i Zât Adlı Risaleler'inin Tahlili* (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul 2006.
- Çiçek, Yakup – Selvi, Dilaver, *Sevgiliye Giden Yolda Kalplerin Azığı [Kûtu'l – Kulûb]*, Semerkant Yayınları, I, İstanbul 2003.
- Çukukcu, Hatice, *Ebu Talib el-Mekkî ve Ebu Hamid Muhammed el- Gazalî'de Muhabbet Anlayışı* (Yayımlanmamış Doktora Tezi), Ondokuz Mayıs Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Samsun 2010.
- Demir, Osman, “Yakîn”, *TDV İslâm Ansiklopedisi (DİA)*, XLIII, ss.271-273, İstanbul 2013.
- Demirci, Mehmet, “Hakikat-ı Muhammediyye”, *TDV İslam Ansiklopedisi (DİA)*, XV, ss. 179-180, İstanbul 1997.
-, “Himmet”, *TDV İslâm Ansiklopedisi (DİA)*, XXVIII, ss. 56-57, İstanbul 1998.
- Doğan, Ahmet, *Sâlih Baba Hayatı ve Eserleri*, Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları, Ankara 1988.
-, “Salih Baba”, *TDV İslâm Ansiklopedisi (DİA)*, XXXVI, ss.36-37, İstanbul 2006.

- Enginli, Zafer, *Metinlerle Tasavvuf Terimleri Sözlüğü*, Kalem Yayınevi, I. Baskı, İstanbul 2009.
- Ennedvi, Abdulbari, *Kuran ve Sünnet Işığında Tasavvuf ve Hayat*, çev. Musatafa Ateş, İrfan Yayıncılık, İstanbul 1996.
- Eraydın, Selçuk, “Feyiz”, *TDV İslam Ansiklopedisi (DİA)*, XII, ss. 513-514, İstanbul 1995.
- Erkaya, Mahmut Esad, “Hâlidîyye Tasavvuf Geleneğinde Mürid–Mürşid İlişkileri”, *E-Şarkiyat İlmi Araştırmalar Dergisi*, 9/2, ss. 839-861, Kasım 2017.
- Ferhun, Nezihi, “Eski Edebiyatımızdan Örnekler Erzincanlı Salih Baba”, *Yeni Sanat Dergisi*, 2/2, ss. 13-17, Ocak 1975.
- Frager, Robert, *Kalp, Nefs ve Ruh*, çev. İbrahim Kapaklıkaya, Gelenek Yayıncılık, II. Baskı, İstanbul 2003.
- Göktaş, Mehmet, “Şeyh Galip’in ‘Hoşça Bak Zatına Kim Zübde-İ Âlemsin Sen’ Mısraı Bağlamında İnsanın Mahiyetine Dair”, *Erzincan Eğitim Fakültesi Dergisi*, 9/2, ss.289-308, Erzincan 2009.
- Güzel, Abdurrahman, *Dini Tasavvufî Türk Edebiyatı El Kitabı*, Akçağ Yayınları, Ankara 2015.
- İsfahani, Ragıp, *Müfredât Kur’an Kavramları Sözlüğü*, çev. Abdülbaki Güneş- Mehmet Yolcu, Çıra Yayınları, III. Baskı, İstanbul 2012.
- İbn Arabî, *Fütûhât-ı Mekkiyye*, çev. Ekrem Demirli, Litera Yayıncılık, VIII, İstanbul 2008.
- İbnü’l Kayserani, *Saffetü’l Tasavvuf Tasavvufun Özü*, çev. Cevat Ergin, Harf Yayınları, I. Baskı, İstanbul 2015.
- Kara Mustafa, *Dervişin Hayatı Sufinin Kelamı*, Dergâh Yayınları, II. Baskı, İstanbul 2012.
-, “Fena”, *TDV İslâm Ansiklopedisi (DİA)*, XII, ss. 333-335, İstanbul 1995.
-, “Müridin Gönlindeki Mürşid, Mürşidin Gönlindeki Mürid”, *Bursa’da Düünden Bugüne Tasavvuf Kültürü*, Ed. Ramis Kara, Bursa Kültür ve Turizm Vakfı Yayınları, İstanbul 2002.
-, “Tekke”, *TDV İslam Ansiklopedisi (DİA)*, XXXX, ss. 368-370, İstanbul 2011.
-, “Tasavvuf Mektebinde Mürid ve Mürşid”, *Keşkül Dergisi*, 32/32, ss.15-21, İstanbul 2014.

-, *Tasavvuf ve Tarikatlar Tarihi*, Dergah Yayınları, XIII. Baskı, İstanbul 2016
- Kâşânî, İzzeddîn, *Tasavvufun Ana Esasları (Misbâhu'l-Hidâye ve Miftâhu'l-Kifâye)*, çev. Hakkı Uygur, I. Baskı, Kurtuba Yayınları, İstanbul 2010.
- Kelabazi, Muhammed, *Doğuş Devrinde Tasavvuf Ta'arruf*, haz. Süleyman Uludağ, Dergah Yayınları, IV. Baskı, İstanbul 2014.
- Kılıç, Mahmud Erol, *Sufî ve Şiir*, İnsan Yayınları, I. Baskı, İstanbul 2004.
-, *Şeyh-i Ekber*, Sufi Kitap Yayınları, VI. Baskı, İstanbul 2013, s.279
- Kuşeyrî, Abdülkerim, *Kuşeyrî Risalesi*, haz. Süleyman Uludağ, Dergâh Yayınları, IX. Baskı, İstanbul 2017.
-, *Kuşeyrî Tasavvuf'un İlkerleri*, çev. Tahsin Yazıcı, Kervan Kitapçılık, I. İstanbul 1978.
- Kuyumcu, Fehmi, *Erzincanlı Tüfekçizade Salih Baba Divanı (Rabita-i Nakşi Hayalî)*, Gaye Matbaası, Ankara 1979.
- Kübra, Necmüddin, *Tasavvufî Hayat*, Haz. Mustafa Kara, Dergâh Yayınları, I. Baskı, İstanbul 1980.
- Le Gall, Dina, *Bir Sûfî Kültürü Olarak Osmanlı'da Nakşibendilik*, Litera Yayıncılık, İstanbul 2016.
- Makdisî, İzzuddin Abdusselam, *Sırların Çözümü ve Hazinelelerin Anahtarı*, çev. Hayri Kaplan, İnsan Yayınları, II. Baskı, İstanbul 2002.
- Mevlana Celaleddin-i Rûmî, *Mesnevi*, çev. Tahîr-ul Mevlevî, Selâm Yayınları, II, İstanbul 1964.
- Miroğlu, İsmet, “Erzincan”, *TDV İslâm Ansiklopedisi (DİA)*, XI, ss, 318-321, İstanbul 1995.
- Muhasibi, Haris, *er- Ri'aye Kalp Hayatı*, çev. Abdülhakim Yüce, Işık Yayınları, İzmir 2005.
- Muslu, Ramazan, “Mürîd ve Sâlik”, *Tasavvuf El Kitabı*, Ed. Kadir Özköse, IV. Baskı, Grafiker Yayınları, Ankara 2016.
- Müslim, Ebü'l-Hüseyn Müslim b. el-Haccâc, *Sahîhu Müslim*, nşr. Muhammed Fuâd Abdülbâkî, I-V, Dâru İhyâi'l-Kütübi'l-Arabiyye, Kahire 1991.
- Necdet, Tosun, “Rabita”, *TDV İslam Ansiklopedisi(DİA)*, XXXIV, ss. 378-379, İstanbul 2007.

- Öngören, Reşat, “Hatm-i Hâcegân”, *TDV İslam Ansiklopedisi (DİA)*, XVI, ss. 416-417, İstanbul 1997.
-, “Şeyh” , *TDV İslâm Ansiklopedisi (DİA)*, XXXIX, ss. 50-52, İstanbul 2010.
-, “Zikir”, *TDV İslam Ansiklopesidi (DİA)*, XXXIV, ss. 409-412, İstanbul 2016.
- Öztürk, Erdem Can, Niyâzî-İ Mısrî Dîvânı’nda “Mürşid Olarak “Aşk, Hikmet ve Akademi Edebiyat 32,4/9, ss. 114-131, Ankara 2018.
-, “Seyyid Nizamoğlu’nun Mürşid ve Mürid’ler Hakkındakındaki Manzumeleri”, *Sûfî Araştırmaları Dergisi*, 4/7, ss. 35-57, Manisa 2013.
- Polatoğlu, Arzu, *İsmail Hakkı Bursevî’nin “Şerh-i Ebyat-ı Hacı Bayram-ı Velî” Adlı Eseri* (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Dokuz Eylül Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İzmir 2008.
- Selvi, Dilaver, *Kaynakları İle Tasavvuf*, Semerkand Yayınları, I, IV. Baskı, Ankara-1999.
- Serrâc, Ebu Nasr, *El Luma’ İslam Tasavvufu*, çev. Hasan Kamil Yılmaz, Altınoluk Yayınları, İstanbul 1996.
- Sirhindi, Ahmed, *Mektubât-ı Rabbânî Çevümesi*, haz. Ali Kaya, Yasin Yayınları, II, İstanbul 2004.
- Sunar, Cavit, *Ana Hatlariyle İslam Tasavvufu Tarihi*, Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Yayınları, Ankara 1978.
- Sühreverdi, Şihâbüddîn, *Gerçek Tasavvuf [Avârifü’l Meârif]*, çev. Dilaver Selvi, Semerkant Yayınları, İstanbul 2010.
- Sülemi, Muhammed, *Tasavvufta Fütüvvet*, haz. Süleyman Ateş, Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Yayınları, Ankara 1997.
- Şabani, Hasan Ünsî, *Kelâm-ı Azîz Tasavvufî İncelikler*, haz. Mustafa Tatçı- Cemal Kurnaz, Alperen Yayınları, Ankara 2002.
- Şahinoğlu, M. Nazif, “Attâr, Ferîdüddin”, *TDV İslam Ansiklopedisi (DİA)*, IV, ss. 95-98, İstanbul 1991.
- Tâhavî, Eşref Ali, *Hadislerle Tasavvuf*, haz. Zaferullah Davudî – Ahmet Yıldırım, Umran Yayınları, İstanbul 1995.
- Taşpınar, Kadir, *Tasavvufta Mürşid Râbitası (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi)*, Rize Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Rize 2010.

- Tatçı, Mustafa, *Yûnus Emre'nin Mürşidi Tapduk Emre*, Nallıhan Turizm Gönüllüleri Derneği Yayınları, Ankara 2012.
- Tirmizî, Ebû İsa Muhammed b. İsa, *Sünenü't-Tirmizî*, thk. Ahmed Muhammed Şâkir v.dğr., I-V, Şirketü Mektebeti ve Matba'atı Mustafâ el-Bâbî, Mısır 1962-1977.
- Topaloğlu, Bekir, "İsm-i A'zam", *TDV İslam Ansiklopedisi (DİA)*, XIII, ss. 75-76, İstanbul 2001.
- Tosun, Necdet, "Silsile", *TDV İslâm Ansiklopedisi (DİA)*, XXXVII, ss. 206-207, İstanbul 2019.
- Türer, Osman, "Biat", *TDV İslam Ansiklopedisi*, VI, ss.124-125. İstanbul 1992.
-, "Letâif-i Hamse", *TDV İslam Ansiklopedisi (DİA)*, XXVII, İstanbul 2013.
-, *Tasavvuf Tarihi*, Ataç Yayınları, I. Baskı, İstanbul 2011.
- Türk, İdris, *Tarikatler Öncesi Dönemde Mürşid-Mürid İlişkisi*, (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Dokuz Eylül Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İzmir 2002.
- Uludağ, Süleyman, *Tasavvufun Dili*, Ensar Yayınları, İstanbul 2016.
-, "Aşk", *TDV İslâm Ansiklopedisi (DİA)*, IV, s. 11-13, ss. 11-17, İstanbul 1991.
-, "Aşk", *TDV İslam Ansiklopedisi (DİA)*, IV, ss. 11-17, İstanbul 1991.
-, "Gaflet", *TDV İslam Ansiklopedisi (DİA)*, XIII, ss. 283-284, İstanbul 1996.
-, "Hâlidîyye", *TDV İslam Ansiklopedisi (DİA)*, XV, ss. 296-299, İstanbul 1997.
-, "Halvet", *TDV İslam Ansiklopedisi*, XXV, ss. 386-387, İstanbul 1997.
-, "Kalp", *TDV İslâm Ansiklopedisi (DİA)*, XIV, ss. 229-232, İstanbul 2001.
-, "Muhabbet", *TDV İslam Ansiklopedisi (DİA)*, XXX, ss. 338-339, İstanbul 2005.
-, "Nefis", *TDV islam Ansiklopedisi (DİA)*, XXXII, ss. 526-529, İstanbul 2006.
-, "Sefer", *TDV İslam Ansiklopedisi (DİA)*, XXXVI, ss. 298-299, İstanbul 2009.
-, "Sohbet", *TDV İslam Ansiklopedisi (DİA)*, ss.350-351, İstanbul 2009.
-, "Sülûk", *TDV İslâm Ansiklopedisi (DİA)*, XXXVIII, ss. 127-128, İstanbul 2010.

Uygun, Mehmet Nuri, “Zikir”, *TDV İslam Ansiklopedisi (DİA)*, XXXXIV, ss. 412-413, İstanbul 2013.

Yalçinkaya, Şeyheddin, *Salih Baba Divanı*, Semerkant Yayınları, İstanbul 2015.

Yavuz, Sabri Salih, “Mi’rac”, *TDV İslam Ansiklopedisi(DİA)*,XXX, ss. 132-135, İstanbul 2005.

Yavuz, Yusuf Şevki, “İstitâat”, *TDV İslâm Ansiklopedisi (DİA)*, XXIII, ss.399-400, İstanbul 2001.

....., “Levh-i Mahfûz”, *TDV İslam Ansiklopedisi (DİA)*, XVII, ss.151, Ankara 2003.

....., “Yed”, *TDV İslam Ansiklopedisi*, XXXXIII, ss.375-376, İstanbul 2013.

Yılmaz, H. Kamil, *300 Soruda Tasavvufî Hayat*, Erkam Yayınları, İstanbul 2012.

ÖZGEMİŞ

KİŞİSEL BİLGİLER

Adı Soyadı : Abdullah GÜKSEL
Uyruğu : 60457247038
Doğum Tarihi ve Yeri : 11.09.1995 / NİĞDE
Medeni Hali : Evli
e-posta : abdullahguksel51@gmail.com

EĞİTİM DERECEŚİ, OKUL/PROGRAM, MEZUNİYET YILI

Lisans: Çukurova Üniversitesi, İlahiyat Fakültesi İlahiyat Bölümü, 16.06.2017
Lise: Niğde Anadolu Lisesi/Niğde 08.06.2013

İŞ DENEYİMİ, YIL ÇALIŞTIĞI YER GÖREV

2018 Şanlıurfa/Harran, Selahaddin Eyyübi Kız Anadolu İmam Hatip Lisesi, Öğretmen

Yabancı Dili

İngilizce